

Lärobok i värdepappersrätt

Av Phillips Hult

Sjätte upplagan

Norstedts

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

PHILLIPS HULT

~~Civilrätt~~

LÄROBOK I VÄRDEPAPPERSRÄTT

SJÄTTE UPPLAGAN

OMBESÖRJD AV

PROFESSOR HENRIK HESSLER

(60 1969)

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

~~Civilrätt~~

Kungl. Hovrätten för Västra Sverige

© P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG 1957, 1958, 1960,
1963, 1966, 1969
STOCKHOLM 1969
KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

FÖRORD

»Jag har en hemlig förkärlek för små böcker.»
(Anatole France)

Värdepappersrätten utgör ett rättsområde, inom vilket allmänna avtalsrättsliga, obligationsrättsliga och sakrättsliga regler löpa tillsammans och belysa varandra på ett intresseväckande sätt. Jag har därför funnit det ur pedagogisk synpunkt lämpligt att då och då föreläsa över olika delar av värdepappersrätten. Denna del av civilrätten synes för övrigt bereda de studerande särskilda svårigheter. Även detta förhållande har för mig utgjort ett skäl att välja värdepappersrätten till föreläsningämne.

Studenterna nu för tiden vilja emellertid icke höra på föreläsningar. De vilja i stället ha kompendier, direkt avpassade efter kunskapsfordringarna — varken mer eller mindre. Med hänsyn härtill och till önskemål från Juridiska föreningen i Uppsala var det min avsikt att låta föreningen utge mina som föreläsningsskrift gjorda anteckningar i duplicerad maskinskrift. Då emellertid bidrag av offentliga medel icke kan påräknas för utgivande av stencilerade framställningar, skulle ett av föreningen utgivet kompendium blivit alltför dyrt. Vid sådant förhållande beslöt jag mig till sist för att bearbeta och komplettera mitt manuskript, så att det med bidrag från det för utgivande av juridiska läroböcker m. m. avsedda statsanslaget kunde utgivas av trycket. Resultatet härav föreligger i det arbete jag nu utger.

Detta arbete skulle jag vilja beteckna som ett försök till lärobok. Sedd ur studenternas synpunkt har boken en förtjänst — den är kort. Mera insiktsfulla personer skola säkert finna den alltför kort. Andra, ännu mera insiktsfulla skola anmärka, att den är både för kort och för lång — i vissa delar alltför kortfattad, i andra delar alltför vidlyftig. Själv skulle jag varit benägen att instämma i en kritik av det senare slaget, om avsikten med boken varit att skriva ett arbete för utbildade jurister. Men det har icke i minsta mån varit min avsikt. Den som avlagt juris kandidatexamen har enligt en utbredd åsikt icke något behov av kunskaper om rättsreglerna. Det räcker att han är på det klara med att sådana regler finnas, nedlagda

i lagar och prejudikat. Att försöka fasthålla kunskaper om dem i minnet innebär för honom enligt talrika vittnesbörd av de mest framstående representanter för såväl den teoretiska som den praktiska juridiken allenast en onyttig belastning. Min bok har nu onekligen till syfte — och till enda syfte — att meddela kunskaper. Den redan utbildade juristen har den därför ingenting att säga. Den vänder sig uteslutande till juris studerande.

Konklusionen av vad jag nyss sagt kan visserligen synas vara, att icke heller juris studerande ha något behov av kunskaper om rättsreglernas innehåll. »Minneskunskaper» betraktas också mycket riktigt, även av de lärdeste och mest insiktsfulla rättsvetenskapsmän, som ett gift i den juridiska undervisningen, och de paroller för en reformerad juristutbildning, som höjts från många olika håll, synas alla kunna sammanfattas i Holbergs ord »Det är bättre att studera med måtta än att bliva galen av för mycken lärdom». Trots den alldeles obestriddiga sanningen i dessa ord kan jag dock icke komma ifrån, att en juris studerande, åtminstone under sin tentamen, har behov av ett icke alltför ringa mått av kunskaper. Det är nämligen svårt att inse, huru en studerande i tentamen skulle kunna ådagalägga sin förmåga att resonera om juridiska spørsmål, därest han saknar faktisk kunskap om själva det stoff, varom resonemangen komma att röra sig. Denna reflexion må utgöra legitimationen för mitt försök att åstadkomma en lärobok i värdepappersrätt. Den kan ju emellertid icke motivera att boken blivit sådan, som den nu är. Det kräver sin särskilda förklaring.

Att boken är kortfattad utgör obestriddigen en eftergift för kraven på förkortning av studietiden genom beskärning av studiekurserna. Därbakom ligger emellertid också en listig bitanke. Jag har utgått från den mångfaldigt bestyrkta erfarenheten, att studenterna, i likhet med Anatole France, hava en hemlig förkärlek för små böcker, och jag har därför spekulerat i en förhoppning, att boken, om den icke bleve alltför tjock, verkligen skulle bli läst av mina tentander om också icke av några andra.

Det pris jag fått betala för att vinna de nu antydda syftemålen består däri, att framställningen till stora delar ter sig mager och schematisk. För att i någon mån bota denna brist har jag här och var, när det gällt spørsmål av principiell betydelse, givit framställningen en större bredd. Dessa delar av boken komma sannolikt att mot bakgrunden av den knappa framställningen i övrigt i mångas ögon framstå som onödiga longörer. Själv vill jag hellre betrakta dem som utflykter i den mera obanade terrängen, avsedda att visa, att den juridiska verkligheten ofta är avsevärt mera komplicerad och svårbedömbär, än vad den kan synas, då den lägges till rätta i korta

lärosatser, uppställda under nummer- och bokstavs-beteckningar i ett systematiskt schema.

Sådan boken nu är överlämnar jag den åt de studerande. Jag har förhoppningen, att den skall kunna vara till nytta dels som en introduktion till studiet av värdepappersrätten, dels som ett hjälpmedel vid repetitionen efter genomförda studier. Mellan introduktion och repetition bör emellertid ligga något annat — en kursivläsning av ett eller flera mera omfattande och djupgående arbeten. Flera sådana finnas att tillgå. Låt mig som ett enda exempel nämna *Gösta Ebersteins* utmärkta lärobok *Den svenska växelrätten*. Endast om min bok begagnas på nu antytt sätt, kan den bli till avsett gagn, ja, endast under denna förutsättning kan den undgå att bli till större skada än nytta.

Uppsala i maj 1957.

PHILLIPS HULT

FÖRORD TILL 2 UPPL.

Den nya upplagan utgör i det väsentliga allenast ett nytryck. För att den skall hinna utkomma före början av instundande hösttermin har jag nödgats i det hela avstå från mera omfattande ändringar och tillägg. Vissa påpekanden, för vilka jag har att tacka några av mina recensenter — bankdirektören *L. Fogelclou* samt professorerna *Henrik Hessler* och *Håkan Nial* — ha emellertid föranlett några smärre ändringar och tillägg.

Förslag till förbättringar, som skulle krävt en mera genomgående omarbetning, har jag tyvärr icke nu i nämnvärd utsträckning kunnat beakta. Sålunda har jag icke haft tillfälle att åstadkomma en sådan samlad klarläggning av värdepappersegenskapens rättsverkningar, som *Nial* framhållit såsom önskvärd (*SvJT* 1958 s. 180). Genom några tillfogade rader har jag dock sökt antyda värdepappersegenskapernas väsentligaste konsekvenser. Helt obeaktat har jag åter måst lämna det av *Ole Lando* (i *Juristen* 1958 s. 434) uttalade önskemålet att få »lidt mere metodelære

indsmuglet i de afsnitt, som er skrevet for at vise hvor 'svårbedömbär' den juridiske virkelighed er». Om min värdepappersbok skulle komma att uppleva ännu en upplaga, skall jag låta mig angeläget vara att så långt möjligt komplettera den i båda de berörda avseendena.

För kort tid sedan har professor H e s s l e r s stora arbete Obehöriga förfaranden med värdepapper utkommit. Av redan antydda skäl har jag icke kunnat taga den hänsyn till detta arbete, som jag skulle önskat. Beträffande en fråga, som jag redan tidigare haft tillfälle diskutera med förf. — spörsmålet om växelgäldenärens invändningsrätt enligt 17 § växellagen — har dock dennes klargörande tolkning föranlett mig att förtydliga och delvis revidera min framställning.

Uppsala i juli 1958.

PHILLIPS HULT

FÖRORD TILL 5 UPPL.

I föreliggande nya upplaga har gjorts ändringar och tillägg som föranletts av nytillkommen praxis och litteratur. Dessutom har texten på några punkter förkortats eller omarbetats.

Uppsala i augusti 1966.

HENRIK HESSLER

FÖRORD TILL 6 UPPL.

Föreliggande upplaga utgör ett praktiskt taget oförändrat omtryck av den föregående. Några nya rättsfall har anmärkts.

Uppsala i maj 1968.

HENRIK HESSLER

INNEHÅLLSÖVERSIKT

INLEDNING	17
§ 1. Begreppet värdepapper	17
§ 2. Begreppet löpande handling	23
KAP. 1. SKULDEBREVET	28
I. Begreppet skuldebrev	28
II. Olika slag av skuldebrev	31
§ 1. <i>Löpande skuldebrev</i>	32
I. Olika slag av löpande skuldebrev	32
II. De till det löpande skuldebrevet knutna rättsverkningarna	36
1. Negotiabiliteten	36
2. Den formella legitimationen	39
3. Egenskapen av presentationspapper	42
4. Egenskapen av värdepapper	43
5. Invindikabiliteten	44
6. Övriga sakrättsliga regler	51
1) Dubbelöverlåtelse	51
2) Överlåtelser rättsverkan i förhållande till överlåtarens borgenärer	52
3) Pantsättning	53
§ 2. <i>Enkla skuldebrev</i>	54
I. Det enkla skuldebrevets särdrag	54
1. Gäldenärens invändningsrätt	55
2. Borgenärens legitimation	56
II. Det enkla skuldebrevets ställning i sakrättsligt hänseende	57
1. Frågan om möjligheten av extinktivt godtrosförvärv	57
2. Överlåtelser rättsverkan i förhållande till överlåtarens borgenärer	58
3. Pantsättning	60
4. Dubbelöverlåtelse	62

§ 3. <i>Speciella slag av skuldebrev</i>	62
I. Räntekuponger till masspapper	63
II. Utdelningskuponger till aktier	65
III. Förlagsbevis och andra till viss man ställda masspapper, av bank utfärdade insättningsbevis med presentationsklausul samt bankmotböcker ..	67
IV. Legitimationspapper	71
KAP. 2. VÄXELN OCH CHECKEN	73
§ 1. <i>Växeln</i>	73
A. Växels begrepp, historiska ursprung, funktion och betydelse	73
I. Växels begrepp	73
II. Den historiska förklaringsgrunden till växels framträdande. Växels funktion som betalningsmedel	73
III. Växels funktion som kreditmedel	75
IV. Växels betydelse i nutidens affärsliv	76
B. Gällande växelrätt i kort översikt	77
I. Olika slag av växlar	77
II. Kravet på viss form	78
III. Växelklausuler	81
IV. Växelduplett och växelkopia	83
1. Växeldupletten	83
2. Växelkopian	84
V. Växelpersonernas ansvarighet	84
1. Huvudregler	85
1) Trassentens och acceptantens ansvarighet	85
2) Indossenternas ansvarighet	86
3) Andra växelpersoners ansvarighet	88
a) ansvar på grund av växelborgen (aval)	88
b) ansvar på grund av intervenients accept eller betalning ..	89
2. Undantagsregler	89
1) Klausulen »utan ansvar»	89
2) Rektaklausulen (»icke till order»)	89
3) Efterindossamentet	90
3. Växelansvarets innebörd	90
4. Växelmängden. Växelrättens prejudicerande. Preskription av växelrätt	92
1) Uppvisande av växel och protest	92
2) Preskription av växelrätt	95
3) Växelinnehavares rätt enligt regeln i 74 § VL ang. »obehörig vinst»	96

VI. Växels egenskap av löpande papper	100
1. Växelinnehavarens legitimation	100
2. Växelinnehavarens skydd mot växelgäldenärs invändningar	101
3. Sakrättsliga regler	105
1) Godtrosförvärv	105
2) Dubbelöverlåtelse	106
3) Förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer	107
4) Pantsättning	107
4. Rektaväxel. Efterindossament, cession, universalsuccession, rek- tindossament	108
VII. Växelprocessen	109
VIII. Egen växel	110
§ 2. <i>Checken</i>	111
I. Checkens begrepp	111
II. Checkens historiska ursprung	111
III. Kravet på viss form	112
IV. Checken är ett betalningsmedel, ej ett kreditmedel	113
1. Checken är alltid betalbar vid anfordran	113
2. Checken är alltid en anvisning, aldrig en utfästelse	113
3. Trassaten är alltid en bank	114
4. Checken kan ej accepteras. Certifiering av check	114
5. Duplett kan förekomma, men blott i vissa fall	115
6. Intervention kommer ej i fråga	115
V. De regler varigenom checkens funktion som betalningsmedel tryggas	115
1. 1) Checkgäldenärernas ansvarighet för checkens infriande	116
2) Förutsättningar för ansvarigheten	116
a) Uppvisande till betalning	117
b) Protest eller därmed likställt bestyrkande — Notifikation	117
3) Återgångstalan	117
2. Trassentens ansvar beträffande »täckningen»	118
3. Checkens egenskap av löpande handling	120
1) Checkinnehavarens legitimation. Korsad check	120
2) Checkgäldenärs invändningsrätt	123
3) Sakrättsliga regler: godtrosförvärv; dubbelöverlåtelse; förvär- vares skydd mot överlåtarens borgenärer	123
VI. Checkborgen (aval)	123
VII. Preskriptionsregler. — Talan om utfående av »obehörig vinst»	123

KAP. 3. FÖRSÄKRINGSBREVET	125
A. Försäkringsbrevet i skadeförsäkringen	125
B. Försäkringsbrevet i summaförsäkringen, särskilt livförsäkringsbrev ang. kapitalförsäkring	127
I. Gamla livförsäkringsbrev	128
1. Försäkringsbrev ställda till försäkringstagaren eller till försäk- ringstagaren eller hans rättsinnehavare	128
1) Förfoganden över gamla livförsäkringsbrev före 1/1 1937..	129
2) Förfoganden över gamla livförsäkringsbrev efter 1937 års in- gång	130
2. Försäkringsbrev ställda till innehavaren	130
II. Nya livförsäkringsbrev	134
1. Livförsäkringsbrev ang. kapitalförsäkring	134
1) Förvärvares skydd mot försäkringsgivarens invändningar	134
2) Försäkringshavarens legitimation	135
3) Sakrättsliga regler	136
a) Förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer	136
b) Dubbelöverlåtelse	137
c) Pantsättning	137
d) Frågan om möjligheten av godtrosvörvärv	138
2. Livräntebrev och livräntebok	138
III. Sammanfattning	138
KAP. 4. KONOSSEMENTET, JÄRNVÄGSFRAKTSEDELN OCH FLYGFRAKTSEDELN	140
§ 1. <i>Konossementet</i>	140
I. Konossementets begrepp, funktion och juridiska särdrag	141
1. Konossementsansvaret	141
2. Konossementets egenskap av löpande papper — Rektakonossement — Kravet på viss form	142
II. Sakrättsliga regler	143
1. Godtrosvörvärv	143
2. Dubbelöverlåtelse	143
3. Förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer	145
4. Pantsättning	146
5. Undantagsregler	146
1) 164 § SjöL (betr. dubbelöverlåtelse av konossement)	146
2) 166 § SjöL (betr. säljares stoppningsrätt)	146
6. Rektakonossement	147

§ 2. <i>Järnvägsfraktsedeln</i>	148
I. Fraktsedelsdubblettens begrepp, funktion och juridiska särdrag	148
II. Sakrättsliga regler	149
§ 3. <i>Flygfraktsedeln</i>	151
KAP. 5. UPPLAGSBEVISET OCH LAGERBEVISET	154
§ 1. <i>Upplagsbeviset</i>	154
I. Upplagsbevisets begrepp, funktion och juridiska särdrag	154
II. Sakrättsliga regler	157
1. Godtrosförvärv	157
2. Dubbelöverlåtelse	158
3. Förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer	158
4. Pantsättning	158
§ 2. <i>Lagerbeviset</i>	160
I. Lagerbevisets begrepp, funktion och juridiska särdrag	160
II. Rättsverkningar i obligationsrättsligt hänseende	162
III. Sakrättsliga regler	163
1. Frågan om möjligheten av godtrosförvärv	163
2. Dubbelöverlåtelse	163
3. Förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer	163
4. Pantsättning	164
5. Värdepappersklausul	164
KAP. 6. AKTIEBREV OCH ANDRA AKTIERÄTTSLIGA DOKUMENT..	165
§ 1. <i>Aktiebrevet</i>	165
I. Begrepp	165
II. Aktieägares legitimation	165
III. Är aktiebrevet en negotiabel handling?	167
IV. Sakrättsliga regler	168
1. Godtrosförvärv	168
2. Dubbelöverlåtelse	169
3. Förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer	169
4. Pantsättning	169
§ 2. <i>Aktierättsliga dokument vid sidan av aktiebrevet</i>	170
I. Talongen	170
II. Interimsbeviset	170
III. Teckningsbeviset	170
IV. Teckningsrättsbeviset och delbeviset	171

KAP. 7. BEVIS OM ANDELSRÄTT I EKONOMISK FÖRENING	172
I. »Medlemsrätt» och »andelsrätt»	172
II. Olika uppfattningar i doktrinen ang. förfoganden över »andelsrätt» ..	173
III. Rättspraxis	174
IV. Andelsbeviset bedömt ur obligationsrättslig synpunkt	175
1. Andelsbeviset saknar legitimationsverkan och värdepapperskvalitet	175
2. Andelsbeviset är icke en negotiabel handling	176
V. Andelsbeviset bedömt ur sakrättslig synpunkt	176
1. Är andelsbeviset föremål för godtrosvärfvärv?	176
2. Dubbelöverlåtelse	176
3. Förvärfvares skydd mot överlåtarens borgenärer	176
4. Frågan om förutsättningarna för pantsättning av andelsrätt	179
VI. Bostadsrättsbeviset	179

CITERADE ARBETEN

- Almén, T., Om köp och byte av lös egendom . . . 4 uppl. ombesörjd av R. Eklund. Sthlm 1960.
- Almgren, G., Om förfoganden över livförsäkring. En civilrättslig undersökning. Ak. avh. Uppsala 1956.
- Bencckert, K., Några anmärkningar om panträtt i rättigheter. (SvJT 1916.)
— Om exstinktiva förvärv av lös egendom i god tro enligt HB 11: 4 och 12: 4. D. 1, 2. Sthlm 1925.
- Bergendal, E., Ett par frågor beträffande s. k. checkbedrägeri. (SvJT 1938.)
— Ansvar för checkbedrägeri. (SvJT 1939.)
- Björling, C. G., Den svenska rättens exstinktiva laga fång till lösören på grund av god tro. Lund 1896.
- Dahlberg, K., Om återkallelse av check. (Festskrift tillägn. Erik Marks von Würtemberg 1931.)
- Eberstein, G., Den svenska växelrätten. Sthlm 1934.
— Svensk rättspraxis. Växelrätt 1938—1940. (SvJT 1941.)
— Svensk rättspraxis. Växelrätt 1941—1944. (SvJT 1946.)
- Eklund, R., Lagen om försäkringsavtal av den 8 april 1927. . . 3 uppl. ombesörjd av R. Eklund & W. Hemberg. Sthlm 1957.
- von Gierke, Jul., Das Recht der Wertpapiere . . . Köln & Berlin 1954.
- Grundt, Th., Laerebok i norsk forsikringsrett. Forelesninger over forsikringsrettens almindelige del. Oslo 1939.
- Guhl, Th., Das schweizerische Obligationenrecht . . . 5. Aufl. Zürich 1956.
- Hakulinen, Y. J., Konstruktionsspörsmål kring skuldebrevslagarna. (Festskrift tillägn. Birger Ekeberg 1950.)
- Hasselrot, B., Några frågor ang. vindikationsrätt och arbetsbeting. Malmö 1926.
- Hellner, J., Försäkringsrätt. 2 uppl. Sthlm 1965.
- Hessler, H., Svensk rättspraxis. Växel- och checkrätt 1945—1953 (SvJT 1955); 1954—1962 (SvJT 1964).
— Obehöriga förfaranden med värdepapper. En studie över de civilrättsliga verkningarna av förfalskning och annan oegentlighet beträffande löpande skuldebrev, växlar, checkar och bankböcker. Sthlm 1958. Svenska bankföreningens skrifter nr 84.
— Om utmätning av bostadsrätt där nyttjanderätten förverkats. (Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult. Uppsala 1960.)
- Holmboe, C. S., Veksellovens § 74. Valuta eller frigjørelse. (TfR 1943.)
- Hult, Ph., Om aktiebrev enligt svensk rätt. (TfR 1931.)

- Jantzen, J., Håndbok i godsbeholdning til sjøs (befraktning). 2. utg. ved M. Dybwad. Oslo 1952.
- Karlsgren, H. J., Svensk rättspraxis. Sakrätt 1936—1939. (SvJT 1941.)
- Svensk rättspraxis. Sakrätt 1940—1942. (SvJT 1944.)
- Knoph, R., Norsk sjørett. Oslo 1931.
- Köersner, A., En handbok i svensk sakrätt. (Anm. av Östen Undén, Svensk sakrätt I.) (SvJT 1928.)
- Om aktiebok, registrering av aktiebrev och aktieförvärv. Studier. Sthlm 1929. (Sveriges industriförbund.)
- Lassen, J. L., Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del. 3. tildels omarb. Udg. Khvn 1917—20.
- Linden, G., Förvärv och förlust av medlemskap i ekonomisk förening. Ak. avh. Sthlm 1952.
- Marks von Würtemberg, E. & Sterzel, F., Lagen om skuldebrev jämte dithörande författningar. 3. uppl. ombesörjd av F. Sterzel. Sthlm 1953.
- Nial, H., Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument. Ak. avh. Sthlm 1929.
- Några ord om begreppet värdepapper i svensk rätt. (TfR 1932.)
- Anm. av E. Marks von Würtemberg & F. Sterzel, Lagen om skuldebrev. (SvJT 1939.)
- Palmé, G., Ur vår försäkringsrättsliga praxis. (SvJT 1917.)
- Rodhe, K., Föreningslagen. 1951 års lag om ekonomiska föreningar. 5 uppl. Sthlm 1967.
- Obligationsrätt. Sthlm 1956. Institutet för rättsvetenskaplig forskning XI.
- Siljeström, G. & Svennegård, C., Lagen den 25 april 1930 om bostadsrättsföreningar . . . 5 uppl. Sthlm 1965.
- Stang, F., Negotiable dokumenter og legitimationstegn. Forelesninger. Litogr. övertryck. Oslo 1904.
- Strahl, I., Svensk rättspraxis. Straffrätt 1963—1964 (SvJT 1967).
- Undén, Ö., Från vår försäkringsrättsliga praxis. (SvJT 1917.)
- Om panträtt i rättigheter. Lund 1915.
- — 2 uppl. Lund 1923.
- Svensk sakrätt. 1. Lös egendom. Lund 1927.
- — 5 genoms. uppl. Lund 1966.
- Växlerättsliga spørsmål I. Lund 1915.
- Ussing, H., Dansk Obligationsret. Almindelig Del. 4. Udg. ved A. Vinding Kruse Khvn 1967.
- Enkelte Kontrakter. 2. Udg. Khvn 1946.
- Ussing H. & Dybdal, C. C., Gældsbrevslovene. Kommentar til Gældsbrevsloven, Mortifikationsloven m. m. 2. Udg. Khvn 1940.
- Wilkins, G., [Konossementet] (i Schmidt, F. m. fl., Huvudlinjer i svensk frakträtt. 2 uppl. Sthlm 1962).
- Winroth, A. O., Köp av lös egendom. Efterlämnat manuskript, efter författarens död utg. av K. Lamm. Sthlm 1917.

FÖRKORTNINGAR

ABL	= Lagen 14/9 1944 om aktiebolag
AvtL	= Lagen 11/6 1915 om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
BGB	= Bürgerliches Gesetzbuch für das Deutsche Reich (1896).
ChL	= Checklagen 13/5 1932
FAL	= Lagen 18/4 1927 om försäkringsavtal
HB	= Handelsbalken
JSt	= Järnvägstrafikstadgan 13/5 1966.
Naum.T	= Tidskrift för lagstiftning, lagskipning .. utg. av C. Nauman.
NJA	= Nytt juridiskt arkiv, avd. I
NJA avd. II	= Nytt juridiskt arkiv, avd. II
RB	= Rättegångsbalken
SjöL	= Sjölagen 12/6 1891
SkL	= Lagen 27/3 1936 om skuldebrev
SkLP	= Lagen 27/3 1936 ang. införande av lagen om skuldebrev
SOU	= Statens offentliga utredningar
SvJT (rf)	= Svensk juristtidning (rättsfallsavdelningen)
TfR	= Tidsskrift for rettsvitenskap
UL	= Utsökningslagen 10/8 1877
VL	= Væxellagen 13/5 1932

Inledning

§ 1. Begreppet värdepapper

Värdepapper eller värdehandlingar finnas av många olika slag, såsom banksedlar, obligationer och andra skuldebrev, växlar och checkar, livförsäkringsbrev, konossement och upplagsbevis, aktier och aktiekuponger m. m. Sådana handlingar äro ur juridisk synpunkt av ett särskilt intresse, enär de på en gång *dels* utgöra bevis om fordringsrätter eller om rätt att utfå varor eller om delägarerätt och sålunda så till vida giva upphov till åtskilliga spörsmål, som falla inom obligationsrätten, *dels* utgöra objekt för sakrätter av olika slag, såsom äganderätt och panträtt, och därmed falla inom sakrättens gebit.

Att värdepapper utgöra *sakrättsobjekt* är särskilt anmärkningsvärt. Objektet för en sakrätt skall ju, efter vad själva ordet anger, vara en sak, d. v. s. ett kroppsligt föremål. Härvid tänker man givetvis i första hand på sådana föremål, som på grund av sina nyttiga egenskaper hava ett värde. En saks värde beror emellertid icke allenast på dess nyttiga egenskaper utan även på det rättsliga skydd innehavaren av saken åtnjuter. Den omständigheten, att en rättsordning uppehålles, ökar sakens naturliga värde. Rättsordningen verkar sålunda som en värdeökande faktor. Rättsordningen kan emellertid icke blott öka en saks naturliga värde, utan stundom kan den helt och hållet skapa sakens värde. Man talar i dylikt fall, med en av Nordling lanserad terminologi, om »juridiskt verkande saker» i motsats till »naturligt verkande saker». Exempel på »juridiskt verkande saker» äro bland annat de förut nämnda värdepapperen, såsom sedlar, skuldebrev, konossement, aktier o. s. v. Andra av Nordling anförda exempel äro utslag och domar, köpebrev och gåvobrev, pantsedlar, receptissen, ägokartor, råstenar, skiljemärken m. m. En »juridiskt verkande sak» har man i överensstämmelse med det nu sagda definierat såsom »en sådan sak, vars värde ligger däri, att den möjliggör eller tryggar realiserandet av eller dispositionen över en rättighet».

Fattat så vidsträckt kommer emellertid tydligen detta begrepp att innesluta rättsliga företeelser av mycket olika beskaffenhet, t. ex. å ena sidan en banksedel eller ett skuldebrev, å andra sidan en ägokarta eller en råsten. Skillnaden är påtaglig, i det att föremål av det förra slaget, sedlar m. m.,

i rättslivet i det hela taget betraktas och behandlas som vanliga nyttigheter, vilket däremot i regel icke är fallet med föremål av det senare slaget, ägokartor m. m. Detta sammanhänger åter med den olika betydelse föremålen i de olika fallen ha för realiserandet av en rättighet eller för dispositioner över en sådan.

Den betydelse en »juridiskt verkande sak» har i detta avseende kan vara mer eller mindre omfattande.

Minst lika verkliga nyttigheter äro sådana föremål som ägokartor och råstenar m. m. De hava uteslutande betydelse som ett slags bevismedel i andra hand. Att jämställa dem med saker och beteckna dem som rättsobjekt kan därför endast verka förvillande.

Helt annorlunda är fallet med sådana skriftliga handlingar, som utfärdats för att tjäna som bevis om en rättighet och som sålunda utgöra vad som kallas *urkunder*. En sådan handling utgör icke ett bevis blott i andra hand utan ett förstahandsbevis för existensen av en rättighet.

Även handlingar av detta senare slag kunna emellertid hava en större eller mindre betydelse i nyssnämnda avseende. Vid vissa sådana handlingar kan sambandet mellan saken, handlingen, och den däri avsedda rättigheten vara så intimt, att saken kan sägas *förkroppsliga* rättigheten eller vara en *bärare* av denna. Så har man anledning att uppfatta förhållandet, när det exempelvis gäller ett s. k. innehavarepapper, såsom en banksedel, eller ett annat s. k. löpande papper, såsom ett orderskuldebrev e. dyl. Där är förhållandet det, att endast den som *innehar* saken, sedeln, skuldebrevet, kan göra den därå grundade fordringsrätten gällande. Detta betyder, att innehavaren är *legitimerad* att utöva fordringsrätten och att alla andra äro uteslutna från denna möjlighet. Besittningen av handlingen kommer att spela en roll, som i mycket överensstämmer med den roll besittningen spelar i fråga om vanliga saker. Och härav motiveras att dylika handlingar i större eller mindre utsträckning bliva underkastade sakrättsliga regler, så att de exempelvis kunna vara objekt för exstinktivt godtrosfång m. m. Sådana handlingar, där detta är fallet, kunna med skäl kallas värdehandlingar eller värdepapper.

I andra fall åter är sambandet mellan handlingen och den däri avsedda rättigheten mycket mindre intimt. Så framför allt vid ett icke löpande skuldebrev (skuldebrev till viss man, »enkelt skuldebrev»). Handlingen har i detta fall icke annan betydelse än den att vara ett *bevismedel* för en viss rättighet, likställt med alla andra slags bevismedel, som kunna komma till användning i process, t. ex. vittnen. I dylika fall är således innehav

av papparet icke någon nödvändig förutsättning för rättighetens utövning. Å andra sidan utgör innehav av handlingen icke heller någon tillräcklig legitimation. Och härmed sammanhänger att ett dylikt papper, eller rättare, en dylik rättighet bl. a. icke kan bli föremål för exstinktivt godtroshöfver.

Huruvida även dylika handlingar, allt detta till trots, böra betraktas som saker och bli föremål för ett sakrättsligt bedömande är en omtvistad fråga. Undén (Svensk sakrätt I, 5 uppl. s. 23 ff) synes utan vidare bejaka denna, i det att han för även icke löpande papper under det värdepappersbegrepp han där lanserar. Såsom *värdepapper* rubricerar han sådana papper, löpande eller icke löpande, där »överhuvud besittningen av papparet antingen på grund av gällande rättsregler eller dock enligt sed och bruk vid omsättning eller eljest representerar den i urkunden angivna rätten». Under denna vidsträckta värdepappersdefinition falla, enligt vad Undén själv påpekar, även vissa skuldebrev till viss man, t. ex. ett sådant som försetts med presentationsklausul eller legitimationsklausul.

Mot detta betraktelsesätt kunde man vilja göra den invändningen, att den angivna definitionen av begreppet värdepapper är alltför obestämd för att kunna avgränsa ett brukbart värdepappersbegrepp. Obestämd är definitionen särskilt genom att den såsom det avgörande anger, att besittningen av papparet »representerar» den däri angivna rätten. Denna invändning har emellertid Undén bemött genom att framhålla, att någon begreppsmässig bestämning icke är avsedd och icke heller är erforderlig. Den ifrågavarande invändningen syftar emellertid längre; den åsyftar att framhålla, att under Undéns värdepappersbegrepp komma att höra papper av så vitt skiljaktig innebörd, att någon samlad behandling av dem ur enhetliga sakrättsliga synpunkter icke kan genomföras. Ur denna synpunkt har bl. a. Kôersner (SvJT 1927 s. 335 f) kritiserat Undéns värdepappersbegrepp. Även andra ha funnit en skarpare begreppsbestämning påkallad.

Vid nu antydda förhållande kan det kanske synas ligga nära till hands att fråga, huruvida man i *svensk lag* kan finna någon ledning vid bestämmandet av begreppet värdepapper. Vår lagstiftning har emellertid här föga att ge. Visserligen förekomma numera termerna »värdepapper» och »värdehandling» på flera ställen i lagen, exempelvis i KF 1914 om vad vid försäljning av värdepapper i vissa fall skall iakttagas och i Lag 1924 om vård av omyndigs värdehandlingar; (se även utsökningslagen 62 §, kommissionslagen 4 §, sjölagen 93 och 190 §§ samt föräldrabalken 15 kap. 3, 5, 7, 8, 10—12 §§). Därvid synes förstnämnda term — »värdepapper» —

äsyfta detsamma, som i andra lagar betecknas »fondpapper», d. v. s. aktier och andra bevis om delaktighet i bolag samt obligationer; se Lag 1919 med vissa bestämmelser om rätt att förfoga över annan tillhöriga fondpapper. Med »värdehandling» synes lagen åter avse en långt mera omfattande kategori av urkunder av olika slag, inneslutande bland annat fordringsbevis utan någon närmare angiven kvalifikation; se nyssnämnda Lag om vård av omyndigs värdehandlingar 2 § 1) och 2) jfd m. 6) och 8) m. fl.; se ock föräldrabalken 15 kap. 3, 5 och 7 §§ jfd m. 8 och 10—12 §§.

Av större intresse än lagstiftningens värdepappersbegrepp äro doktrinen försök att utforma ett tillräckligt preciserat och för den vetenskapliga systematiken fruktbart värdepappersbegrepp.

En vanlig, i och för sig naturlig åsikt är den, att man som värdepapper bör beteckna allenast sådana handlingar, vilkas besittning utgör ett *villkor* för att den i handlingen avsedda rättigheten skall kunna utövas. Härmed överensstämmer t. ex. definitionen av begreppet värdepapper i schweizisk lag (lagen om obligationsrätten art. 965), vilken lyder så: »Wertpapier ist jede Urkunde, mit der ein Recht derart verknüpft ist, dass es ohne die Urkunde weder geltend gemacht, noch auf andere übertragen werden kann.» Enligt denna definition är sålunda en till bevis om en rättighet utfärdad handling ett värdepapper, om den är ett nödvändigt legitimationsmedel såväl i förhållande till den enligt handlingen förpliktade som i förhållande till en tredje man, vilken avser att förvärva rättigheten.

Även denna uppfattning av begreppet värdepapper har emellertid kritiserats. Somliga finna ett så avgränsat värdepappersbegrepp för trångt (så väl Julius von Gierke, Das Recht der Wertpapiere, trots uttalandet s. 12; jfr s. 1 ff), andra hava funnit det alltför vidsträckt (så Stang, Negotiable dokumenter s. 16, Guhl, Das Schweizerische Obligationenrecht s. 762).

Stang anmärker mot ett dylikt värdepappersbegrepp, att det sammanför dokument, som juridiskt hava mycket liten släktskap med varandra. Från denna utgångspunkt har Stang i stället i likhet med vissa andra författare tagit sikte på ett annat alternativ för avgränsningen av ett praktiskt betydelsefullt värdepappersbegrepp, i det han till en särskild kategori av urkunder sammanför sådana, som äro »*negotiable*». Detta innebär, att Stang utgår från reglerna om gäldenärens invändningsrätt i förhållande till ny borgenär. I regel kan naturligen en rättighets överförande till en ny borgenär genom överlåtelse eller på annat sätt icke få någon inverkan på gäldenärens rättsställning. Har gäldenären redan helt eller delvis fullgjort

sin prestation i förhållande till den förste borgenären, måste han ha rätt att återropa detta i förhållande till den nye borgenären, även om denne vid sitt förvärv var okunnig om förhållandet. Och på samma sätt måste gäldenärens rätt att resa invändning om ogiltighet fortbestå i förhållande till den nye borgenären. I fråga om vissa fordringsbevis ha emellertid utbildats regler, varigenom den i varje särskilt fall ifrågakommande rättigheten så nära anknutits till urkunden, att förvärvare av denna blir skyddad såväl mot gäldenärens betalningsinvändning som mot ett flertal ogiltighetsinvändningar. Ett dylikt papper lämpar sig tydligen väl för omsättning; därav beteckningen »negotiabelt dokument». Beträffande urkunder av detta slag kunna sålunda vissa enhetliga rättsgrundsatser uppställas, och av detta skäl är det, menar Stang, naturligt att sammanhålla dem under ett begrepp. Om man alls bör begagna den mångtydiga termen värdepapper, bör denna term därför icke åsyfta något annat än just »negotiable dokument». Stang vill emellertid helst låta termen »värdepapper» falla.

Den av Stang angivna kategorien värdepapper är naturligen tillräckligt klart bestämd. Den tager emellertid sikte blott på de obligationsrättsliga reglerna angående här ifrågakommande urkunder. Vill man försöka finna något kriterium, som kan på ett med hänsyn till den rättsliga systematiken lämpligt sätt avgränsa en även ur sakrättslig synpunkt enhetlig grupp av urkunder, kan man nog icke stanna vid en sådan gränsdragning som Stang föreslagit. Man måste gå ett steg vidare.

Det är vad i svensk doktrin N i a l gjort i den bestämning av begreppet värdepapper, varifrån han utgår i sin avhandling Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument (s. 3 ff). Nial har där adopterat denna term för att rubricera sådana papper, som karakteriseras av att den enligt papperet förpliktade *icke äger* fullgöra sin prestation till någon annan än den, som kan förete papperet. Mot denna definition kan icke riktas någon invändning om bristande exakthet. Däremot kan man måhända ur en viss synpunkt ifrågasätta också detta värdepappersbegrepps systematiska värde.

Man kan nämligen fråga sig, huruvida ett papper kan vara utrustat med *allenast* den egenskap, som enligt Nials definition är det utmärkande för värdepapperet; frågan är med andra ord, om icke ett papper, som har denna egenskap, även nödvändigt måste tilläggas en annan egenskap, som är utmärkande för s. k. löpande handlingar, den att godtrosförvärvare är skyddad mot betalningsinvändningen. Frågan är den: är det rimligt, att gäldenären — enligt en regel — är förpliktad att av hänsyn till tredje man, en eventuell förvärvare, vägra betalning, om icke handlingen företes,

men — enligt en annan regel — icke förpliktad att såsom samma hänsyn till nämnda tredje man synes kräva, vid betalningen se till, att den företedda handlingen återställes eller förstöres eller förses med kvitto? (Härom se närmare Hults recension av Nials avhandling i TfR 1931 s. 411 ff).

Enligt Nial (TfR 1932 s. 289 f) utgör framför allt *konossementet* ett exempel på att ett sådant värdepapper förekommer i vår rätt, nämligen om konossementet är försett med s. k. *rekta-klausul*, d. v. s. att utfärdaren »genom orden 'icke till order' eller dylikt gjort förbehåll mot överlåtelse» (154 § SjöL). Ett sådant konossement ger aldrig förvärvaren bättre rätt än den, till vilken det är ställt. Lika fullt är befälhavaren, framhåller Nial, pliktig att ej utlämna godset till någon annan än den, som kan förete konossementet.

Helt klart hur härmed förhåller sig är det väl icke, men den härskande meningen synes ansluta sig till Nials åsikt; se t. ex. Jantzen, Godsbefordring til sjøs, 2 utg., s. 445 och Wilkens i Schmidt m. fl., Huvudlinjer i svensk frakträtt s. 115; jfr emellertid uttalanden i motsatt riktning beträffande dansk och norsk rätts motsvarande regler, omnämnda i NJA avd. II 1936 s. 515 not 1.

Såsom andra exempel på dokument som enligt Nials åsikt äro värdepapper utan att vara negotiabla, nämner Nial (a. a. s. 290 ff) även *upplags- och upplagspantbevis* samt *rektaväxel och rektacheck*. Några klara belägg för att värdepappersegenskapen här skulle föreligga har emellertid ej anförts.

Av det nu anförda har framgått att rektakonossementet enligt en ingalunda oomtvistlig men sannolikt härskande uppfattning är att anse som exempel på ett dokument som är ett värdepapper i Nials mening men att övriga såsom sådana exempel anförda dokument knappast på ett övertygande sätt hava visats äga sådan karaktär. Det har också framgått, att principiella betänkligheter kunna anföras mot att utrusta ett dokument med allenast den egenskap, som ger det värdepapperskvalitet i Nials mening. Vad sålunda anförts hindrar emellertid icke ett erkännande av att den *distinktion* Nial pekat på är betydelsefull och att den ifrågavarande egenskapen hos vissa urkunder bör framhållas genom en särskild term, på samma sätt som man särhåller andra egenskaper hos det löpande papperet, exempelvis att det är presentationspapper och legitimationspapper. Det kan naturligtvis diskuteras om det är lämpligt att för denna egenskap bland alla dem som kunna förenas med ett papper begagna termen värdepapper (värdepapperskvalitet). Så skall emellertid, i anslutning till Nial, ske i det följande.

Vare sig man ger termen värdepapper ett så begränsat innehåll, som Nial föreslagit, eller man fattar den i den vidsträcktare betydelsen den har t. ex. hos Undén, kommer man dock icke ifrån det spörsmål, som föranlett Undén att uppställa detta begrepp — frågan i vad mån olika typer av urkunder kunna vara *objekt för sakrätter*.

Visserligen är det från början klart, att de sakrättsliga reglerna icke undantagslöst kunna tillämpas beträffande juridiskt verkande saker. Allmänt erkännes t. ex. att reglerna om fynd i regel icke kunna gälla ens beträffande löpande papper; (undantag måste dock göras t. ex. beträffande bank-sedlar). I flera avseenden kunna emellertid de sakrättsliga reglerna i större eller mindre utsträckning vara tillämpliga. Framför allt är så fallet med reglerna angående derivativa och exstinktiva förvärv, angående förvärvar-skydd mot överlåtares borgenärer, angående panträtt m. m.

Vilka regler, som enligt svensk rätt i dessa hänseenden böra anses gälla angående olika typer av värdepapper, ordet taget i dess mest vidsträckta bemärkelse, har varit ett i mycket omstritt spörsmål eller rättare komplex av spörsmål. Genom lagstiftning fr. o. m. slutet av tjugutalet på försäkringsavtalsrättens, växel- och checkrättens, sjörettens samt sist och främst skuldebrevsrättens och aktiebolagsrättens områden har dock här betydligt större klarhet och fasthet i reglerna vunnits. I det följande skall givas en översikt av rättsreglerna rörande de betydelsefullaste värdepapperen, varvid bland annat och framför allt den ställning dessa numer intaga i sakrättsligt hänseende skall belysas. Till en början skola emellertid ytterligare några inom värdepappersläran betydelsefulla begrepp beröras.

§ 2. Begreppet *löpande handling*

I. Vidsträcktast är tillämpningen av sakrättsliga regler beträffande värdepapper av »*löpande*» natur. Därmed avses sådana papper, som giva varje ny innehavare av papperet en självständig rätt, d. v. s. en rätt som är oberoende av varje tidigare innehavares förhållande till utfärdaren.

I denna karakteristik av det löpande papperet ligger först och främst att förvärfvare av papperet, vilken är i god tro, i betydande utsträckning är *skyddad mot invändningar* av den som utfärdat handlingen, exempelvis invändning om att någon giltig rätt på grund av handlingen aldrig uppstått eller att den rätt, som en gång existerat, sedermera åter har upphört.

Beträffande *icke löpande* handlingar gäller i detta avseende att en för-

värvare aldrig vinner bättre rätt, än vad hans fångesman hade. Är handlingen ogiltig i den första innehavarens hand, så är den också — bortsett från det fall som avses i 34 § AvtL — ogiltig i förvärvarens hand, oberoende av att denne saknade kunskap om ogiltigheten; och har den enligt handlingen förpliktade redan fullgjort sin prestation till den förste innehavaren, så är förpliktelsen därmed utplånad och kan icke ånyo göras gällande av den nye innehavaren av förbindelsen.

Annorlunda förhåller det sig i dessa avseenden, som nyss antytts, med en *löpande* handling. En förvärvare av sådan handling kan i stor utsträckning lita på att den i handlingen utfästa rättigheten är giltig och alltjämt bestående. Förvärvarens goda tro *utsläcker den förpliktades invändningar* i ett flertal olika avseenden. Vissa invändningar äro emellertid av den natur, att de måste kunna framställas även mot en förvärvare, som är i god tro; de äro icke exstingibla.

Att en handling på nu antytt sätt bereder förvärvaren skydd mot utfärdarens invändningar är naturligen ägnat att i hög grad befordra om sättningen av handlingen. Man brukar därför såsom redan ovan omtalats beteckna dylika handlingar som »*negotiabla*». Negotiabilitet utgör sålunda en för det löpande papperet utmärkande egenskap.

Härutöver är för det löpande papperet utmärkande den beträffande ett sådant gällande särskilda regeln angående *borgenärens legitimation*. Det gäller här i första hand frågan, vad borgenären skall styrka och vad gäldenären skall pröva, för att prestation skall kunna fordras och fullgöras; och i andra hand gäller det motsvarande spörsmål beträffande dispositioner över papperet, d. v. s. frågan vad en överlåtare skall styrka och vad förvärvare skall pröva, för att förvärvaren skall bliva tryggad i sitt förvärv.

Härom gäller beträffande icke löpande papper liksom beträffande *fordringsrätter i allmänhet* att gäldenären har att på egen risk pröva, att borgenären är rätt borgenär, d. v. s. borgenären har att styrka, att han verkligen är rätt borgenär, han skall visa *materiell legitimation*; och på motsvarande sätt gäller i dylika fall beträffande dispositioner, att förvärvaren har att på egen risk pröva, att överlåtaren har den rätt han påstår sig ha, och härom måste således denne kunna förebbringa verklig bevisning. Förvärvaren kan aldrig erhålla bättre rätt, än vad överlåtaren hade.

I båda dessa hänseenden gäller vid *löpande* papper en motsatt ordning. Här bereder själva innehavet av handlingen, eller innehavet av denna i förening med en till det yttre oantastlig överlåtelsekedja, tillräcklig legitimation. Det är således till fyllest med en *formell legitimation*. Den som på

i lagen angivet sätt gör sin rätt sannolik, presumeras vara rätt innehavare, rätt borgenär, han är legitimerad att göra handlingen gällande och legitimerad att överlåta den; och till honom kan således den förpliktade, utan att behöva ängsligt pröva hans rätt, med trygghet prestera; och av honom kan tredje man på samma sätt med trygghet förvärva.

I det sist sagda ligger redan en tredje, för det löpande papperet utmärkande rättsregel: ett sådant kan bliva föremål för *extinktivt godtrosförvärv*; förvärvaren är skyddad mot rätter ägares klandertalan, så snart han förvärvat från någon formellt legitimerad innehavare. Handlingen är *invindikabel*. Detta innebär, för det fall då för legitimationen förutsattes en till det yttre oantastlig överlåtelsekedja, att förvärvarens rätt står sig även om någon av länkarna i överlåtelsekedjan är bristfällig, i det en överlåtelse är ogiltig, kanske falsk eller tillkommen genom tvång eller bedrägeri el. dyl.

Med de nu nämnda egenskaperna hos ett löpande papper sammanhänger vidare, att en dylik handling är vad man kallar ett *presentationspapper*, d. v. s. innehavaren äger icke kräva prestation utan att förete själva handlingen. Och slutligen sammanhänger därmed också, att det löpande papperet har *värdepapperskvalitet* i förut nämnd mening, d. v. s. att gäldenären icke äger fullgöra sin prestation till någon annan än den, som innehar papperet.

De egenskaper, som enligt det nu sagda utmärka en löpande handling, kunna sammanfattas genom begreppen 1) negotiabilitet, 2) formell legitimationskraft, 3) invindikabilitet, 4) presentationspapperskvalitet, 5) värdepapperskvalitet.

Alla dessa egenskaper hos den löpande handlingen behöva icke alltid nödvändigt föreligga förenade. Stundom förekommer det, att en handling har allenast några eller någon av dessa egenskaper. I andra fall åter saknas de helt — handlingen är icke löpande.

II. Huruvida en handling skall räknas som löpande eller icke löpande eller skall anses tillhöra någon mellankategori beror *dels* på vad handlingen själv ger vid handen, *dels* på vad lagen stadgar beträffande olika slag av handlingar. Vad som gäller beträffande hos oss förekommande olika slag av handlingar skall framgå av det följande.

I de fall då lagen innehåller regler beträffande en viss typ av handlingar, kan man, med hänsyn till vad nyss sagts, hava anledning ställa frågan, huruvida dessa regler äro *tvingande eller icke*. Därom är att säga, att givetvis alla regler som äro av *sakrättslig* innebörd äro tvingande; det gäl-

ler sålunda exempelvis beträffande stadganden angående exstinktiva förvärv och dubbelföryttring, angående förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer och angående pantsättning. Men vad gäller beträffande ett stadgande angående *gäldenärens invändningsrätt*? Kan en gäldenär genom förbehåll i en enligt lagen negotiabel handling betinga sig rätt att mot förvärvare av handlingen göra de invändningar han kunnat göra mot överlåtare?

Frågan har praktisk betydelse exempelvis beträffande sådana i bankmotböcker, utfärdade före 1956 (jfr nedan), regelmässigt förekommande förbehåll, enligt vilka »överlåtelse av motbok må ske endast till viss man och är ej mot banken gällande med mindre banken genom notering i motboken eller annorledes skriftligen bekräftat, att anmälan om överlåtelser skett». Avsikten med en dylik klausul torde framför allt ha varit att åt banken bevara rätten att mot förvärvaren kvitta motfordringar å den tidigare motboksägaren, men klausulen kan ju, om den är giltig, tänkas ha betydelse även i fråga om andra invändningar.

Enligt en av U s s i n g uttalad åsikt (Dansk Obligationsret, Almindelig Del § 30 1 C, s. 269) kan, när ett dokument efter allmänna regler är ett omsättningspapper, negotiabiliteten genom förbehåll i dokumentet uteslutas helt eller delvis. Som exempel härpå anföres rektaklausulen (»icke till order»). Att en sådan klausul får åsyftad rättsverkan kan väl icke heller betvivlas; jfr skuldebrevslagen 11 § tredje stycket, växellagen 11 § andra stycket, checklagen 14 § andra stycket, sjölagen 154 §. Det innebär emellertid blott att utställaren har i sin hand att bestämma, om den handling han utfärdar *över huvud* skall vara löpande eller icke. Därmed är emellertid icke sagt, att utfärdaren skall kunna i allenast ett visst avseende, beträffande negotiabiliteten, modifiera handlingens rättsverkningar, medan handlingen i övrigt blir att behandla som löpande.

Beträffande svensk rätt har R o d h e (Obligationsrätt § 62 s. 753) framhållit, att det är ovisst, om domstolarna skulle finna syftet med en sådan klausul, som inledningsvis nämndes, tillräckligt tydligt uttryckt i klausulen, ävensom att det jämväl är ovisst, om icke 32 § SkL är tvingande och sålunda klausulen ogiltig, åtminstone i de handlingar, som äro negotiabla även om de ej innehålla någon presentationsklausul. U s s i n g åter (s. a. st.) har beträffande dansk rätt om klausuler av nu ifrågavarande slag uttalat, att de icke behöva men ganska ofta komma att utesluta negotiabilitet.

Att giva något bestämt svar på den här berörda frågan är måhända,

såsom Rodhe antytt, icke möjligt. Vad de nyss berörda klausulerna i bankmotböckerna angår, kan det med skäl anföras, att de äro så otydligt formulerade, att det redan därför kan ifrågasättas att fränkänna dem betydelse. Vanskligare är det åter att besvara frågan, om dylika förbehåll *över huvud* kunna anses giltiga, förutsatt att de äro tydligt formulerade.

Till stöd för åsikten, att de äro giltiga, kan till en början anföras, att detta synes bäst överensstämma med allmänna rättsgrundsatser på förmögenhetsrättens område. Dessutom kan anföras ett uttalande av skuldebrevslagberedningen, vilken, på tal om olika former av skuldebrev, yttrar: »Sålunda kan, exempelvis, på grund av särskilt förbehåll, ett skuldebrev, som i övrigt är löpande, bliva att bedöma såsom ett enkelt skuldebrev i vad avser gäldenärens kvittningsrätt» (se NJA avd. II 1936 s. 118). Härav bör dock måhända, vad de förutnämnda klausulerna i bankmotböckerna beträffar, icke utan vidare dragas slutsatsen, att lagberedningen skulle anse även dessa klausuler giltiga. Den argumentation lagberedningen utvecklade för att motivera regeln i 32 § första stycket SkL beträffande de där avsedda insättningsbevisens negotiabilitet talar onekligen för att beredningen utgick från att denna regel, som knyter vissa rättsverkningar, bl. a. negotiabilitet, vid en s. k. presentationsklausul, skulle gälla oberoende av vad gäldenären och hans ursprungliga borgenär *efter handlingens utfärdande* kunde sins emellan avtala i motsatt riktning. Lagstiftaren åsyftade med andra ord att genom *lagen* giva en avtalsklausul viss skyddsverkan till förmån för tredje man (förvärvare eller panthavare), så att denne kunde lita på att *det* gällde, som klausulen syntes utlova. Så långt finns det därför goda skäl för att, såsom Rodhe (s. a. st.) ifrågasatt, anse regeln i 32 § tvingande. Därmed är emellertid *icke* sagt, att denna skyddsregel måste vara tvingande även såtillvida, att undantag därifrån icke kunde göras ens genom en *före* handlingens utfärdande medelst en klar klausul träffad överenskommelse. Tvärtom synes det, både med hänsyn till allmänna rättsgrundsatser och lagberedningens ovan citerade uttalande, rimligast att antaga, att en sådan klausul varom här varit tal är fullt giltig, förutsatt att den är klart formulerad; jfr Marks von Würtemberg & Sterzel, *Lagen om skuldebrev*, 3 uppl., s. 143 not 1.

Anmärkas må att i affärsbankernas motböcker den ovan berörda klausulen numera (enl. beslut av Sv. Bankföreningen 1955) ersatts av en annan, varav klart framgår, att någon avvikelse från skuldebrevslagen 32 § icke är åsyftad.

Kap. 1. Skuldebrevet

Beträffande skuldebrev gälla reglerna i lagen 1936 om skuldebrev och promulgationslagen till samma lag.

I. Vad skuldebrevlagen förstår med »*skuldebrev*» har den icke närmare angivit. Den förutsätter, att man i detta avseende får tillräcklig ledning genom att lita till det gängse språkbruket och till de utslag av detta språkbruk, som förekomma i åtskilliga av lagens bestämmelser. Att märka är således att det ingalunda är gemene mans, lekmannens, språkbruk, som är avgörande, utan i stället ett inom juridisk doktrin och praxis utbildat juridiskt-tekniskt språkbruk. En lekman skulle säkerligen icke som skuldebrev betrakta en obligation eller en till en obligation hörande räntekupon eller en sparbanksbok; men i lagen upptagas dessa handlingar som specialtyper av skuldebrev.

I tidigare svensk doktrin har man definierat skuldebrevet som en urkund, vari en person åtagit sig en ensidig betalningsförpliktelse eller erkänt en sådan. I motiven till skuldebrevslagen förekommer en annan, delvis mera preciserad definition, enligt vilken skuldebreven, i stort sett, utgöra ensidiga, till det yttre fristående, skriftliga utfästelser att erlägga penningbelopp, varvid med en direkt betalningsutfästelse likställas ett erkännande av en penningsskuld. Försöker man med ledning av dessa båda definitioner analysera begreppet skuldebrev, torde följande kunna fastställas:

1. Det skall vara fråga om en »*urkund*», d. v. s. en skriftlig handling, som tillkommit för att tjäna som bevis; jfr lagen 1936 ang. vissa utfästelser om gåva 1 §: »skuldebrev eller annan urkund».

Enligt lagmotivens definition skulle det härutöver krävas, att det vore fråga om en »*till det yttre fristående* skriftlig utfästelse». Vad lagberedningen åsyftat med denna bestämmelse är föremål för olika meningar.

Enligt en finländsk författare, H a k u l i n e n (i Festskrift tillägnad Birger Ekeberg, 1950, s. 210), skulle med de citerade orden åsyftas att framhålla, att den skriftliga handlingen måste innehålla vad man brukar kalla ett »*formellt abstrakt*» betalningslöfte, d. v. s. en utfästelse som icke

alls, eller åtminstone blott helt allmänt och vagt, angiver skuldgrunden, d. v. s. det rättsförhållande mellan gäldenär och borgenär, som föranlett handlingens utfärdande. En sådan uppfattning kan emellertid, såsom R o d h e visat (i Obligationsrätt, 1956, § 62 s. 741), av flera skäl icke accepteras.

För det första kan påpekas att de skuldebrev, vilka omtalas i 32 § — t. ex. av bank utfärdade insättningsbevis av olika slag, såsom sparbanks- och sparkasseböcker — ingalunda äro några formellt abstrakta handlingar. Vidare kan framhållas att nämnda uppfattning skulle medföra den konsekvensen, att skuldebrev å s. k. ogulden köpeskilling, som utfärdats av en fastighetsköpare, skulle komma att falla utanför skuldebrevslagen. Och slutligen förtjänar uppmärksammas, att lagstiftaren, enligt vad förarbetena visa, ingalunda hade något syfte att förhindra ett omnämnande av det bakomliggande rättsförhållandet (valutaförhållandet) i skuldebrevet utan tvärtom utgick från att s. k. valutaklausuler voro vanliga men däremot visserligen icke behövliga; det senare avsåg man att uttrycka genom den inledande satsen i 1 §: »Utfärdar någon skuldebrev, svare han för sin förskrivning», d. v. s. förskrivningen är bindande, oberoende av om den innehåller valutaklausul. Anmärkningsvärt är också att lagen, i samma paragraf, ger en regel, som innebär en presumtion *mot* att skuldebrevets utfärdande skulle innebära en s. k. *materiell abstraktion*; det tillägges nämligen: »dock äge han, där ej annat må anses avtalat, utan hinder av förskrivningen göra gällande invändningar beträffande rättsförhållande, som föranlett handlingens utfärdande».

Enligt en annan uppfattning, uttalad av R o d h e (s. a. st.), skulle kravet på »till det yttre fristående skriftlig utfästelse» innebära, att utfästelsen, såvitt framgår av skuldebrevets text, skall vara *oberoende av motprestation*. Detta är onekligen något som måste förutsättas, för att en skriftlig utfästelse skall utgöra ett skuldebrev och icke ett kontrakt. Likväl synes det tvivelaktigt, huruvida det är detta man velat framhålla genom att kräva en »till det yttre fristående» skriftlig utfästelse; jfr nedan ang. kravet på »ensidig» utfästelse.

Mera sannolikt kan synas att detta rekvisit i definitionen tillkommit med tanke särskilt på benefika skuldebrev och att det är avsett att uttrycka ett krav på att handlingen skall vara avfattad »i sedvanliga ordalag» och sålunda ha erhållit »vanlig skuldebrevsform». Utanför begreppet skuldebrev skulle därför falla t. ex. en betalningsutfästelse, som gjorts i ett *brev* och som därför ej kunde sägas vara »till det yttre fristående».

Även ett brev kan ju vara en »urkund» i förut angiven mening, men göres utfästelsen i ett sådant brev har den dock icke sedvanlig skuldebrevsform, är icke »till det yttre fristående» utan ingår som en del i ett mer eller mindre vidlyftigt och heterogent brevinnehåll. Betydelsen av detta kan illustreras av rättsfallet NJA 1936 s. 418, i vilket fall högsta domstolen förklarade, att en i brevform gjord utfästelse allenast innefattade ett icke förpliktande »löfte om gåva», varmed domstolen tydligen sade, att utfästelsen icke utgjorde ett sådant benefikt skuldebrev, som domstolen i andra fall tillerkänt förpliktande verkan.

Mot det nu anförda talar emellertid, det måste medgivas, den omständigheten att den ifrågasatta begränsningen av skuldebrevets begrepp i och med tillkomsten av 1936 års lag ang. vissa utfästelser om gåva måste anses sakna praktisk betydelse. Frågan vilken betydelse man avsett att tillägga det ifrågavarande momentet i skuldebrevsdefinitionen måste vid sådant förhållande här lämnas öppen.

Beträffande övriga moment i begreppet skuldebrev må följande anföras.

2. Det skall vara fråga om en betalningsutfästelse, d. v. s. regelmässigt en utfästelse att betala ett visst värde i penningar, ett visst *penningbelopp*. Huruvida lagen äger tillämpning å en förbindelse att utgiva viss myckenhet av en vara, kan måhända, säges det i förarbetena, synas tveklaktigt. Principiellt kan naturligen en skuldebrevsutfästelse mycket väl ha ett sådant innehåll. Klart är å andra sidan, att de enda skuldebrev som nu hava praktisk betydelse äro penningutfästelser och att det egentligen är sådana, som lagen har i sikte.

I kravet på en betalningsutfästelse ligger vidare att man icke såsom skuldebrev kan betrakta utfästelser att prestera bestämt gods, t. ex. konnossement eller upplagsbevis. Och icke heller räknas som skuldebrev t. ex. aktier och liknande handlingar, vilka allenast utgöra bevis om viss delägarerätt i ett bolag eller en förening; observera emellertid att kuponger till aktiebrev betraktas som skuldebrev.

3. Den betalningsutfästelse, varom det är fråga, skall vara »ensidig». Detta innebär, först och främst, att den icke får utgöra ett led i ett ömsesidigt förpliktande avtal, en del av ett kontrakt. På grund härav falla utanför begreppet skuldebrev exempelvis alla slags slutsedlar. Och likaså faller av samma skäl exempelvis livförsäkringsbrevet utanför, eftersom den däri av försäkringsgivaren gjorda utfästelsen att betala ett visst penningbelopp är beroende av att hans motpart, försäkringstagaren, fullgör en motprestation, betalar premie.

I kravet på »ensidig» utfästelse ligger emellertid ytterligare något. Utfästelsen får icke ens på det sätt vara sammankopplad med ett bakomliggande rättsförhållande mellan parterna, att den vore beroende av en eller flera förutsättningar beträffande detta förhållande. Även här kan livförsäkringsbrevet utgöra en illustration. Om hela premien betalats i förskott, kan ju försäkringsgivarens löfte att betala försäkringsbeloppet framstå som en ensidig utfästelse. Likafullt är livförsäkringsbrevet icke heller i dylikt fall något skuldebrev, ty försäkringsgivarens utfästelse är dock sammankopplad med det bakomliggande avtalet på det sätt, att den är beroende av ett flertal villkor och förutsättningar beträffande försäkringstagarens förhållande, exempelvis att han icke lämnat felaktiga eller ofullständiga riskupplysningar, att han icke inom viss tid begår självmord o. s. v.

Skulle åter försäkringsgivarens utfästelse i ett dylikt fall gå ut på ett ovillkorligt åtagande att på viss tid prestera ett visst belopp, så måste man antaga, att den handling, vari denna utfästelse gjorts, är ett skuldebrev, och det så mycket hellre som det i dylikt fall i själva verket knappast är fråga om någon verklig försäkring. Detta hindrar dock måhända icke, att även i dylikt fall icke skuldebrevlagen utan försäkringsavtalslagen blir att tillämpa å handlingen i fråga. Detta vore i så fall icke märkligare, än att ett skuldebrev, som utfärdats i växelform, en s. k. egen växel, icke faller under skuldebrevlagen utan under växellagen.

Huruvida det nu sagda kan utsträckas därhän, såsom Ussing & Dybdal (Gældsbrevslovene s. 7) hävdar, att utfästelsen icke heller får vara beroende av särskilda framtida, ovissa fakta, synes mera ovisst. Dock torde det vara en allmän åsikt, att en lottsedel icke utgör ett skuldebrev, ej ens om den utfallit med vinst. Annorlunda åter beträffande t. ex. premieobligationer.

4. Den ensidiga utfästelsen skall vara av den skriftliga handlingens utfärdare *åtagen* eller *erkänd* i handlingen. Detta innebär att utfärdarens förpliktelse skall hava sin hemul i handlingen. På grund härav faller utanför skuldebrevsområdet t. ex. kontokuranter.

II. Lagen skiljer mellan flera *olika slag av skuldebrev*. I första hand skiljer den mellan löpande skuldebrev, som avhandlas i 11—25 §§, och icke löpande, av lagen kallade enkla skuldebrev, varom ges regler i 26—33 §§. Bland de löpande skuldebreven har man enligt 11 § SkL samt 4 och 10 §§ SkLP att skilja mellan följande fyra olika slag:

- 1) skuldebrev ställt till *innehavaren* (innehavareskuldebrev);
- 2) skuldebrev ställt till *viss man eller order* (orderskuldebrev);
- 3) skuldebrev ställt till *viss man*, för vilket *efter 1937 års ingång* beviljats *inteckning* i gäldenärens fastighet eller annan honom tillhörig egendom, som kan intecknas, eller för vilket sådan inteckning medgivits av gäldenären (nya intecknade namnskuldebrev);
- 4) skuldebrev ställt till *viss man*, för vilket *före den 1/1 1937* beviljats eller sökts inteckning (gamla intecknade namnskuldebrev).

Till de nämnda slagen av skuldebrev, löpande och enkla, komma slutligen vissa mellantyper, av vilka lagen räknar några (ränte- och utdelningskuponger) såsom löpande skuldebrev, medan åter andra (vissa bevis angående insättning av penningar i bank samt vissa masspapper) höra till de enkla skuldebreven. I det följande skola de olika slagen av skuldebrev behandlas var för sig, först de löpande skuldebreven, därpå de enkla skuldebreven och sist de olika specialtyperna.

§ 1. Löpande skuldebrev

I. Beträffande de löpande skuldebreven och skiljaktigheterna mellan de olika slagen av sådana skuldebrev är följande att märka.

1. Med skuldebrev ställt till *innehavaren* är att jämställa skuldebrev, varav ej framgår, till vem betalning skall erläggas; t. ex.: »mot denna handling betalar jag etc.» Beträffande alla innehavareskuldebrev är själva innehavet legitimerande. I övrigt skilja sig rättsverkningarna av dessa skuldebrev ej från andra löpande skuldebrevs rättsverkningar.

Att skuldebrevets besittning är utan vidare legitimerande utgör en fördel icke allenast för borgenären utan även för gäldenären. Den fördel gäldenären sålunda har av att han utställt skuldebrevet till innehavaren kan borgenären icke beröva honom genom att »sätta skuldebrevet ur kurs», d. v. s. genom att på skuldebrevet göra en påskrift, enligt vilken det skall gälla såsom ställt till *viss man* eller till *viss man eller order*. Gör borgenären en sådan påskrift, t. ex. genom att på skuldebrevet anteckna att det »tillhör N. N.», har detta ingen verkan, såvida icke av påskriften framgår, att den var tillkommen med gäldenärens samtycke (12 § SkL).

Ehuru denna regel har sin motivering i nyss nämnda hänsyn till gäldenärens intresse, tillvaratages dock genom samma regel även tredje mans intresse, i det även envar, som förvärvar ett innehavareskuldebrev med en dylik påteckning, trots denna äger utgå från att innehavaren är legi-

timerad att disponera över skuldebrevet. Så förhåller det sig åtminstone i princip. En annan sak är, att en dylik påskrift kan föranleda, att förvärvaren bör anses hava varit i ond tro beträffande fångesmannens rätt till skuldebrevet. Samma inverkan kan för övrigt en dylik påskrift också få beträffande gäldenärens goda tro. I själva verket är nog hela stadgandet ett slag i luften.

2. Beträffande skuldebrev ställt till *viss man eller order* är att märka, att 13 § SkL upphävt den förut gällande regel, enligt vilken i vår rätt orderskuldebrev behandlades som innehavareskuldebrev. Enligt nämnda stadgande fordras nämligen nu för legitimation icke blott att borgenären innehar skuldebrevet utan dessutom att han till stöd för sin rätt förmår åberopa antingen skuldebrevets eget innehåll eller lydelsen av sammanhängande, till honom fortgående skriftliga överlåtelse. Härvid är att märka att något avbrott i en kedja av överlåtelse icke anses vara för handen, även om någon av dem är ställd till innehavaren eller tecknad in blanco.

Genom denna nya regel om legitimationen vid orderskuldebrev ha dessa i vår rätt återfått den karaktär, som är den för orderpapper typiska, och de ha därigenom i detta avseende jämsställts med växel, check och konossement. Från regeln beträffande dessa senare papper skiljer sig emellertid regeln beträffande orderskuldebrev därigenom, att överlåtelsekedjan *icke nödvändigt* behöver bestå av *indossament*, d. v. s. överlåtelse som tecknats på själva papperet, utan även kan bestå i överlåtelse som tecknats i en helt fristående handling. Detta är av praktisk betydelse särskilt vid pantsättning, som ofta sker genom att ett intecknat skuldebrev lägges som lös pant för ett annat skuldebrev, en omslagsrevers; i dylikt fall blir innehavaren av omslagsreversen legitimerad att göra det pantsatta skuldebrevet gällande, även trots att någon överlåtelse icke finnes på skuldebrevet.

Från den nu nämnda huvudregeln beträffande legitimationen vid orderskuldebrev gör lagen för ett visst fall ett *undantag*. Detta avser intecknade skuldebrev och innebär, att ägaren av den intecknade egendomen skall anses som legitimerad genom sitt innehav av det intecknade skuldebrevet, »inteckningen», även om han icke kan visa fram någon överlåtelse från näst föregående innehavare. Denna regel är av praktisk betydelse, enär det naturligen icke sällan inträffar, att den som inlöser en inteckning försummar att skaffa sig en överlåtelse från innehavaren och nöjer sig med att få tillbaks själva inteckningen. Att detta undantag

lämpligen kunnat göras beror åter naturligen på att man, då den in-tecknade egendomens ägare innehar inteckningen, har all anledning förmoda, att orsaken härtill är just den, att han löst in inteckningen.

3. Skuldebrev till *viss man* (enkelt skuldebrev), som är *intecknat* i gäl-denärens egendom eller försett med inteckningsmedgivande av gäl-denären. Ett dylikt skuldebrev betraktas numer enligt 11 § SkL såsom *order-skuldebrev*, för så vitt icke utfärdaren genom en särskild s. k. rektaklausul (»icke till order») givit till känna sin önskan, att skuldebrevet skall vara *icke* löpande. Genom denna regel ha många förut omtvistade frågor fått sin lösning.

Grunden till regeln ligger däri, att förvärfvare av in-tecknade skuldebrev, som ställts till viss man, därest dessa vore jämställda med vanliga namnskuldebrev, lätt nog skulle kunna åsamkas rättsförluster, i det många förvärfvare av sådana in-teckningar icke hava någon insikt beträffande innebörden av de olika skuldebrevstyperna. Den nu gällande regeln innebär, att ifrågavarande skuldebrev betraktas som löpande i alla avseenden, d. v. s. ej blott i fråga om rätten att uttaga fordringsbeloppet ur den in-tecknade egendomen utan även i fråga om rätten att kräva den person-ligen ansvarige gäl-denären och i fråga om sakrättsskyddet.

Det för regelns tillämpning avgörande är som redan nämnts *inteckningsmedgivandet*, icke in-teckningsåtgärden. Endast om in-teckningsmed-givandet härrör från skuldebrevets utfärdare, gäl-denären, har det emeller-tid här någon verkan.

Sin största betydelse har denna regel givetvis beträffande fastighetsin-teckningar. Den gäller emellertid beträffande in-teckningar av alla slag, såsom förlagsin-teckningar, fartygsin-teckningar, in-teckningar i jordbruks-inventarier, i tomträtt och i vattenfallsrätt. Då regeln är ny i vår rätt, gäller den emellertid endast »nya» skuldebrev, d. v. s. sådana som utgivits efter 1936.

De nu nämnda typerna av skuldebrev — innehavareskuldebrev, skuldebrev till viss man eller order samt nya in-tecknade, eller med in-tecknings-medgivande försedda namnskuldebrev — äro av löpande natur i full ut-sträckning. Annorlunda är fallet beträffande de nedan under 4 nämnda skuldebreven.

4. Skuldebrev till *viss man*, för vilket in-teckning blivit beviljad redan *före SkL:s ikraftträdande* 1/1 1937 eller för vilket in-teckning före nämnda dag sökts men förklarats vilande. Sådant skuldebrev anses fr. o. m. 1/1 1940 såsom *innehavarepapper* i fråga om rätten att göra in-teckningen gäl-

lande i den *intecknade egendomen*. Samma karaktär av innehavarepapper kan redan dessförinnan ett dylikt skuldebrev ha erhållit, om det under övergångstiden efter inlösen åter utgivits av den förskrivna egendomens ägare (10 § SkLP).

Hur intecknade namnskuldebrev borde bedömas var, som ovan redan nämnts, tidigare en omstridd fråga. Somliga ansågo, att de borde bedömas som vanliga namnskuldebrev. Andra åter höllo före, att de, åtminstone beträffande inteckningsrätten, borde bedömas som innehavarepapper. Att denna senare uppfattning var mycket vanlig framträdde däri, att dylika inteckningar ofta överlätos utan någon transportförklaring. Därför man nu i SkL beträffande nya inteckningar gav en regel, som gjorde intecknade namnskuldebrev till löpande papper, men denna regel naturligen icke kunde få utan vidare tillbakaverkande kraft, framstod det såsom önskvärt, att samtidigt de gamla inteckningarnas läge så vitt möjligt reglerades i överensstämmelse med den nya regeln. På grund härav gavs nu ifrågavarande övergångsbestämmelse beträffande gamla intecknade namnskuldebrev.

Den nya ordningens innebörd är, att dylik inteckning, så vitt angår rätten att göra *inteckningen gällande i den förskrivna egendomen*, efter en övergångstid av tre år, d. v. s. den 1/1 1940, automatiskt övergått till att vara innehavarepapper. Detta betyder

1) beträffande *legitimationen*: att innehav av inteckningen, oberoende av varje transportpåteckning, legitimerar vid utsökning av fordringen i *den intecknade egendomen*; här föreligger således en olikhet gentemot nya intecknade namnskuldebrev, vilka ju betraktas som orderpapper och sålunda endast legitimera en innehavare, som kan uppvisa en sammanhängande fångeskedja. Grunden till denna olikhet har man att söka i den praxis beträffande överlåtelsens form, vilken tidigare, som nyss nämnts, i stor utsträckning utvecklats beträffande ifrågavarande inteckningar;

2) beträffande den *invändningsrätt* som tillkommer *ägaren av den förskrivna egendomen*: att denne icke kan framställa andra invändningar än sådana, som även kunna göras gällande beträffande löpande skuldebrev.

Härtill inskränker sig den nya regelns innebörd. Att märka är således

1) att innehavare av gamla intecknade namnskuldebrev icke äro skyddade mot rätter ägares vindikationstalan;

2) att den personligen ansvarige gäldenärens invändningsrätt icke alls beröres; vare sig denne är den intecknade egendomens ägare eller icke, kan han, därest det personliga betalningsansvaret göres gällande mot ho-

nom, även mot ny innehavare som är i god tro framställa samma invändningar, som han kunnat rikta mot tidigare innehavare.

Slutligen är att märka att en inteckning av nu ifrågavarande slag genom särskild åtgärd kan hava mer eller mindre fullständigt bibehållits vid den gamla ordningen, d. v. s. som icke löpande. Sålunda kan 1) *innehavaren* genom särskild klausul, rektaklausul, hava förhindrat övergången till innehavarepapper; och vidare kan 2) den förskrivna *egendomens ägare* genom anmälan till inteckningsmyndigheten under övergångstiden hava bevarat sin rätt till invändningar.

II. De till det löpande skuldebrevet knutna *rättsverkningarna*.

1. *Negotiabiliteten*. — Därmed avses, enligt vad i det föregående angivits, det förhållandet att den, som i god tro förvärvat skuldebrevet från den ursprunglige borgenären eller någon senare innehavare, är skyddad mot gäldenärens invändningar i ett flertal avseenden. Förvärvarens goda tro utsläcker följande invändningar:

1) invändning om att någon förpliktelse för gäldenären aldrig uppkommit, enär skuldebrevet *utan hans vilja kommit ur hans besittning* (35 § AvtL).

2) invändning om att skuldebrevet är *ogiltigt* på grund av någon sådan ogiltighetsgrund som omtalas i 29—34 §§ AvtL eller som är att jämställa med någon av dessa, d. v. s. lindrigare tvång, svek, ocker, misstag (handlingsserror), oredlighet enligt 33 § (bristande »tro och heder»), bristande förutsättningar, simulation, skämt o. s. v.

3) invändning att gäldenären icke erhållit betingat *vederlag* vid utfärdandet av skuldebrevet eller att i övrigt det rättsförhållande, som föranlett skuldebrevets utfärdande (skuldebrevets *causa*), medför rätt till jäv;

4) invändning att förpliktelsen enligt skuldebrevet *upphört* eller *förändrats* genom betalning eller på annat sätt, såsom genom *datio in solutum*, verkställd kvittning, efterskänkande, förlikning, uppsägning, dom o. s. v.

5) invändning om att gäldenären har *kvittningsgill motfordran* å förste borgenären eller annan tidigare innehavare av skuldebrevet.

Beträffande alla dessa invändningar förutsättes för förvärvarens rättskydd, att han vid sitt förvärv var i *god tro*. Kravet på god tro innebär i alla de under 1)—4) nämnda fallen ett och detsamma: borgenären anses ej ha varit i god tro, därest han kände till den omständighet, varå invändningen grundas, eller hade skälig anledning till misstanke därom;

angående innebörden härav för ett visst fall se NJA 1935 s. 61, 1936 s. 648, 1937 s. 540 samt R o d h e, Obligationsrätt s. 752 not 41 med ytterligare hänvisningar. I det under 5) nämnda fallet (kvittningsinvändning) är godtroskravet enligt 18 § SkL åter mindre rigoröst. Nye borgenären behöver ej tåla dylik invändning med mindre genfordringens indrivande skulle äventyras genom kvittningsrättens upphörande och borgenären uppenbarligen insåg detta, då skuldebrevet kom i hans hand. Här bortfaller således skyddet mot gäldenärens kvittningsrätt först om nye borgenären har en så kvalificerad ond tro, som nyss nämnts; jfr godtroskravet i växelagen 17 §, checklagen 22 §. Att märka är emellertid att beträffande sådan kvittningsinvändning, som avser skuldebrevets *causa*, gäller det vanliga godtroskravet.

Har angående betalning, efterskänkande, uppsägning eller annan dylik omständighet å skuldebrevet tecknats en påskrift, som ej lätteligen kunnat avlägsnas, exempelvis ett med bläck skrivet kvitto, äger gäldenären åberopa den omständighet, varom det är fråga, även om påskriften skulle blivit avlägsnad och skuldebrevet därpå kommit i godtrosvärfvares hand; detta säges uttryckligen, ehuru tämligen onödigt, i 15 § andra stycket.

Har genom överlåtelse av skuldebrevet till en förvärfvare i god tro en viss invändning utsläckt, är även en därpå följande förvärfvare skyddad mot samma invändning även om han vid sitt förvärfv var i ond tro. För ett visst fall synes det emellertid motiverat att göra ett undantag från denna regel, nämligen då skuldebrevet av en godtrosvärfvare överlåtits till en förutvarande innehavare, som, enär han var i ond tro, icke kunnat göra skuldebrevet gällande; jfr NJA 1912 s. 45 ävensom, beträffande möjligheten av ett extinktivt godtrosvärfv av lösöre i ett dylikt fall, NJA 1942 s. 467; se även R o d h e, Obligationsrätt s. 752 not 43 med ytterligare hänvisningar.

Ehuru, såsom framgått av det föregående, ny borgenärs goda tro utsläcker en mångfald invändningar av gäldenären, finns det dock åtskilliga *invändningar, som bliva bestående*, trots värfvarens goda tro.

1) Till en början är att märka det undantag från de ovan utvecklade reglerna, som följer av 16 § SkL. Av detta stadgande framgår att gäldenärens *betalningsinvändning* i viss utsträckning förblir bestående även gent emot godtrosvärfvare. Så är fallet beträffande gäldenärens invändning, att han betalat *ränta* eller gjort sådan *avbetalning* å skuldens huvudstol, som »enligt skuldebrevet skall erläggas å däri angiven tid», d. v. s.

enligt en i skuldebrevet angiven *amorteringsplan*. Sådan invändning kan gäldenären framställa jämväl mot ny borgenär, som i god tro fått handlingen på sig överlåten, sedan beloppet förfallit till betalning. Detta senare innebär, att gäldenärens invändningsrätt beträffande ifrågavarande betalningar är bevarad endast om betalningen avsåg ränta eller amortering, som *vid överlåtelsen* av skuldebrevet *redan förfallit* till betalning. Detta betyder från gäldenärens synpunkt, att han kan erlægga till betalning förfallen ränta eller amortering mot löst kvitto. Erlägger han sådan betalning i förskott, måste han däremot skaffa sig kvitto å skuldebrevet; förvärfvare behöver således icke räkna med att gäldenären gjort förskottsbetalningar eller över huvud betalningar, som icke enligt skuldebrevet böra vara fullgjorda.

Vad nu sagts om betalning av ränta och amorteringskvot gäller enligt 16 § sista punkten även beträffande *annat jäv som i 15 § sägs*, exempelvis invändning att kravet på viss ränte- eller amorteringspost bortfallit genom verkställd kvittning eller efterskänkande el. dyl.

2) Vid sidan av den nyss nämnda betalningsinvändningen enligt 16 § finnas ett stort antal andra bestående (icke exstingibla) invändningar uppräknade i 17 §. Hit höra

a) vissa invändningar om skuldebrevets *ogiltighet*, nämligen

(1) att skuldebrevet är *förfalskat*; därmed avses att innehållet av skuldebrevets text blivit ändrat utan utfärdarens medgivande; att ett helt falskt skuldebrev icke förpliktar den vars namn skrivits av förfalskaren har givetvis icke behövt sägas;

(2) att skuldebrevet å gäldenärens vägnar utfärdats av någon som därtill *saknade behörighet*. Detta fall är tydligen att helt jämställa med ett falskt skuldebrev. Annorlunda förhåller det sig däremot

(a) om utfärdaren allenast saknade *befogenhet*, t. ex. överträdde fullmaktsgivarens instruktioner; eller

(b) om skuldebrevet utfärdats av fullmäktig *efter återkallelse* av fullmakten som icke skett i den ordning som i 12—18 §§ AvtL anges; eller

(c) om skuldebrevet utfärdats av fullmäktig efter det hans fullmakt upphört genom *fullmaktsgivarens död* (21 § AvtL); eller

(d) om utfärdaren väl varit behörig men överträtt *legala begränsningar* av sin handlingsfrihet; så exempelvis om behörig företrädare för ett aktiebolag i strid med 91 § aktiebolagslagen iklätt bolaget förpliktelse för ändamål, som uppenbarligen är för bolagets verksamhet främmande; se 93 § aktiebolagslagen.

I alla de under (a)—(d) nämnda fallen blir skuldebrevet gällande i godtrosförvärvarens hand i enlighet med reglerna i avtalslagen och aktiebolagslagen.

(3) att skuldebrevet är ogiltigt såsom tillkommet under tvång, varom sägs i 28 § AvtL, d. v. s. sådant *grovt tvång*, som brukar benämnas »rån-tvång», alltså våld å person eller hot som innebar trängande fara; för att ogiltighet skall kunna göras gällande mot förvärvare i god tro förutsättes emellertid, att skuldebrevet verkligen var ogiltigt i förste mottagarens hand, och detta i sin tur förutsätter att utfärdaren, så snart tvånget upphörde, underrättade förste mottagaren om tvånget;

(4) att skuldebrevet är ogiltigt såsom utfärdat av *omyndig*, vilken icke av någon särskild grund, t. ex. på grund av förmyndares medgivande, haft behörighet; eller

(5) att skuldebrevet är ogiltigt såsom utfärdat av någon som handlade under inflytande av *rubbad själsverksamhet*;

b) vissa invändningar om att gäldenärens förpliktelse har *upphört*, nämligen:

(1) att skuldebrevet *dödats* (enligt lag 1927 om dödande av förkommen handling); eller

(2) att betalning fullgjorts genom fordringsbeloppets *nedsättande i allmänt förvar* (enligt lag 1927 om gälds betalning genom penningars nedsättande etc.); eller

(3) att borgenären förlorat sin talan i följd av *preskription* eller *proklama* (enligt KF 1862 om tioårig preskription m. m.); eller

(4) att skuldförhållandet ändrats genom *tvångsackord* (enligt 7 kap. konkurslagen).

2. *Den formella legitimationen.* För de löpande skuldebreven är, såsom ovan framhållits, även deras s. k. legitimationskraft utmärkande. Här om ges en grundläggande regel i 13 § SkL, vilken kompletteras av reglerna i 14 och 19 §§. I 13 § angivas de yttre omständigheter, som grunda legitimation, i 14 och 19 §§ angives legitimationens rättsliga innebörd i olika avseenden, nämligen *dels* i förhållande till tredje man (14 §), *dels* i förhållande till gäldenären (19 §). Härtill kommer ett undantagsstadgande i 20 §.

Den grundläggande regeln i 13 § innebär, att lagen knutit legitimationsverkningarna till *innehavet* av skuldebrevet. Härvid har man emellertid att skilja mellan å ena sidan innehavareskuldebrev, å andra sidan orderskuldebrev.

Beträffande *innehavareskuldebrev* gäller enligt 13 § att innehavaren skall förmodas vara rätt borgenär. Detta betyder

1) att innehav av skuldebrevet medför presumtion för innehavarens *rätt*; den som har skuldebrevet i händer skall »förmodas äga rätt att göra fordringen gällande». Innehavaren har m. a. o. en »*aktiv*» legitimation och kan fordra betalning utan att han behöver styrka sin rätt på annat sätt; och samtidigt har han naturligen »*passiv*» legitimation, så att gäldenären med befriande verkan kan betala till honom.

Lagens legitimationsregel har emellertid en anmärkningsvärd rättsverkan därutöver. Den innebär nämligen

2) att innehavaren är legitimerad, även om han icke själv har någon rätt till fordringsbeloppet utan blott framträder som *ställföreträdare* för borgenären, exempelvis på grund av överlåtelse till inkasso eller på grund av fullmakt eller kommissionsuppdrag eller uppdrag som bud. Den som innehåller skuldebrevet behöver således icke förete några särskilda legitimationshandlingar för att styrka sin behörighet eller befogenhet. Denna vidsträckt legitimation för skuldebrevets besittare har ansetts motiverad av hänsyn till gäldenären. Detta borde ju, kan det synas, motivera, att legitimationen gällde allenast i förhållande till gäldenären, men enligt stadgandets formulering skall innehavaren, även om han blott är exempelvis fullmäktig, anses legitimerad även vid överlåtelse.

Beträffande *orderskuldebrev* är innehavet numer, i motsats till vad förr var fallet, icke ensamt tillräckligt för att grunda legitimation. Därutöver kräves att innehavaren till stöd för sin legitimation kan åberopa antingen innehållet av skuldebrevet eller ock lydelsen av sammanhängande och till honom fortgående skriftliga överlåtelse. Men detta legitimationskrav är, väl att märka, allenast av *formell* natur, det framgår av orden »förmår åberopa *lydelsen* av . . .», och det utvecklas ytterligare i 14 och 19 §§, av vilka stadganden klart framgår att innehavare, som kan åberopa en sammanhängande överlåtelsekedja, är legitimerad även om en falsk eller eljest ogiltig överlåtelse ingår i kedjan av överlåtelse.

Att märka är, att, såsom ovan redan påpekats, överlåtelsekedjan icke nödvändigt, såsom fallet är beträffande växel och check, måste bestå av *indossament*, d. v. s. överlåtelse som tecknats på handlingen, regelrätt å dess baksida (in dorso). Även en sådan skriftlig överlåtelse, som tecknats i en fristående överlåtelsehandling, skall medräknas i överlåtelsekedjan.

Vad sist sagts gäller endast fristående skriftliga överlåtelse. Ingår i en överlåtelsekedja en *mundlig* överlåtelse, kan innehavaren, så vitt angår

denna överlåtelse, icke åberopa regeln om formell legitimation utan måste styrka, att en giltig muntlig överlåtelse förekommit. Detta utesluter emellertid icke, att i övrigt, d. v. s. beträffande i överlåtelsekedjan ingående skriftliga överlåtelser, regeln om formell legitimation är att tillämpa. Likartat blir också förhållandet, om någon föregående överlåtare har stött sin rätt till skuldebrevet på ett *familjerättsligt* fång, exempelvis ett arvskifte.

Innebörden av att innehavaren av ett löpande skuldebrev på sätt nu nämnts skall »förmodas» äga rätt att göra fordringen gällande framträd-der, såsom i det föregående redan antytts, i två olika riktningar, nämligen *dels* som en legitimation i förhållande till gäldenären, *dels* som en legitimation i förhållande till tredje man.

I förstnämnda hänseende innebär regeln om den formella legitimationen, att, såsom det ansetts nödvändigt uttala i ett särskilt lagbud (19 §), *betalning*, som erlagts till formellt legitimerad innehavare, är *gill*, även om det senare skulle visa sig, att den erlagts till orätt person. Förutsättningen härför är emellertid givetvis, att den som erlade betalningen var i *god tro*, d. v. s. icke vetat om rätta förhållandet och icke heller åsidosatt den aktsamhet, som efter omständigheterna skäligen bort iakttagas. Detta är en av de regler 19 § innehåller utöver vad som framgår redan av 13 §. Härutöver framgår av detta stadgande, att betalning i visst fall skall anses gill, oaktat den erlagts till någon, som *icke* var den enligt 13 § formellt legitimerade innehavaren, nämligen om den erlagts till någon, som »skäligen kunde hållas för denne eller antagas vara berättigad att handla å hans vägnar».

Någon ytterligare kommentar till dessa regler i 19 § torde i det hela icke erfordras. Endast två saker skola påpekas. Anmärkas må för det första, att betalning enligt 19 § verkar befriande på grund av gäldenärens goda tro allenast då denna avser betalningsmottagarens egenskap av rätt borgenär eller behörig representant för borgenären, men däremot *icke* då betalningen erlägges till en omyndig eller en konkursborgenär. Av en jämförelse med 20 § framgår vidare, att en betalning till en formellt legitimerad innehavare av ett löpande skuldebrev verkar befriande, även om betalningen erlägges *före* förfallodagen, detta i motsats till vad händelsen är vid förtida betalning av växel; jfr 40 § växellagen.

Från regeln att endast den, som har skuldebrevet i händer, är legitimerad att uppbära betalning, gör lagen ett anmärkningsvärt *undantag* i 20 § beträffande sådan betalning som avses i 16 §, d. v. s. betalning av *ränta*

eller av sådan *amortering*, som skall erläggas enligt en i skuldebrevet förkommande amorteringsplan. Om sådan betalning, då förfallotiden är inne, i god tro erlägges till den, som förut innehafvt skuldebrevet men före betalningens erläggande överlåtit och traderat det till annan, skall betalningen anses gill, oaktat betalningsmottagaren icke längre var besittare av skuldebrevet. I detta fall är alltså redan den omständigheten, att betalningsmottagaren tidigare *varit* besittare av skuldebrevet, tillräcklig för att legitimera honom.

Detta undantag från huvudregeln beträffande legitimationen sammanhänger tydligen med det i 16 § gjorda undantaget från huvudregeln i 15 § beträffande gäldenärens betalningsinvändning. Denna senare regel innebär, att gäldenären kan erlægga betalningen i fråga utan att borgenären behöver förete skuldebrevet för räntans eller amorteringens avskrivning å detta vid varje särskilt tillfälle. I denna regel förutsättes sålunda att betalningen erlägges till *rätt borgenär*. Regeln i 20 § går nu ett steg vidare och låter gäldenären få åberopa en dylik betalning, som erlagts till en *icke berättigad*. Enligt vad lagmotiven ge vid handen, har man menat, att fördelarna av regeln, att skuldebrevet vid i 16 § avsedd betalning icke behöver företes för påskrift, väsentligen skulle gå förlorade, om gäldenären ändå måste förvissa sig om att betalningsmottagaren fortfarande är innehavare av skuldebrevet. Sedd från borgenärens synpunkt innebär tydligen den här givna regeln, att en ny innehavare, för att skydda sig mot att betalning erlägges till överlåtare, måste *underrätta* gäldenären om sitt förvärv.

För betalningens giltighet i detta fall uppställas som redan nämnts två villkor:

- 1) den skall avse *förfallet* belopp; och
- 2) den skall ske i *god tro*. Skulle betalningen erläggas av någon annan än gäldenären, exempelvis av någon som utan att vara personligen betalningsskyldig ställt pant eller gått i borgen för fordringen, blir betalningen gill allenast om *såväl betalaren som gäldenären* var i god tro. Så snart den nye fordringshavaren underrättat gäldenären, är han sålunda skyddad mot betalning till överlåtare.

3. Det löpande skuldebrevets egenskap av *presentationspapper*. Regeln om gäldenärens betalningsinvändning i 15 § och regeln om borgenärens legitimation i 19 § förutsätta båda, att borgenären, då han fordrar betalning för ett löpande skuldebrev, måste *förete* detta och, när det inlöses till fullo, *återställa* skuldebrevet samt, när ränta eller amortering erlägges,

teckna *kvitto å betalningen på skuldebrevet*. Denna ordning är ju nödvändig för att icke gäldenären skall riskera att betala till orätt person eller efter fullgjord betalning löpa risken att få betala ännu en gång till godtroende förvärfvare av skuldebrevet. I 21 § första stycket säges därför också uttryckligen att gäldenären ej är pliktig att *infra* löpande skuldebrev utan att det till honom återställes — papperet är presentationspapper, eller »inlösningspapper» enligt Stangs terminologi. I och med att gäldenären återfår skuldebrevet, vinner han ju automatiskt skydd mot att någon skulle kunna kräva honom ånyo. Det oaktat ger lagen honom även rätt att fordra särskilt kvitto.

Avser betalningen ett *ränte- eller ett amorteringsbelopp*, kan gäldenären icke kräva att återfå skuldebrevet men äger i stället i regel kräva, att betalningen antecknas å skuldebrevet. I de fall som avses i 16 § behövs emellertid icke något sådant kvitto på skuldebrevet, utan det räcker med ett vanligt *löst kvitto*. I dessa fall är det därför i allmänhet obehövt att fordra företeende av skuldebrevet och kvittering på detta; gäldenären får i regel nöja sig med att få ett löst kvitto och äger ej fordra kvittering på skuldebrevet.

Vad nu sagts gäller enligt 21 § under förutsättning att betalningen erlägges *antingen* till den som, enligt vad skuldebrevet ger vid handen, var dess förste innehavare, t. ex. förste innehavaren av ett orderskuldebrev, *eller* till någon som senare, gäldenären veterligen, därå tecknats såsom borgenär, t. ex. i ett indossament eller i en kvittering. Att denna förutsättning måste iakttagas beror tydligen på att legitimationsregeln i 20 § i sin tur förutsätter, att betalningen för att gälla mot den verkliga borgenären erlagts till någon som tidigare verkligen *innehaft* skuldebrevet och sedan överlåtit det. Detta måste alltså betalaren kunna styrka för att kunna åberopa legitimationsregeln i 20 §. Klart är då att kvitto på skuldebrevet icke bör kunna förvägras honom, om icke den som nu uppträder som borgenär verkligen har eller åtminstone tidigare har haft skuldebrevet i sin *besittning* och gäldenären dessutom är i stånd att *styrka* detta genom att kunna hänvisa till en anteckning på själva skuldebrevet, som bestyrker förhållandet.

4. Det löpande skuldebrevets egenskap av *värdepapper*. Huvudregeln om borgenärens legitimation (19 §) innebär tydligen, att det löpande skuldebrevet har värdepapperskvalitet i förut angiven mening, d. v. s. gäldenären *äger icke* att betala till någon annan än den, som innehar skuldebrevet. Undantagsregeln i 20 § beträffande där nämnda ränte- och

amorteringsbetalningar innebär emellertid, att det löpande skuldebrevets värdepapperskvalitet, när det gäller sådana betalningar, som avses i 16 §, får vidkännas en begränsning. I dessa relationer framstår sålunda skuldebrevet *icke* som »värdepapper». Detta förhållande är onekligen ägnat att understryka det vanskliga i den ifrågavarande värdepappersterminologien. Någon kommentar i övrigt torde dessa regler emellertid icke erfordra.

De hittills genomgångna reglerna ha alla haft obligationsrättsligt innehåll. I det följande avser framställningen *de sakrättsliga reglerna*.

5. *Invindikabiliteten*. Av den förut nämnda regeln i 13 § framgår att det löpande skuldebrevet har legitimationskraft även i förhållande till *tredje man*. Innehavaren av skuldebrevet är sålunda under de där närmare angivna omständigheterna legitimerad att överlåta och i övrigt förfoga över skuldebrevet. Detta innebär åter att den, som i god tro förvärvar ett sådant skuldebrev av dess legitimerade innehavare, vinner skydd för sitt förvärv. Det löpande skuldebrevet är sålunda föremål för *extinktivt godtrosförvärv*. Skuldebrevet är i godtrosförvärvarens hand invindikabelt.

I denna regel framträda de löpande skuldebreven klart såsom med saker jämställda sakrättsobjekt. Denna överensstämmelse framträder även i fråga om *de särskilda förutsättningarna för godtrosförvärvet*. Därom gäller sålunda, att för godtrosfång kräves:

- 1) att förvärvet skett genom *överlåtelse*; ett familjerättsligt förvärv såsom arv, testamente, bodelning etc. är således icke tillfyllest;
- 2) att *överlåtaren* hade skuldebrevet i sin *besittning*; och
- 3) att besittningen *övergått* till förvärvaren. Härvid gäller liksom eljest vid krav på tradition, att denna icke kan ersättas genom s. k. constitutum possessorium.

Till dessa allmänna förutsättningar för ett godtrosfång kommer, så vitt angår *orderskuldebrev*, de förut nämnda speciella förutsättningarna beträffande fångesmannens legitimation, vilka framgå av 13 § andra stycket och 14 § andra stycket, d. v. s. en *sammanhängande fångeskedja* från förste innehavaren fram till fångesmannen. Att kedjan av överlåtelser går fram till godtrosförvärvaren är således icke erforderligt: förvärvaren är skyddad mot vindikationskrav även om han själv ej fått transport från sin fångesman; men naturligen kan han i dylikt fall få svårt att göra sin rätt gällande mot gäldenären, eftersom han själv saknar legitimation.

Om i fångeskedjan ingår en *muntlig* överlåtelse som befinnes bristfällig, kan givetvis förvärvarens goda tro icke bota bristen i fångeskedjan. Om åter någon av länkarna i kedjan består i ett *familjerättsligt fång*, exem-

pelvis ett arvskifte, och detta fång sedermera av någon anledning befinnes ogiltigt, har det däremot ifrågasatts, att ett godtrosförvärv skulle kunna erkännas, oaktat någon skriftlig överlåtelse till arvtagaren då ej föreligger. Har skuldebrevet kommit i dennes hand i blancoindosserat skick synes något problem icke uppstå, ty blancoindossamentet binder ju ihop fångeskedjan, vem som än åberopar det. Men hur bör saken eljest bedömas? Såsom grund för erkännandet av ett godtrosförvärv i dylikt fall har, såvitt angår aktier, åberopats en analogi, stödd på regeln om att godtrosförvärv, såsom nedan anföres, kan bota ett fång som är bristfälligt, när överlåtaren var en icke behörig fullmäktig eller representant; se motiven till 36 § 2 mom. aktiebolagslagen (SOU 1941: 9 s. 166 ff); jfr *Marksvon Württemberg & Sterzel*, *Lagen om skuldebrev*, 3 uppl., s. 80. Huruvida denna analogi är verkligt bärkraftig förefaller dock ovisst; jfr *Ussing*, *Dansk Obligationsret*, *Almindelig Del*, § 26 III. A. 2. b. (s. 251). Här kan emellertid denna fråga icke närmare diskuteras.

Innebörden av ett godtrosförvärv beträffande löpande skuldebrev är naturligen

1) att förvärvaren skyddas, oaktat fångsmannen *saknade rätt* till skuldebrevet. Detta kan inträffa

a) på den grund att överlåtarens, *fångesmannens eget förvärv* var *bristfälligt*; den transport han åberopat var kanske falsk eller av något särskilt skäl ogiltig;

b) vid orderskuldebrev på den grund att överlåtaren, fångsmannen över huvud icke haft någon transport till sig själv att åberopa utan *falskeligen givit sig ut för* att vara identisk med den, som sist fått skuldebrevet till sig transporterat.

Förutom i dessa fall blir godtrosförvärvaren vidare skyddad

2) då överlåtaren uppgivit sig handla å den verkliga berättigades vägnar såsom representant (t. ex. förmyndare, firmatecknare) eller som fullmäktig men faktiskt *saknat behörighet*; god tro angående överlåtarens behörighet skyddar således förvärvaren på samma sätt som god tro angående fångesmannens rätt. Denna regel är anmärkningsvärd, när den avviker från den regel, som torde gälla beträffande godtrosförvärv av lösören; om någon t. ex. säljer annans sak under åberopande av falsk eller eljest ogiltig fullmakt, är det åtminstone tvivelaktigt, om köparen gent emot rätter ägare kan åberopa sin goda tro angående säljarens behörighet.

Att den nyssnämnda regeln gäller beträffande *innehavareskuldebrev*, som överlåtes av en föregiven fullmäktig eller representant, är dock kan-

ske icke så anmärkningsvärt; ty rätt naturligt är ju att innehav av dylik handling skall anses innefatta legitimation även för den, vilken blott uppträder såsom ställföreträdare. Men påfallande är däremot regeln såvitt angår *orderskuldebrev*, vilka transporteras under åberopande av falsk eller eljest ogiltig fullmakt eller av föregiven representant; i vanliga fall kan ju god tro angående en ställföreträdares behörighet icke åberopas. Att en motsatt regel nu gäller beträffande överlåtelse av orderskuldebrev beror på att lagen i legitimationshänseende med en överlåtelse, som tecknats på själva skuldebrevet (*indossament*), har jämställt en överlåtelse, som gjorts genom *fristående skriftlig handling*. När en sådan fristående överlåtelse medför legitimation, oavsett att den är falsk eller eljest ogiltig, har det samma syntts böra ex analogia gälla beträffande en fristående behörighetshandling.

Att märka är emellertid att i detta fall, i motsats till vad som gäller beträffande innehavareskuldebrev, en fullmakt eller annan behörighetshandling verkligen måste *företes*; den som, låt vara på goda skäl, litar på överlåtarens nakna falska uppgift, att han är behörig ställföreträdare för skuldebrevets ägare, kan icke åberopa sin goda tro.

Helt annorlunda förhåller det sig åter, därest fråga är om behörigheten hos någon representant eller fullmäktig, som tecknat en *tidigare överlåtelse*. Huruvida en dylik ställföreträdare verkligen varit behörig eller ej, behöver förvärvaren icke förvissa sig om, för såvitt icke särskild anledning till en granskning i denna del skulle vara för handen. En allmän skyldighet att utsträcka legitimationsgranskningen även till behörigheten hos dylika ställföreträdare skulle vara alltför betungande och hinderlig för omsättningen; särskilt skulle så vara fallet vid odaterade överlåtelser och överlåtelser av representant för juridisk person, t. ex. firmatecknare i aktiebolag m. fl. Med hänsyn härtill har stadgandet i 14 § andra stycket formulerats; det sägs där att förvärvaren icke behöver pröva, huruvida tidigare överlåtelse är »äkta och i övrigt giltig».

Från den nu behandlade frågan om betydelsen av förvärvarens goda tro beträffande överlåtarens behörighet har man att skilja frågan om betydelsen av god tro hos förvärvaren beträffande *överlåtarens rättsliga handlingsförmåga* (habilitet). Här gäller det sådana fall, då överlåtaren var omyndig eller befann sig i konkurstillstånd. I dylika inhabilitetsfall kan förvärvarens goda tro *icke* åberopas. De lege ferenda kunna visserligen vissa skäl anföras för ett utsträckande av skyddet för omsättningen även till dylika fall — en sådan regel gäller i Danmark och i Finland samt, så

vitt angår konkursfallet, även i Norge — men de skäl, som tala emot ett så vidsträckt godtrosskydd, hänsynen till den omyndige och till konkursborgenärerna, hava dock ansetts mera vägande. På grund härav har man icke ens för de löpande skuldebrevens del gjort något avsteg från den i andra rättsförhållanden allmänt tillämpade regel, som fränkänner god tro med avseende å s. k. statusförhållanden rättslig betydelse.

Det nu sagda har uteslutande avsett en förvärvares rättsställning, då hans *fångesman* varit omyndig eller i konkurs. Annorlunda gestaltar sig förhållandet, därest det gäller en *tidigare överlåtelse* av omyndig eller konkursgäldenär. I sådant fall kan naturligen den, som i andra hand fått skuldebrevet till sig överlätet, åberopa sin goda tro; ty i dylikt fall gäller det att täcka en brist i hans egen fångesmans *rätt*, icke i hans habilitet, och i detta avseende fungerar den goda tron enligt förut nämnda regler som basis för ett exstinktivt förvärv.

Rörande den *tidpunkt*, vid vilken god tro skall föreligga, finnes intet stadgat i skuldebrevslagen. I detta avseende torde emellertid samma regel böra gälla som beträffande godtrosfång av lösören. Det bör sålunda fordras god tro *vid besittningsövergången* (jfr 15 §) («mala fides superveniens nocet»). Skulle förvärvaren redan före överlåtelsen haft skuldebrevet i sin besittning, fordras naturligen god tro vid överlåtelsen.

Beträffande *innebörden av kravet på god tro* har skuldebrevslagen anslutit sig till den ståndpunkt, varifrån man under senare tid i regel utgått, då man haft att formulera godtrosstadganden i andra lagar. Lagen fordrar för förvärvarens skydd, att han varken visste om bristen i fångesmannens rätt eller bort veta om den; han får ej ha »åsidossatt den aktsamhet som efter omständigheterna skäligen bort iakttagas». En viss undersökningsplikt har således även förvärvaren av ett löpande skuldebrev. Hur långt denna plikt går, har lagen blott i några särskilt betydelsefulla avseenden kunnat antyda. Här om gäller följande.

1) Av 13 och 14 §§ framgår att förvärvare av orderskuldebrev i regel ej behöver pröva *fångesmannens åtkomst*, när denne kan åberopa en sammanhängande kedja av överlåtelser; endast om »*särskild anledning*» till misstanke om förfalskning eller annan ogiltighet föreligger, behöver förvärvaren ingå i någon prövning av överlåtelstens beskaffenhet.

2) Av 14 § andra stycket framgår, att förvärvare av ett orderskuldebrev måste ingå i en viss prövning av *överlåtarens identitet*; särskilt stränga krav kunna dock icke här uppställas (företeende av prästbetyg, pass, körkort eller dylik handling torde vara till fyllest).

3) Att den som förvärvar *orderskuldebrev* av ställföreträdare för borgenären måste kräva, att *behörighetshandlingar* företes, har ovan redan påpekats.

Beträffande undersökningsplikt vid innehavareskuldebrev må hänvisas till NJA 1959 s. 512.

På samma sätt som vid godtrosfång i allmänhet torde man även vid förvärv av löpande skuldebrev böra bedöma frågan om *godtroskravets innebörd vid förvärv genom mellanhand*, fullmäktig eller legal representant resp. kommissionär. Om denna fråga råda emellertid olika meningar. Vad det gäller att avgöra är, huruvida ond tro hos mellanhanden, resp. hos den person han företräder, omintetgör denne senares förvärv. Dessa frågor torde böra besvaras olika allteftersom mellanhanden har att handla i den företräddes namn eller i sitt eget.

Då mellanhanden handlar *i den företräddes namn*, såsom t. ex. i fullmaktsförhållanden, torde följande regler kunna antagas böra gälla.

1) *Onn tro hos en fullmäktig eller likartad mellanhand* (i det följande talas endast om fullmäktig, men vad därom sägs gäller även likartade mellanhänder, t. ex. förmyndare) prejudicerar huvudmannens rätt. Ett motsatt avgörande vore stötande och icke motiverat av hänsyn till omsättningskrav (så *B e n c k e r t*, Om exstinktiva förvärv, s. 282 f). Dessutom kan anföras, att en huvudman i allmänhet får svara för sin fullmäktiges bristande ärlighet och omdöme (så *U n d é n*, Svensk sakrätt I. 5 uppl. s. 150 f). Av annan mening äro *B j ö r l i n g* (Den svenska rättsens exstinktiva laga fång till lösören på grund av god tro, s. 36 och 169) samt *H a s s e l r o t* (Några spörsmål ang. vindikationsrätt... s. 54 f) beträffande andra fullmakter än generalfullmakter och andra mera omfattande fullmakter.

2) En *fullmaktsgivare, som är i onn tro*, kan i regel icke få åberopa, att fullmäktigen varit i god tro. En fullmaktsgivare i onn tro kan med andra ord icke få dölja sig bakom en fullmäktig i god tro. Därmed är dock icke sagt, att en fullmäktigs goda tro aldrig skulle kunna åberopas av en fullmaktsgivare, som haft kännedom eller misstanke om överlåtarens bristande förfoganderätt. Tvärtom synas goda skäl föreligga för att erkänna fullmaktsgivarens godtrosvörvärv i dylika fall, därest fullmaktsgivaren icke haft kännedom om *den speciella rättshandling* av fullmäktigen, varigenom förvärvet skett (jfr BGB § 166 enligt vilket stadgande det är avgörande, huruvida fullmäktigen handlat »nach bestimmten Weisungen»). Något svek av fullmaktsgivaren är i sådant fall icke för handen; och å

andra sidan blir rätter ägare icke sämre ställd, än om fullmäktigen gjort förvärvet för sin egen räkning.

Mot erkännandet av godtroshärvärv i dessa fall har visserligen bl. a. invänts, att fullmaktsgivaren icke bör bliva bättre ställd genom att anlita fullmäktig än genom att uppträda själv (Lassen, Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del, 3 Udg., s. 221). Huruvida detta påstående är befogat kan emellertid på goda grunder betvivlas. I själva verket torde hänsynen till omsättningsens säkerhet även i dylika fall göra sig gällande. Onekligen skulle nämligen den av fullmäktige, speciellt sådana med generalfullmakt, förmedlade omsättningen väsentligt brista i säkerhetshänseende och därigenom avsevärt försvåras, därest mot en huvudman i de nu åsyftade fallen skulle kunna riktas en vindikationstalan beträffande sådant gods, som hans fullmäktig, kanske för lång tid sedan, i god tro förvärvat för hans räkning utan att fullmaktsgivaren haft en aning om från vem förvärvet skett, d. v. s., om man så vill, utan att han haft anledning misstänka sin egen onda tro. Icke minst vid förvärv av värdepapper torde dessa synpunkter hava sitt berättigande.

Vad härefter angår de fall, då en mellanhand handlat i *eget namn*, d. v. s. som kommissionär, må följande anföras.

1) Vad ovan sist sagts angående betydelsen av fullmaktsgivarens »onda tro», då fullmäktigen varit i god tro, torde utan vidare hava giltighet i de fall, då en *kommittent i motsvarande »ond tro»* gjort ett förvärv genom en kommissionär, som var i god tro. Kommittentens vetskap om överlåtarens bristande förfoganderätt bör således förhindra hans rättsförvärv allenast därest han handlat dolöst, d. v. s. uppdragit åt kommissionären att förvärva just det ifrågavarande objektet. Enligt Undén (i Svensk sakrätt I, 1 uppl. s. 234 f; jfr åter 2 uppl. s. 222, 5 uppl. s. 150) skulle visserligen kommittentens onda tro aldrig vara av någon betydelse. Att helt och hållet bortse från kommittentens onda tro synes dock föga rimligt; en uppdragsgivare bör icke, vare sig han ger sin mellanhand order att handla i eget namn eller han uppdrager åt honom att handla i uppdragsgivarens namn, kunna fördölja sin egen onda tro bakom mellanhanden.

2) Mera tvivelaktigt är åter, hur det fall bör bedömas, då kommittenten var i god tro men *kommisionären* däremot i *ond tro*. Enligt Undén (o. a. st.) skulle i ett sådant fall något godtroshärvärv icke kunna komma i fråga; god tro hos kommissionären skulle alltid erfordras, god tro hos kommittenten skulle aldrig vara till fyllest. Grundsatsen skulle med andra ord här vara densamma som i fullmaktsfallen. Huruvida detta är alltige-

nom riktigt torde dock kunna ifrågasättas; om hithörande spörsmål se närmare Hult, Kommissionärsavtalet, s. 283 ff, Marks von Würtemberg & Sterzel, Lagen om skuldebrev, 3 uppl. s. 81, Ussing (i TfR 1936 s. 185) och NJA avd. II 1945 s. 323 f.

Riktigt synes det visserligen vara, att med fullmaktsfallen jämställa fall av *civil kommission*. Dylik kommission skiljer sig från fullmaktsfall huvudsakligen blott genom att huvudmannen gör sitt förvärv utan att ådraga sig några skyldigheter direkt i förhållande till överlåtaren; men detta är en omständighet, som knappast kan vara tillräcklig för att förändra hans rättsställning i nu ifrågavarande avseende. Och synpunkten förlorar för övrigt under alla förhållanden sin väsentliga betydelse vid kontantköp.

Annorlunda förhåller det sig åter vid förvärv genom *handelskommissionär*. En sådan kommissionär intager i flera hänseenden en mycket mera självständig ställning än en civil kommissionär. Han framstår därför icke på samma sätt som en civil kommissionär såsom redskap för en särskild kommittent; oftast har han ett flertal kommittenter, för vilka han utför likartade uppdrag. Och härmed sammanhänger att förvärvet för kommittenten snarast framstår som ett förvärv från kommissionären, icke ett förvärv från tredje man. Detta drag accentueras ytterligare därigenom, att kommissionären i vissa fall har rätt att själv inträda som säljare och i många andra fall faktiskt, utan rätt, brukar på samma sätt »självinträda». Härtill kommer att i nu ifrågavarande fall ur omsättnings synpunkt ett alldeles särskilt starkt behov av godtrosskydd för kommittenten gör sig gällande. En kommittent kan nämligen icke begära, att en handelskommissionär för honom skall avslöja, vem den tredje man är, från vilken förvärvet skett. Även om han vore aldrig så försiktig, skulle han således icke hava någon möjlighet att på förhand skydda sig mot överraskningar i form av vindikationskrav från rätter ägare. Med hänsyn till allt detta synes det vid handelskommission väl motiverat att bereda en kommittent i god tro skydd för hans förvärv, oaktat kommissionären var i ond tro; undantag måste då emellertid i enlighet med den anförda argumenteringen göras, om kommissionären handlar efter bestämda order, anvisningar.

Den nu lämnade redogörelsen för gällande regler angående förutsättningsarna för exstinktivt godtrosförvärv av löpande skuldebrev torde hava bekräftat, att dessa regler i stort sett alldeles överensstämma med motsvarande regler i fråga om lösören. Med avseende på *innebörden av ett dylikt godtrosförvärv* är emellertid en olikhet i förhållande till godtrosförvärv

av lösören att märka: den som i god tro förvärvar ett löpande skuldebrev är icke såsom förvärvare av lösören underkastad någon rätter ägares lösningsrätt. Anledningen härtill är den, att lösningsrätten här skulle sakna praktisk betydelse.

6. Även i flera andra avseenden än beträffande reglerna om exstinktiva förvärv är numer överensstämelsen mellan de beträffande löpande skuldebrev och de beträffande lösören gällande sakrättsliga reglerna mer eller mindre fullständig. Detta är fallet beträffande 1) verkan av dubbelöverlåtelse; 2) överlåtelser rättsverkan i förhållande till överlåtarens borgenärer; och 3) förutsättningarna för pantsättning.

1) Någon särskild regel om *dubbelöverlåtelse* har lagen icke givit. Anledningen är väl den, att man ansett en sådan situation böra bedömas enligt regeln om exstinktiva förvärv av löpande skuldebrev i 14 §. I första hand måste naturligen den tidigare överlåtelser gälla framför den senare, men om den senare förvärvaren var i god tro och fått skuldebrevet till sig traderat, har han företräde framför den förre. Detta innebär den skillnaden i förhållande till reglerna om tvesala av lösöre, att någon sådan lösningsrätt, som enligt rättspraxis (NJA 1932 s. 107) har antagits föreligga i sistnämnda fall, här icke är för handen.

Om man på nu angivet sätt bedömer en dubbelöverlåtelse i enlighet med regeln om exstinktiva förvärv, måste man som en förutsättning för den senare förvärvarens företrädesrätt kräva, att hans *fångesman* var *legitimerad* enligt reglerna i 13 och 14 §§. Om innehavaren av ett orderskuldebrev, B, vilken förvärvat detta från A, i sin tur överlåtit skuldebrevet först till C och därefter till D, vilken senare fått handlingen i sin besittning, skulle i enlighet härmed krävas, att B genom en skriftlig överlåtelse från A framstått som formellt legitimerad. Mot en sådan tolkning har N i a l (i TfR 1932 s. 289 noten och SvJT 1939 s. 165 f) invänt, att det med hänsyn till det löpande skuldebrevets värdepapperskvalitet borde räcka med att B vid överlåtelser till D alltjämt hade skuldebrevet i sin *besittning*; ty eftersom gäldenären icke får betala till någon annan än den, som innehar skuldebrevet, föreläge i en dylik situation en presumtion för att B alltjämt hade rätten till skuldebrevet kvar, vilket borde vara till fyllest för att giva D, som litat härpå, företrädesrätt framför C.

Nials åsikt, som framställdes redan före skuldebrevslagens tillkomst och gavs en allmän räckvidd, inneslutande alla »värdepapper», alltså även vissa icke löpande handlingar, mötte ursprungligen kritik (se anm. av H u l t i TfR 1931 s. 421 f). Icke heller senare synes den hava accepterats (jfr

Marks von Württemberg & Sterzel s. 76 not. 1, Ussing & Dybdal, Gaeldsbrevslovene § 22 1) andra stycket). Emellertid kan man numer, såsom Nial påpekat (SvJT a. st.), vid sidan av nyss nämnda argument anför andra skäl, hämtade ur skuldebrevslagen, nämligen en analogi som har stöd såväl i regeln om dubbelöverlåtelse av enkla skuldebrev i 31 § som i regeln om dubbelöverlåtelse av de i 32 § angivna bankinsättningsbevisen m. fl. handlingar. Man måste giva Nial rätt i att man icke kan förstå, varför i det ifrågavarande avseendet skulle ställas strängare krav vid förvärv av löpande skuldebrev än vid förvärv av enkla skuldebrev. Nials åsikt bör därför numer accepteras.

2) *Överlåtelsens rättsverkan i förhållande till överlåtarens borgenärer.* I fråga om överlåtelse av saker gäller numer på grund av den s. k. lösöreköpsförordningen, att förvärvare av lös sak (lösöre) uppnår skydd mot överlåtarens utmätningssökande borgenärer och konkursborgenärer först genom sakens överförande i förvärvarens besittning (tradition) eller genom iakttagande av lösöresköpsförordningens publicitetsförfarande. Huruvida denna regel kunde antagas gälla även beträffande överlåtelse av löpande skuldebrev var tidigare omtvistat. U n d é n hävdade, att samma regel borde gälla för löpande skuldebrev som för lösören. Enligt härskande uppfattning mötte emellertid härför ett hinder framför allt i lösöreköpsförordningens ordalag, eftersom ett skuldebrev icke kunde betraktas som ett lösöre. Allmänt erkändes däremot, att för giltig pantsättning av löpande skuldebrev krävdes tradition. Läget var således det, enligt härskande uppfattning, att väl en överlåtelse men icke en pantförskrivning var skyddad mot borgenärerna i och med själva avtalet.

Detta framstod som inkonsekvent och medförde en fara för simulerade överlåtelser. Vad som var avsett som en pantförskrivning kunde klädas i överlåtelserns form, och härigenom kunde således det till borgenärernas skydd för pantförskrivningens giltighet mot dem uppställda traditionskravet kringgås. Härav motiverades ett krav på *tradition* åtminstone för sådana överlåtelser, som voro säkerhetsöverlåtelser. Att skilja en säkerhetsöverlåtelse från ett omsättningsköp är emellertid, har man menat, ofta vanskligt. För att traditionsregeln skall bli effektiv, så vitt angår säkerhetsöverlåtelserna, måste därför traditionsregeln utsträckas att gälla beträffande alla slag av överlåtelser av löpande skuldebrev. Detta är också vad som skett genom stadgandet i 22 § SkL. Där stadgas således nu, att överlåtelse av löpande skuldebrev ej är gällande mot överlåtarens borgenärer med mindre den, till vilken överlåtelser skett, fått handlingen i besittning.

Från denna allmänna regel har emellertid lagen för ett fall gjort ett *undantag*, nämligen då bank säljer löpande skuldebrev; en sådan försäljning blir gällande mot bankens borgenärer, även om skuldebrevet för förvaring kvarlämnats hos banken. I detta fall har alltså lagen nöjt sig med ett »*constitutum possessorium*». Detta har motiverats med de faktiska förhållanden, som ofta föreligga, då en banks notariatavdelning förvaltar värdepapper åt bankens klienter: då därvid icke sällan påkallas en omplacering av de förvaltade tillgångarna, är det önskvärt, att banken kan utan risk för klienten låta honom övertaga även sådana värdepapper, som dittills ingått i bankens egen portfölj. De förutnämnda riskerna av traditionsregelns eftergivande ha ansetts i detta fall kunna lämnas utom räkningen. Ett tillräckligt skydd bereder redan bankernas noggranna bokföring och bankinspektionens kontroll. Regeln gäller endast beträffande »*bank*», d. v. s. inrättning som äger driva »bankrörelse», varmed är att förstå »sådan verksamhet, i vilken ingår inlåning från allmänheten på räkning, som av bank allmänligen begagnas» (1 § andra stycket lagen 1955 om bankrörelse), t. ex., förutom de vanliga affärsbankerna, sparbanker, centralkassor för jordbrukskredit o. s. v. En analogisk utvidgning av regelns tillämpningsområde är utesluten.

Även *benefik* överlåtelse av löpande skuldebrev får verkan mot överlåtarens borgenärer genom traditionen, 3 § 1936 års lag ang. vissa utfästelser om gåva. Är det givaren själv som utfärdat skuldebrevet, anses detta däremot endast som en utfästelse om gåva av pengar (2 §), vilken ej fullbordats, sålunda ej vinner giltighet mot givarens borgenärer förrän genom överlämnande av pengarna. Denna regel, som i och för sig förefaller ganska diskutabel, har märkligt nog upprätthållits även ifråga om ett *inteknat*, d. v. s. med pantsäkerhet försett skuldebrev, NJA 1963 s. 595.

3) *Panträtt* i löpande skuldebrev förvärvas givetvis liksom panträtt i lösöre genom *tradition* av skuldebrevet. Något annat har, som nyss nämnts, aldrig blivit ifrågasatt. Nu följer denna regel omedelbart av 10 § SkL, enligt vilken vad lagen stadgar om överlåtelse av skuldebrev gäller även i fråga om pantsättning av dylik handling. Något sådant undantag från traditionsprincipen, som lagen gjort i fråga om banks försäljning av löpande skuldebrev, har icke gjorts i fråga om pantsättning.

Beträffande innebörden av kravet på tradition är att märka det fall, då pantsättningen avser skuldebrev, som finnes i tredje mans besittning. Detta fall är att bedöma på alldeles samma sätt som andra, då pantsättning sker av lös egendom, varöver pantsättaren allenast medelbart förfogar. Härom

gällde tidigare en *KFörkl* 24/5 1872. Enligt denna gällde vid pantsättning en annan regel än den som antogs gälla vid överlåtelse. I det senare fallet ansågs förvärvaren, oaktat någon tradition icke verkställdes, erhålla skydd mot överlåtarens borgenärer i och med att tredje mannen, som hade egendomen under sin omedelbara rådighet, blev underrättad om överlåtelsen; sedan tredje man erhållit sådan underrättelse, ansågs han förpliktad att för framtiden utöva sin besittning för den nye ägarens räkning, och han kunde således icke vägra att därefter rätta sig efter dennes anvisningar och framdeles utlämna egendomen till honom. I motsats till vad som sålunda gällde vid överlåtelse uttalade *KFörkl* 1872, att vid pantsättning av egendom, som befann sig i tredje mans besittning, panthavarens rätt blev beroende av att tredje man *förbundit sig* att tillhandahålla panthavaren föremålet eller dess värde. Det förutsattes således, att tredje man kunde vägra att medverka till uppkomsten av en panträtt. Denna den äldre rättens ståndpunkt fann man vid skuldebrevslagens tillkomst mindre resonlig. På grund härav upphävdes 1872 års *KFörkl*. Nu gäller i stället *lag* 27/3 1936 om *pantsättning av lös egendom, som innehaves av tredje man*. Enligt den gäller för pantsättning detsamma, som redan förut gällde för överlåtelse: panträtt uppstår i och med att innehavaren erhåller sådant meddelande, *denuntiation*, som lagen föreskriver. Denuntiationen gör tredje man förpliktad att respektera panträtten; han äger således därefter icke, så länge panträtten existerar, utlämna pantobjektet till ägaren utan skall i stället, när han själv ej längre skall innehava detta, lämna det till panthavaren.

Denuntiationen kan verkställas antingen av pantsättaren eller av panthavaren. I förra fallet kan den göras helt formlöst genom en enkel underrättelse om pantsättningen. I senare fallet åter fordras det, att panthavaren styrker sitt påstående om pantsättningen genom att för besittaren framlägga en skriftlig handling, som visar att panträtt blivit utfäst, lämpligen givetvis själva pantavtalet.

§ 2. Enkla skuldebrev

I. Vid sidan av de löpande skuldebreven, vilka utgöra den vanligaste och praktiskt mest betydelsefulla typen, förekomma alltjämt *icke löpande* eller vad skuldebrevslagen kallar *enkla skuldebrev*, skuldebrev ställda till viss man (vilka varken intecknats eller försetts med inteckningsmedgivande).

Reglerna om enkla skuldebrev är av stor praktisk betydelse, särskilt av det skälet att de helt eller delvis bli att analogt tillämpa på fordringsförhållanden av olika slag, där något skuldebrev i egentlig mening ej utfärdats, så

t. ex. vid muntliga fordringar och fordringar enligt kontrakt av skilda typer. Se t. ex. NJA 1962 s. 49, som gällde avbetalningskontrakt.

Vid det enkla skuldebrevet framträder själva handlingen i regel icke alls såsom bärare av en rättighet utan har regelmässigt uteslutande karaktären av *bevismedel*. Borgenär, som erhållit ett sådant skuldebrev, kan göra sin fordringsrätt gällande mot gäldenären, även om skuldebrevet icke vidare skulle kunna företes. Ja, t. o. m. om i skuldebrevet intagits ett förbehåll om skuldebrevets företeende såsom villkor för gäldenärens betalningsförpliktelse (s. k. presentationsklausul), äger lika fullt den, som styrker sig vara rätt borgenär, anspråk på att få betalt, oaktat skuldebrevet icke företes. Med denna det enkla skuldebrevets karaktär sammanhånga följande för detta typiska drag:

1. Efter överlåtelse av enkelt skuldebrev äger nye borgenären icke mot gäldenären bättre rätt än den överlåtarens ägde; alla *invändningar*, som gäldenären kunde rikta mot överlåtarens, kan han således rikta även mot förvärvaren (27 §). Endast i ett fall gäller ett *undantag*: om skuldebrevet är ogiltigt på grund av simulation, kan invändning därom, därest skuldebrevet skulle komma i godtrosförvärvares hand, icke framställas mot denne, detta framgår av 34 § AvtL.

Av den nyss nämnda huvudregeln om gäldenärens invändningsrätt följer, att den nye borgenären även måste tåla sådana *kvittningsinvändningar* som gäldenären ägt framställa mot överlåtarens, om denne själv gjort skuldebrevet gällande. Detta utgör tydligen ett undantag från den för kvittningsrätten gällande allmänna regeln, enligt vilken för uppkomsten av en kvittningssituation förutsättes, att fordran och motfordran äro ömsesidiga. Undantaget har sin motivering i hänsynstagandet till gäldenären; det skall icke vara borgenären tillåtet att genom överlåtelse av skuldebrevet försämra gäldenärens rättsställning; till kvittning mot den nye borgenären bör gäldenären därför äga åberopa alla motfordringar å skuldebrevets förre innehavare, oberoende av när han förvärvat dessa fordringar, d. v. s. oberoende av om han förvärvat dem *efter* det borgenären redan överlåtit skuldebrevet.

Helt undantagslös är emellertid icke denna regel. Den gäller endast beträffande sådana motfordringar, som gäldenären förvärvat, medan han ännu var i *god tro* beträffande borgenärens överlåtelse av skuldebrevet. Motfordringar som förvärvats av gäldenären »efter den tid, då överlåtelsen blev honom kunnig eller han fick skälig anledning till förmodan därom», kunna icke åberopas till kvittning (28 §).

Ytterligare är att märka den begränsning av kvittningsrätten, som gäl-

ler, därest motfordringen vid den nyss nämnda kritiska tidpunkten ännu *icke var förfallen till betalning*. För att sådan motfordran skall kunna åberopas till kvittning måste den förfalla till betalning före skuldebrevets förfallodag. Gälldenären skall i dylikt fall icke genom att fördröja sin betalning kunna tillskapa en kvittningssituation, som eljest icke hade varit för handen (28 § sista punkten).

2. Borgenären har, då han kräver gälldenären, att styrka sin rätt, d. v. s. han måste förebringa s. k. *materiell legitimation*; och gälldenären å sin sida har att på sitt ansvar pröva borgenärens legitimation, d. v. s. han blir principiellt icke fri från sin skuld, om han erlägger betalningen till en icke berättigad.

Sistnämnda regel får dock numer enligt 29 och 30 §§ vidkännas *två undantag*:

1) Om efter överlåtelse av skuldebrevet gälldenären i god tro erlägger betalning till överlåtaren, är betalningen gill (29 §);

Detta undantag överensstämmer med vad man också tidigare ansåg gälla och är ju nödvändigt för att förhindra rättsförluster för gälldenären, då han i god tro betalar till sin ursprunglige borgenär.

2) Om efter överlåtelse av skuldebrevet gälldenären i god tro erlägger betalning till någon, som åberopar sig på skriftlig överlåtelse (indossament eller annan transport), är betalningen gill, även om överlåtelsen skulle vara ogiltig, förutsatt dock att den icke var förfalskad eller behäftad med någon sådan icke exstingibel ogiltighetsgrund som anges i 17 § SkL (grovt tvång, omyndighet, rubbad själsverksamhet o. s. v.).

Detta är en av skuldebrevslagen införd undantagsregel, som skär djupt in i huvudregeln om den materiella legitimationen. Såsom legislativ grund för regeln har åberopats en analogi från avtalslagens ogiltighetsregler. Man har utgått från det fall, att överlåtaren sänt ett *särskilt meddelande om överlåtelsen direkt till gälldenären*. Om i dylikt fall gälldenären i förlitan på meddelandet betalar till den nye borgenären, blir han fri från sin skuld, har man framhållit, även om det sedan skulle visa sig, att den till gälldenären meddelade överlåtelsen var ogiltig på grund av någon sådan ogiltighetsgrund som avses i 29—33 §§ avtalslagen. Gälldenären måste kunna lita på detta till honom själv riktade meddelande, även om det föranletts av en error in motivis. Detta är säkert riktigt. Med ett sådant direkt meddelande vore emellertid, har man vidare framhållit, en *skriftlig överlåtelse* att jämställa, varför även i dylikt fall samma regler borde ex analogia vara att tillämpa, och det vare sig överlåtelseförklaringen haft en bestämd adressat

eller icke (t. ex. varit en överlåtelse in blanco) och vare sig efter en första överlåtelse följt en eller flera nya överlåtelser. Tankegången synes vara den, att i överlåtelseförklaringen ligger en till gäldenären riktad *fullmakt* för den nye borgenären och hans eventuella successorer att inkassera det i skuldebrevet utfästa beloppet, och om denna fullmakt skulle vara ogiltig, bör beträffande den som litat på fullmakten (gäldenären) reglerna i avtalslagen 29—33 §§ gälla.

Det torde emellertid med skäl kunna ifrågasättas, huruvida ett dylikt betraktelsesätt verkligen är välgrundat. Man synes kunna invända bland annat, att en överlåtelseförklaring, gällande ett enkelt skuldebrev, icke är avsedd som något annat än ett bevis om överlåtelser, vilket förvärvaren kan åberopa mot överlåtare. Att det *icke* är fråga om en av överlåtare given inkassofullmakt för förvärvaren synes framgå därav, att överlåtare ju icke avser att skuldebrevet skall inkasseras för *hans* räkning. Hela resonemanget synes för övrigt vila på ett otillräckligt beaktande av det av gammalt beträffande enkla skuldebrev uppställda kravet på att förvärvaren skall visa materiell legitimation.

II. Vilka konsekvenser följa nu av ovan angivna grundregler med avseende å *det enkla skuldebrevets ställning i sakrättsligt hänseende*?

1. Frågan om ny innehavares ställning, då han förvärvat skuldebrevet från någon, som själv saknade rätt till detta, har lagen icke besvarat genom någon generell uttrycklig regel. Med de båda nyss nämnda reglerna angående förvärvares rätt mot gäldenären och angående hans legitimation synes emellertid bäst överensstämma, att något *godtrosfång* av enkelt skuldebrev, varigenom rätter ägares vindikationsanspråk skulle avskäras, *icke* bör erkännas. Detta måste ock antagas vara vår rätts ståndpunkt. Att så är fallet bestyrkes i viss mån av lagens regel i 32 § beträffande dubbelöverlåtelse av sådana enkla skuldebrev, som där avses, d. v. s. bevis rörande tillgodohavande hos bank med s. k. presentationsklausul och vissa bankmotböcker samt s. k. förlagsbevis m. m. För detta särskilda fall (dubbelöverlåtelse) erkännes i 32 § i fråga om nämnda typer av enkla skuldebrev ett godtrosvärförvärf så till vida, att företräde tillerkännes den av förvärvarna, som i god tro fått skuldebrevet i sin besittning; varav e contrario kan dragas slutsatsen, att i övrigt något godtrosvärf icke erkännes.

Trots detta kan man emellertid ifrågasätta, huruvida icke i ett speciellt fall ett extinktivt godtrosvärförvärf av enkelt skuldebrev bör erkännas; det åsyftade fallet är för handen, då förvärf skett av ett dylikt skuldebrev, som *indosserats in blanco*. Praktisk betydelse har denna fråga huvudsak-

ligen beträffande s. k. förlagsbevis. Ett enkelt skuldebrev som försetts med indossament in blanco (eller till innehavaren) kan enligt härskande uppfattning utgöra föremål för ett exstinktivt godtrosfång; (annorlunda dock N i a l i SvJT 1958 s. 181). Klart är visserligen att förvärvarens goda tro icke kan skydda mot ett vindikationsanspråk, som grundas på att någon av de överlåtelser, som kunna ha *föregått* blancoindossamentet, varit falsk eller eljest ogiltig. Men däremot bör den goda tron skydda förvärvaren mot vindikationsanspråk från varje förutvarande innehavare, vars eget förvärv är *senare* än blancoindossamentet.

Tvivelaktigt åter är det, huruvida man kan antaga, att den goda tron bereder skydd även mot en vindikationstalan av *blancoindossenten*, när denne påstår, att hans indossament är ogiltigt av någon sådan grund, som lagen, när det är fråga om giltigheten av löpande skuldebrev, räknar till de exstingibla (15 §). Här om råda olika meningar.

Enligt en åsikt, uttalad av K ö e r s n e r (Om aktiebok... 1929, s. 117), kan ett blancoindossament först om det i och för sig är giltigt utgöra en bas för framtida godtrosvärförvärf. Enligt en annan mening åter, som framförts av B e n c k e r t (Om exstinktiva förvärf av lös egendom i god tro, 1925, s. 200), kan godtrosvärförvärfet rikta sig även mot blancoindossenten själv, så att denne gent emot förvärfvare i god tro förlorar sådana invändningar, som äro exstingibla. Denna senare mening synes bäst grundad. Erkänner man möjligheten av ett exstinktivt godtrosvärförvärf av blancoindosserat enkelt skuldebrev, måste grunden härför utgöras av en analogi från de angående löpande skuldebrev gällande reglerna. Den som tecknar ett blancoindossament på ett enkelt skuldebrev får, liksom även den som förvärfvat ett med sådant indossament försett skuldebrev, »vidkännas de naturliga konsekvenserna därav» (Benckert); men detta måste för indossentens del just innebära, att han liksom utfärdaren av ett löpande skuldebrev avskäres från att framställa de s. k. *exstingibla* ogiltighetsinvändningarna, däremot inga andra (såsom invändning om grövre tvång, omynighet o. s. v.). För de förvärfvare av skuldebrevet, som följa efter blancoindossenten, måste åter analogien från de om löpande skuldebrev gällande reglerna innebära, att de bliva behandlade just så, som innehavare av löpande skuldebrev, d. v. s. att godtrosvärförvärf kan göras gällande mot dem fullt ut, alltså oberoende av ogiltighetsinvändningens natur.

2. Frågan om *förvärfvares skydd gent emot överlåtarens borgenärer* har skuldebrevslagen besvarat genom en uttrycklig regel i 31 §. Denna innefattar en betydelsefull förändring av vår rätt. Tidigare antogs utan me-

ningsskiljaktighet att förvärvaren blev skyddad i och med själva överlåtelsen. Denna vår äldre rätts ståndpunkt medförde tydligen en fara för att en gäldenär genom antedaterade eller helt simulerade överlåtelser av honom tillhöriga enkla skuldebrev skulle bedraga sina borgenärer. Ju mer traditionsprincipen och den däri inneslutna publicitetsprincipen vann insteg i vår rätt i fråga om lösören, desto mera påkallad framstod en motsvarande ordning även i fråga om överlåtelse av enkla skuldebrev. Härtill tog man ock hänsyn vid skuldebrevslagens tillkomst. En verklig, effektiv motsvarighet till den beträffande lösören fordrade traditionen kunde man, när det var fråga om enkla skuldebrev, icke vinna genom att även där fordra tradition; det enkla skuldebrevet har, som förut nämnts, endast naturen av bevisdokument och behöver icke ens kunna företes vid fordrans utkrävande. I stället för tradition krävde man därför *denuntiation*, d. v. s. en till skuldebrevsgäldenären lämnad underrättelse om överlåtelsen. Genom en dylik åtgärd vinnes här i viss mån samma syfte, som genom traditionen vinnes i andra fall:

1) överlåtaren förlorar så tillvida rådigheten över den överlåtna rättigheten som gäldenären efter *denuntiationen* icke längre äger betrakta överlåtaren som borgenär;

2) överlåtelsen blir visserligen icke direkt skönjbar utåt, men möjlighet att konstatera den har beretts;

3) den omständigheten, att överlåtaren genom *denuntiationen* betages sin förutvarande legitimation i förhållande till gäldenären, är i viss mån en garanti för att överlåtelsen icke är blott fingerad.

Denuntiationen kan i regel verkställas antingen av överlåtaren eller av förvärvaren. I ett undantagsfall, nämligen vid *benefik* överlåtelse, duger dock i allmänhet allenast en från överlåtaren utgående *denuntiation*. Detta beror på de om gåvolöften och gåvas fullbordande givna särskilda reglerna i 1936 års lag angående vissa utfästelser om gåva. Dessa avse bl. a. att bereda garanti mot förhastade gåvolöften. Har gåvan utfästs under sådana omständigheter, att löftet i och för sig är obligatoriskt förpliktande, anses redan däri ligga en tillräcklig garanti mot förhastande. I dylikt fall blir gåva av enkelt skuldebrev därför fullbordad även genom en från gåvogivaren utgående *denuntiation*. I motsatt fall åter åstadkommes motsvarande garanti genom regeln, att gåvan fullbordas först genom gåvogivarens *denuntiation*.

Meddelande angående verkställd överlåtelse, vilket gäldenären erhållit från någon annan än överlåtare eller förvärvare, har i nu ifrågavarande

hänseende ingen betydelse. Det kan visserligen föranleda sådan ond tro, som förhindrar gäldenären att betala till överlåtaren; men det inverkar icke på den rätt, som tillkommer överlåtarens borgenärer — endast en formlig denuntiation bereder förvärvaren skydd mot dem/ jfr NJA 1962 s. 49. Angående den tidpunkt då denuntiation skall ha skett för att skydd skall uppnås mot överlåtarens utmätningsborgenär se SvJT 1958 rf s. 60.

Denuntiationen måste naturligen för att bli verksamt hava bevisligen nått gäldenären. Något bevis för att denuntiationen överensstämmer med det verkliga förhållandet kräves däremot icke, vare sig denna utgår från överlåtaren eller förvärvaren. Att sålunda även förvärvarens obestyrkta meddelande angående överlåtelsen bereder honom skydd mot överlåtarens borgenärer kan synas anmärkningsvärt, icke minst med hänsyn till den motsatta regel som gäller, då det är fråga om denuntiation i anledning av pantsättning av egendom, som innehaves av tredje man. Olikheten förklaras huvudsakligen därav, att en gäldenär, därest han efter en obestyrkt denuntiation skulle vara i ovisshet om vem som är rätt borgenär, alltid kan frigöra sig genom att nedsätta skuldbeloppet i allmänt förvar (hos överexekutor).

Från denuntiationsprincipen har lagen i ett fall gjort ett betydelsefullt *undantag*. Om någon avhänder sig en *rörelse*, varmed följer skyldighet att föra handelsböcker, och avhändelsen omfattar även de i rörelsen uppkomna fordringarna, så äger denuntiationsregeln ingen tillämpning. Förvärvaren vinner således i dylikt fall skydd mot överlåtarens borgenärer redan genom själva överlåtelseavtalet. Detta undantag har motiverats dels av de svårigheter som denuntiationsprincipens genomförande i dessa fall skulle vålla — särskilt när den ex analogia måste utsträckas att gälla även beträffande överlåtelse av rent muntliga fordringar, vilka ju kunna förefinnas i mycket stort antal — dels även av att faran för missbruk i dessa fall är väsentligt mindre än i de övriga, eftersom här alltid, för att skydd skall vinnas, så vitt i överlåtelsen ingår lager och inventarier eller andra lösören, traditionskravet eller formaliteterna enligt lösöreköpsförordningen måste iakttagas beträffande dem.

3. De grundsatser, som enligt det nu sagda uppbära skuldebrevslagens regler angående förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer, ligga i huvudsak även till grund för dess regler angående *pantsättning* av enkelt skuldebrev.

Före lagens tillkomst var frågan om förutsättningarna för dylik pantsättning omtvistad. Allmänt antogs att för giltig pantsättning i enlighet

med lagens regler om handpant krävdes tradition av skuldebrevet. Enligt en uppfattning var en dylik tradition även tillfyllest. Sålunda hävdade bl. a. Benckert (SvJT 1916 s. 363 ff), att den som fått skuldebrevet till sig traderat såsom pant borde åtnjuta skydd mot pantsättarens borgenärer. Enligt en annan uppfattning, till vilken bl. a. Undén (Om pant-rätt i rättigheter, 2 uppl. 1923, s. 116 f) anslöt sig, kunde det för giltig pantsättning gällande traditionskravet icke anses tillbörligt tillgodosett genom tradition av fordringsbeviset. Därtill måste komma denuntiation hos gäldenären, menade man. Endast genom en sådan åtgärd kunde man åstadkomma, vad man med traditionskravet vid pantsättning ville åstadkomma, nämligen 1) att till tredje mans skyddande bereda publicitet åt pantsättningen och 2) att till panthavarens säkerhet betaga pantsättaren möjligheten att efter pantsättningen förfoga över den pantsatta tillgången. Emot detta resonemang anförde Benckert framför allt, att det var en sedan gammalt gängse uppfattning, att skuldebrevets överlämnande var tillräckligt för en giltig pantsättning och att ett avsteg från denna regel utan stöd av lag skulle medföra allvarliga vådor för det praktiska rättslivet.

Rättspraxis anslöt sig till den av Benckert utvecklade åsikten (NJA 1924 s. 454). Uppenbarligen hade emellertid Undéns åsikt i denna fråga, när den bedömdes de lege ferenda, mycket starka skäl för sig. Och dessa blevo avgörande, då ny lag skulle stiftas. Samma skäl som föranledde, att *denuntiationsprincipen* adopterades i fråga om verkan av överlåtelse, och vidare icke minst svårigheten att skilja mellan överlåtelse, säkerhetsöverlåtelse och pantförskrivningar måste naturligen föranleda, att denna princip lades till grund även i fråga om förutsättningarna för giltig pantsättning. Så skedde också genom stadgandet i 10 § SkL, som beträffande pantsättning hänvisar till de om överlåtelse gällande reglerna. Detta innebär icke blott, att denuntiation *kräves* för pantsättning av enkelt skuldebrev, utan även att denna åtgärd är *tillräcklig*; någon tradition av fordringshandlingen kräves således icke numera. Annorlunda dock, såsom förut visats, beträffande intecknade skuldebrev.

Denuntiationsregeln är i fråga om pantsättning av enkelt skuldebrev *undantagslös*. Det undantag 31 § tredje stycket innehåller beträffande överlåtelse av sådant skuldebrev i samband med överlåtelse av bokföringspliktig rörelse saknar motsvarighet; att 31 § tredje stycket icke kan tillämpas vid pantförskrivning och icke heller vid därmed jämställd säkerhetsöverlåtelse av rörelse framgår däraf, att stadgandet begagnar uttrycket

»avhänt» i stället för överlåtitt. Därmed har markerats att endast en definitiv överlåtelse avses.

4. De skäl som motiverat denuntiationsprincipens införande, så vitt angår förvärvares skydd mot överlåtarens borgenärer, hava åtminstone i viss mån sin giltighet även beträffande *dubbelöverlåtelser*. I första hand skall naturligen i dylikt fall den tidigare överlåtelserna gälla framför den senare. Detta är ock vad 31 § andra stycket uttalar. Enligt förut gällande rätt måste denna regel gälla utan något undantag, eftersom något godtroshärvärk av enkelt skuldebrev icke kom ifråga. Redan med den första överlåtelserna upphörde överlåtarens rätt, och denne kunde sedermera icke till någon annan överföra en rätt, som han själv icke längre ägde. Sedan emellertid skuldebrevslagen tillagt denuntiationen avgörande betydelse för förvärvarens rättsskydd, så vitt angår förhållandet till överlåtarens borgenärer, framstod det naturligt att tillägga denna åtgärd samma betydelse även i fråga om rättsskyddet mot tidigare förvärvare. I enlighet härmed modifieras nu i 31 § andra stycket huvudregeln beträffande dubbelöverlåtelse genom regeln, att den senare överlåtelserna har företräde, därest den »tidigare än den andra», d. v. s. tidigare än den första överlåtelserna, meddelats gäldenären genom denuntiation av överlåtare eller förvärvaren. Förutsättning här för är dock, att förvärvaren ännu vid denuntiationen var i god tro.

Då nu nämnda regel avviker från förut gällande rätt, kan den ej utan vidare tillämpas på äldre namnskuldebrev. Om emellertid sådant skuldebrev överlåtits efter lagens ikraftträdande (1/1 37) blir regeln tillämplig, förutsatt att även den första överlåtelserna ägt rum efter nämnda tidpunkt (6 § SkLP).

§ 3. *Speciella slag av skuldebrev*

Den föregående framställningen har uteslutande avsett de båda ordinära typerna av skuldebrev, de löpande och de enkla. I det följande skola de förut omnämnda speciella slagen av skuldebrev uppmärksammas. Dessa skuldebrev intaga i flera olika avseenden, och bl. a. även i sakrättsligt hänseende, en mellanställning mellan de löpande och de enkla. Vissa av dem äro till sin typ löpande men avvika i vissa avseenden från normaltypen och närma sig delvis det enkla skuldebrevet; det är fallet med räntekuponger till s. k. masspapper, d. v. s. framför allt kuponger hörande till obligationer och s. k. förlagsbevis, samt utdelningskuponger till aktier. Andra åter äro till typen enkla skuldebrev, ställda till viss man, men hava av lagen utrustats med flera av det löpande skuldebrevets rättsverkningar;

det är fallet med de i 32 och 33 §§ SkL omtalade värdepapperen, d. v. s. dels av bankerna utfärdade insättningsbevis med presentationsklausul samt bankmotböcker, dels s. k. förlagsbevis, som ställts till viss man, och likartade masspapper, dels ock olika slag av s. k. legitimationspapper. Beträffande dessa olika typer av skuldebrev gäller i huvudsak följande.

I. *Räntekuponger till masspapper*. Härmed avses räntekuponger tillhörande förskrivningar, vilka uppenbarligen äro avsedda för den allmänna rörelsen. Sådana kuponger äro underkastade de särskilda reglerna i 23 § SkL.

Enligt dessa regler hava dylika räntekuponger först och främst egenskapen att *legitimera* innehavaren. Även om kuponginnehavaren icke innebar huvudförbindelsen (»manteln»), tillkommer det honom att mot kupongens överlämnande uppbära räntan. Innehavet av kupongen medför exklusiv behörighet, d. v. s. den som allenast innehar manteln kan icke göra något krav på räntan gällande. Detta gäller vare sig huvudförbindelsen är löpande (obligationer) eller icke (förlagsbevis ställda till viss man) och vare sig kupongen förvärvats i samband med huvudförbindelsen eller icke.

Förutom denna legitimationsverkan kan kupongen vidare även ha innehavareskuldebrevets övriga rättsverkningar, så att kupongens förvärvare genom att få den i sin besittning vinner skydd icke blott mot gäldenärens invändningar utan även i sakrättsligt hänseende, d. v. s. mot rätter ägares vindikationsanspråk och mot konkurrerande krav från överlåtarens borgenärer. Kupongen har sålunda, ehuru den hör till en huvudförbindelse, fått en i det hela självständig ställning. Fullt ut har lagen visserligen icke kunnat frigöra kupongen från beroendet av huvudförbindelsen; detta beroende framträder i flera olika avseenden (varom vidare nedan). Men i stort sett utgör kupongen ett fristående innehavareskuldebrev. För att den skall få ett sådant skuldebrevs nyss nämnda rättsverkningar uppställer lagen dock vissa förutsättningar.

1. Det förutsättes för det första att den *huvudförbindelse*, vartill kupongen hör, »*lagligen medfört betalningsskyldighet*». Häri ligger först och främst ett krav på att en för gäldenären förpliktande huvudförbindelse över huvud föreligger. En sådan skall således hava utgivits eller också, trots att något utgivande icke försiggått, hava blivit gällande enligt 35 § AvtL genom att den kommit i godtrostförvärvares hand. Vidare ligger naturligen i denna förutsättning, att huvudförbindelsen icke skall drabbas av någon icke exstingibel ogiltighetsgrund, såsom råntvång, rubbad själsverksamhet etc.; skulle ogiltighetsinvändning angående sådant förhållande beträffande

huvudförbindelsen kunna riktas mot kupongens överlåtare, drabbas även kupongförvärvet av ogiltighet. Att märka är härvid att dylika ogiltighetsinvändningar icke utsläckas även om huvudförbindelsen skulle från förste innehavaren övergå till någon förvärvare, som är i god tro; även ett förvärv av kupong från en sådan »godtrosförvärvare» av huvudförbindelsen blir således i dylikt fall ogiltigt.

2. För att räntekupongen skall få innehavareskuldebrevets rättsverknningar förutsättes vidare för det andra, att kupongen förvärvats *utan samband med huvudförbindelsen*, d. v. s. att förvärvet avsett »lös kupong». Därest ovisshet angående förvärvets beskaffenhet i detta avseende skulle råda, presumeras att förvärvet avsett lös kupong. Kupong, som finnes vara förvärvad *i samband* med huvudförbindelsen, anses allenast såsom *tillbehör* till denna. En sådan kupong får således ingen självständig ställning utan delar öde med huvudförbindelsen, även om den vid förvärvet skulle hava skilts från denna. Om exempelvis den som köpt en obligation jämte kuponger skulle hava fått allenast kupongerna i sin besittning, kan han icke gent emot rätter ägares vindikationstalan göra gällande något godtrosfång till kupongerna; och icke heller kan han, när han icke fått huvudförbindelsen i sin besittning, värja sitt fång mot överlåtarens utmätningssökande borgenärer eller konkursborgenärer. Skulle han åter hava fått huvudförbindelsen i sin besittning, blir hans läge tydligen beroende på, av vad slag denna förbindelse är. Är det en obligation, d. v. s. ett löpande skuldebrev, blir han genom besittningstagandet skyddad mot överlåtarens borgenärer och även, förutsatt att han är i god tro, mot rätter ägares vindikationstalan. Klart är att detta skydd då sträcker sig även till kupongerna, och det oavsett huruvida förvärvaren fått dem i sin besittning; de skola ju enligt lagen betraktas som tillbehör till huvudförbindelsen. Har åter förvärvet avsett ett s. k. förlagsbevis, ställt till viss man, blir förvärvarens rättsläge att bedöma enligt de beträffande dylika handlingar enligt 32 § SkL gällande särskilda reglerna. I enlighet härmed vinner förvärvaren skydd mot överlåtarens borgenärer på samma sätt som förvärvare av obligation. Men däremot kan förvärvaren icke åberopa sin goda tro gent emot rätter ägares vindikationstalan; frånvinnes innehavaren förlagsbeviset, måste denne även avstå från kupongerna.

3. Så snart förvärv av »lös kupong» föreligger, får förvärvaren under alla omständigheter, så vitt angår *skyddet mot överlåtarens borgenärer*, samma ställning som innehavare av löpande skuldebrev; han uppnår således skydd genom besittningstagande av kupongen. För att han skall erhålla samma ställning som en innehavare av löpande skuldebrev även i övriga

hänseenden, således beträffande *gäldenärens invändningsrätt* och beträffande *rätter ägares vindikationstalan* liksom ock i fråga om *legitimationen*, förutsattes emellertid ytterligare, att kupongen *icke förvärvats tidigare än en månad före förfallodagen*. Att förvärv av lös kupong, som skett längre tid före förfallodagen, icke vinner godtrosskydd beror på att något legitimt behov av skydd för sådana kupongförvärv icke ansetts föreligga. Anmärkningsvärt är emellertid att kupongförvärvares skydd mot gäldenärens kvittningsinvändningar (18 §) icke är beroende av nu ifrågavarande förutsättning. Däremot gäller samma förutsättning beträffande kuponginnehavarens legitimation, så att betalning till annan innehavare än rätt borgenär icke befriar gäldenären, om den sker tidigare än en månad före förfallodagen. Icke heller så vitt angår legitimationsregeln har något legitimt behov av en vidsträcktare regel ansetts föreligga.

Ehuru räntekupongen under nu angivna förutsättningar har innehavare-skuldebrevets rättsverkningar framträder dock dess ursprungliga samband med huvudförbindelsen icke blott i den ovan först angivna förutsättningen för nämnda rättsverkningar utan också i två betydelsefulla *begränsningar* i det skydd kupongförvärvare åtnjuter.

1) Den ena ligger däri, att alla *bestämmelser*, som innefattas i *huvudförbindelsernas gemensamma text*, kunna göras gällande även mot förvärvare av lös kupong. Så till vida framträder således alltid kupongens beroende av huvudförbindelsen; någon helt självständig förbindelse är den aldrig.

2) Den andra begränsningen i kupongförvärvarens skydd går ännu något längre. Den innebär, att betalning icke kan fordras för en *kupong, som skulle förfallit till betalning efter det*, enligt bestämmelse i *huvudförbindelsen*, denna i följd av utlottning eller eljest *förfallit till betalning*. Den som förvärfvar lösa räntekuponger måste således på egen risk förvissa sig om, att icke dessa hört till någon redan inlöst eller till betalning före kupongerna förfallen huvudförbindelse.

II. *Utdelningskuponger till aktier*. Även sådana kuponger äro enligt skuldebrevslagen i princip jämställda med innehavareskuldebrev. I stort sett överensstämja reglerna om dem med reglerna om räntekuponger. Innehav av kupong utgör tillräcklig och nödvändig *legitimation* för lyftande av utdelning; och förvärvare av sådan kupong vinner under de i lagen angivna särskilda förutsättningarna genom besittningstagande av kupongen skydd emot *gäldenärens* (aktiebolagets) *invändningar* samt emot *överbåtarens borgenärer* och emot *vindicerande rätter ägare*. Förutsättningarna för detta skydd äro följande.

1. För det första kräves att det aktiebrev, vilket kupongen enligt sin nummerbeteckning tillhört, vid förvärvet är förenat med *giltig aktierätt*; skulle kupongen exempelvis hava tillhört ett aktiebolaget frånstulet och därför i kupongöverlåtarens hand icke giltigt aktiebrev, är också kupongen, även i godtrosförvärvares hand, ogiltig. Och detsamma är fallet, där-
est aktierätten skulle upphört genom inlösen av aktien.

2. För det andra förutsättes att kupongen icke förvärvats i samband med aktiebrevet; även i fråga om utdelningskuponger avse skuldebrevslagens regler sålunda liksom i fråga om räntekuponger allenast *lösa kuponger*. Förvärvare av sådan kupong vinner skydd mot överlåtarens borgenärer i och med besittningstagande av kupongen. Han är dessutom skyddad mot gäldenärens (aktiebolagets) kvittningsinvändningar i enlighet med regeln i 18 §. För att han skall uppnå ett vidsträcktare skydd mot aktiebolagets invändningar och skydd mot vindicerande rätter ägare, måste emellertid ytterligare en förutsättning vara uppfylld.

3. För att den som i god tro förvärvat en kupong skall vinna skydd i sist nämnda hänseenden förutsättes, att *förvärvet skett först efter det utdelningen beslutits*. Varje förvärv som skett tidigare kommer således, även efter det att beslut om utdelning fattats, att sakna godtrosskydd, såväl gent emot gäldenären-bolaget som gent emot vindicerande rätter ägare. Orsaken till denna begränsning av godtrosskyddet är den starkt spekulativa natur som utmärker kupongförvärv, vilket sker innan man ens säkert vet, om någon utdelning blir av; sådana spekulativa kupongförvärv har man icke velat uppmuntra genom att bereda dem godtrosskydd.

Liksom godtrosförvärv av räntekuponger är slutligen också godtrosförvärv av utdelningskuponger underkastat *en viss begränsning*, så vitt angår förvärvarens skydd gent emot gäldenärens invändningar. Förvärvarens betalningsanspråk kan *alltid* mötas med rent *aktierättsliga invändningar*; så t. ex. om utdelning beslutits i strid mot aktiebolagslagen. Och vidare kan förvärvaren alltid mötas med invändningar, som hava sin grund i *bestämmelser i bolagsordningen*; så t. ex. kan bolaget göra gällande en dylik bestämmelse, enligt vilken utdelning icke kan fordras av någon, som icke blivit införd i den s. k. aktieboken.

De nu genomgångna reglerna om ränte- och utdelningskuponger äga tillämpning även på kuponger, som tillhöra *äldre huvudförbindelse eller aktie*. I ett avseende har lagen dock (8 § SkLP) gjort ett undantag. De bestämmelser, som göra godtrosskydd för förvärv av lös kupong beroende av att förvärvet icke skett före vissa tidpunkter, kunna icke ges tillbaka-

verkande kraft; de kunna därför icke tillämpas på förvärv, som skett före lagens ikraftträdande.

III. *Förlagsbevis* och andra masspapper, som äro ställda till viss man, av bank utfärdade *insättningsbevis* i vilka intagits en s. k. *presentationsklausul* samt av bank utfärdade *motböcker* äro till sin typ enkla skuldebrev men hava genom 32 § SkL i viss utsträckning tillagts samma rättsverkningar som löpande skuldebrev. Jämställda med löpande skuldebrev äro de i följande avseenden:

1) Godtrosförvärvare är skyddad mot *gäldenärens exstingibla invändningar*.

2) Gent emot *överbåtarens borgenärer* vinner förvärvaren skydd genom tradition av handlingen, däremot icke genom denuntiation.

3) Jämväl *pantsättning* verkställes genom tradition, medan däremot denuntiation är utan betydelse.

4) Vid *dubbelöverbåttelse* erhåller den som i god tro fått handlingen till sig traderad företråde.

Härtill inskränker sig emellertid överensstämmelsen med de löpande skuldebreven. Att märka är således framför allt att något *extinktivt godtrosförvärv icke* erkännes. Gent emot rätter ägares vindikationstalan kan en godtrosförvärvare således i allmänhet icke vinna skydd. Endast i den mån ett dylikt skydd kan erhållas i fråga om enkla skuldebrev över huvud, torde det kunna vinnas även i fråga om dessa handlingar. Enligt härskande uppfattning torde det i enlighet med vad förut utvecklats vara möjligt att i viss omfattning erkänna ett extinktivt godtrosförvärv av ett *blanco-indosserat* enkelt skuldebrev. Är detta riktigt, kunna naturligen även nu ifrågavarande handlingar, därest de indosserats in blanco, utgöra objekt för godtroshåll. Av betydelse är detta särskilt beträffande de förut nämnda förlagsbevisen, d. v. s. sådana skuldebrev av typen masspapper, vilka kännetecknas av att borgenären har rätt till betalning först efter gäldenärens övriga borgenärer.

Enligt en uppfattning, som utvecklats av N i a l (Om aktiebrev, 1929, s. 111 ff), skulle emellertid beträffande en dylik typ av värdepapper ett extinktivt godtrosförvärv vara möjligt även i andra fall. Nials åsikt har visserligen framställts närmast för att motivera ett godtrosförvärv av till viss man ställda aktier enligt äldre rätt, men den synes hava tillämpning antal och uppenbarligen äro avsedda för den allmänna rörelsen; (jfr dock på alla slag av masspapper, d. v. s. förskrivningar m. m. som utgivas i större N i a l s uttalanden i SvJT 1958 s. 181). Enligt Nial bör godtrosförvär-

vare av dylik handling, även om han icke har ett blancoindossament utan ett *fullständigt indossament* att stödja sig på, vinna skydd mot rätter ägares vindikationstalan, för så vitt denne gör gällande, att hans överlåtelse är ogiltig på grund av någon enligt 15 § SkL exstingibel ogiltighetsanledning, däremot icke om han gör gällande, att indossamentet är falskt eller tillkommet genom råntvång eller under hans omyndighet o. s. v.

Till grund för denna åsikt ligger den tanken, att varje indossament på en dylik handling, som är *avsedd för omsättning*, kan uppfattas som en av indossenten avgiven fullmaktsförklaring; liksom en fullmakt, vare sig den är ställd till viss man eller till innehavaren, innefattar en till tredje man riktad legitimationsförklaring, kan, menar Nial, ett fullständigt indossament på en för omsättning avsedd handling lika väl som ett blancoindossament anses vara *riktat till tredje man* och åsyfta att för tredje man, senare förvärfvare, angiva indossatarien som legitimerad att förfoga över handlingen. Ett indossament får denna karaktär av en till tredje man riktad legitimationsförklaring just därigenom, att det har tecknats på ett för omsättning avsett papper. Men har indossamentet naturen av en till tredje man riktad legitimationsförklaring, så komma beträffande denna viljeförklaring att gälla samma regler som beträffande en fullmaktsförklaring i fråga om tredje mans skydd mot de ogiltighetsinvändningar, som kunna framställas av den, vilken avgivit förklaringen. Härom gäller beträffande fullmakt att medkontrahent i god tro är skyddad mot fullmaktsgivarens invändningar om att fullmakten är ogiltig på grund av någon av de i 29—33 §§ AvtL nämnda omständigheterna. På samma sätt borde därför vid förvärfv av en sådan handling, varom nu är fråga, förvärfvaren vara skyddad mot en vindikationstalan, som grundas på att hans egen fångesmans eller någon föregående överlåtares förvärfv är ogiltigt av någon dylik anledning.

Denna åsikt synes onekligen vid första påseende bestickande. Den kan förefalla grundad på en ganska plausibel analogi från fullmaksreglerna och har dessutom förtjänsten att tillgodose omsättningens behov. Likväl torde den knappast förtjäna anslutning. Mot densamma kunna åtskilliga anmärkningar framställas. Till en början kan invändas att Nial, då han talar om att indossamentet liksom en fullmaktsförklaring riktar sig till tredje man, betydligt överskattar indossamentets likhet med fullmakten. Även om man erkänner, att indossamentet riktar sig till tredje man, måste man samtidigt framhålla, att den väsentliga olikheten gent emot fullmakten är för handen, att indossenten icke, såsom fullmaktsgivaren, avser att själv

uppnå någon rättslig förbindelse med tredje man. Detta synes utgöra ett tillräckligt skäl att ifrågasätta analogien. Fullmaktsgivaren avser att med hjälp av sin fullmaktsförklaring uppnå rättslig förbindelse med tredje man, och med hänsyn därtill är det rimligt, att han icke behandlas annorlunda, än om han direkt till tredje man riktat en avtalsskapande viljeförklaring. En indossent åter avser för egen del intet annat än att träda i rättsförhållande till indossatarien; till tredje man adresserar han sig icke i vidare mån, än att han ger indossatarien ett bevis för hans förvärvade rätt, vilket denne kan åberopa i förhållande till tredje man för att i sin tur komma i rättslig förbindelse med denne. Att indossenten nu det oaktat skulle bliva behandlad så, som om han själv sökt rättslig förbindelse med tredje man, synes knappast befogat.

Med det nu sagda sammanhänger en annan invändning. Vore den ifrågavarande analogien från fullmaktsgiven befogat, borde tredje man erhålla skydd för sitt förvärv redan i och med själva avtalet. Så långt vill dock Nial icke gå, utan för förvärvarens skydd mot rätter ägares vindikationstalan förutsätter han, att förvärvaren erhållit handlingen i sin besittning. Konsekvenserna av analogiens följdriktiga genomförande föra således för långt. Detta visar i sin mån, att analogien icke är befogat.

Till de nu nämnda invändningarna kan vidare fogas en tredje av stor betydelse. Man kan nämligen med skäl anmärka, att den ifrågavarande åsikten tager alltför liten hänsyn till hittills gängse uppfattning om rättens innehåll i förevarande avseende. Enligt allmän uppfattning kan en kontrahent, som kan framställa en ogiltighetsinvändning mot sin medkontrahent, göra samma ogiltighetsinvändning mot en tredje man, som förvärvat medkontrahentens rätt, alldeles oavsett att tredje man är i god tro. Endast i ett enda undantagsfall, bortsett från reglerna om löpande handlingar, har vår lag gjort ett avsteg från denna regel. Detta undantag förekommer i 34 § AvtL. Där avses det fall, att skriftlig handling upprättas för skens skull, och det stadgas, att om dylik handling efter överlåtelse kommit i godtrosvärdarens hand, kan simulationsinvändningen icke göras gällande mot denne. Vid avtalslagens tillkomst diskuterades visserligen frågan om införandet av en allmän regel av motsvarande innehåll till skydd för tredje man i god tro, men resultatet blev negativt: från den förutnämnda huvudregeln gjordes icke något annat undantag än det, som 34 § innebär. Icke minst av detta skäl synes det berättigat att från detta stadgande draga en slutsats *e contrario*.

Beträffande *räckvidden* av de särskilda reglerna i 32 § SkL angående

förlagsbevis och andra masspapper samt bankernas motböcker och övriga insättningsbevis har tvekan rått huruvida de gälla även *postsparbanksböcker*. I därom gällande regler stadgas att förvärv av äganderätt till postsparbanksbok genom arv eller testamente eller till följd av konkurs eller utmätning icke medför någon verkan mot postsparbanken, innan överlåtelsen blivit anmäld och godkänd; och det tillägges, att »överlåtelse» av motbok ej får äga rum i andra fall än de nyss nämnda. I NJA 1965 s. 394 har dock denna bestämmelse såtillvida underkänts som pantsättning (och därmed naturligtvis också överlåtelse) av postsparbanksbok ansetts kunna ske samt ifråga om fullbordandet följa reglerna i 32 § SkL. Det är emellertid tänkbart, att bestämmelsen om förbud mot överlåtelse — som finns intagen i postsparbanksböckerna — dock kan ha den betydelsen att regeln om negotiabilitet i 32 § SkL inte blir tillämplig; postbanken skulle alltså trots överlåtelse till godtroende ha kvar rätten till invändningar grundade på förhållandet till tidigare innehavare. Detta spörsmål berörs inte av rättsfallet.

En annan fråga om nämnda bestämmelsers räckvidd besvaras genom övergångsbestämmelserna i skuldebrevslagens promulgationslag. Enligt dessa (9 §) gälla reglerna i 32 § SkL även beträffande *dylika värdepapper som utgivits före lagens ikraftträdande*. Vissa begränsningar måste dock iakttas:

- 1) Beträffande sådan gäldenärens invändning, som har sin grund i förhållande, vilket inträffat före 1/1 1937, gäller äldre lag;
- 2) Beträffande överlåtelser verkan mot borgenärerna tillämpas äldre lag, om överlåtelserna skett före 1/1 1937;
- 3) Beträffande dubbelöverlåtelse tillämpas äldre lag, om första överlåtelserna skett före 1/1 1937.

Till denna redogörelse för reglerna i 32 § SkL må till sist fogas den anmärkningen, att dessa regler, så vitt de avse de s. k. förlagsbevisen, så vitt de förlorat sin betydelse, som sådana bevis numer icke torde ställas till viss man utan regelmässigt göras löpande genom att ställas till innehavaren. Att förlagsbevis tidigare ställdes till viss man sammanhänge med flera omständigheter. Ett motiv för att göra dessa skuldebrev till namnpapper utgjorde den omständigheten, att regeln i stämpelförordningen angående stämpelplikt för utfärdare av obligationer endast gällde löpande förskrivningar. Detta motiv föreligger icke längre, ty numer drabbas även utfärdare av icke löpande masspapper av denna stämpelplikt. Ett annat och mera betydelsefullt motiv utgjorde, så vitt det var fråga om bankernas förlags-

bevis, det förhållandet, att bankerna genom banklagstiftningen, med hänsyn till riksbankens sedelmonopol, voro förbjudna att utfärda »tryckta eller graverade, till innehavaren eller till viss man eller order ställda förbindelser». Icke heller detta motiv är numera för handen, i det 1955 års banklag (66 §) beträffande räntebärande förlagsbevis lydande å minst ett-hundra kronor gjort ett uttryckligt undantag från nämnda förbud.

IV. *Legitimationspapper*. Att de under III. nämnda värdepapperen, bortsett från vissa undantagsfall, icke äro föremål för exstinktivt godtrosförvärv står i bästa överensstämmelse med de beträffande dem gällande legitimationsreglerna. Eftersom dessa papper till sin typ äro icke löpande, kräves principiellt, att borgenären styrker *materiell legitimation* och att gäldenären förvissas sig om att borgenären är rätt borgenär. För att undgå de härmed förbundna riskerna ha bankerna tidigare plägat i sina insättningsbevis av olika slag intaga en s. k. *legitimationsklausul*, enligt vilken banken fritagit sig från ansvar för den förlust, som kunde vållas borgenären genom att beviset kom på orätta händer. Dylika legitimationsklausuler hava emellertid genom den nya lagstiftningen fått sin giltighet i hög grad begränsad.

Beträffande *vissa slag* av *bankmotböcker* saknar en sådan klausul helt och hållet verkan; det är fallet med en dylik klausul i sparkassebok och sparbanksbok samt motbok utfärdad av centralkassa för jordbrukskredit; se lag 1955 om bankrörelse 67 § tredje stycket, lag 1955 om sparbanker 23 § första stycket, lag 1956 om jordbrukskasserörelsen 31 § tredje stycket. Regeln har motiverats med *dels* att många av de motboksägare, varom det är fråga, sakna möjlighet att på ett fullt betryggande sätt förvara sina tillhörigheter, *dels* att det är betydligt lättare för bankerna än för motboksägarna att bära de förluster, varom det kan bliva fråga.

Av denna motivering får man emellertid icke förledas att tro, att i dessa fall en utbetalning till en motboksinnehavare, som saknar materiell rätt, aldrig skulle kunna verka befriande för banken. Denna kan tvärtom i två olika fall värja sig mot rätt borgenärs krav.

För det första är att märka att, såsom N i a l påpekat (SvJT 1939 s. 166 f) förbudet mot legitimationsklausuler i sparkasse- och sparbanksböcker *icke berör undantagsregeln i 30 § SkL*. Om utbetalningen skett till en person som företett en skriftlig överlåtelse, verkar den libererande även om överlåtelsen var ogiltig, förutsatt att ogiltigheten berodde på någon sådan ogiltighetsgrund, som avses i 29—34 §§ AvtL, d. v. s. lindrigare tvång,

svek o. s. v. För det andra kan påpekas att banken, ehuru den betalat till någon annan än motboksägaren (t. ex. till någon som stulit boken och försett den med en falsk överlåtelse), kan undgå att drabbas av förlust, i det banken, för den händelse motboksägaren i fråga om förvaringen av motboken visat särskilt stor vårdslöshet, kan möta motboksägarens krav med en *skadeståndsfordran*; se härom samt om vissa andra likartade fall H e s s l e r, Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 329 ff ävensom NJA 1946 s. 225 och 1958 s. 448.

Förekommer åter en legitimationsklausul i *andra bankmotböcker* än de nu nämnda, t. ex. i en kapitalräkningsbok, eller i *andra enkla skuldebrev*, får den visserligen verkan enligt sitt innehåll så till vida, att gäldenären genom betalning till innehavaren av handlingen kan bli frigjord från sin skuld, trots att innehavaren icke var rätt borgenär; men detta gäller allenast under förutsättning, att gäldenären vid betalningen iakttagit *skälig aktsamhet* i sin prövning, huruvida innehavaren var den, till vilken skuldebrevet var ställt eller dennes rättsinnehavare eller ägde å rätte borgenärens vägnar uppbära betalningen. Gäldenären kan sålunda aldrig genom en legitimationsklausul fritaga sig från legitimationsprövningen, men han kan genom en dylik klausul fritaga sig från risken, att han, trots all aktsamhet, råkar betala till annan än rätt borgenär. — Anmärkas må att i affärsbankernas kapitalräknings- och kapitalsamlingsräkningsböcker numera icke intages legitimationsklausul av här berört slag.

Kap. 2. Växeln och checken

§ 1. Växeln

A. Växelns begrepp, historiska ursprung, funktion och betydelse.

I. En växel är en fordringshandling — i regel en anvisning (dragen växel, tratta) men stundom ett skuldebrev (egen växel) — som är avfattad i en bestämd form och som är underkastad ett flertal särskilda regler, varigenom handlingens innehavare i olika avseenden får en särskilt stark och skyddad ställning. Den fyller i nutiden viktiga funktioner i affärslivet dels som betalningsmedel, dels som kreditmedel.

II. Växelns betydelse som *betalningsmedel* sammanhänger på det närmaste med dess ursprungliga funktion som ett hjälpmedel vid växling av penningar. Den historiska förklaringsgrunden till växelns framträdande har man att söka i de särskilda förhållanden, varunder handeln mellan de stora italienska handelsstäderna under medeltiden bedrevs. Dessa städer voro självständiga statsbildningar och hade var och en sitt särskilda mynt, som var gångbart endast inom den stad, som utgivit det. Om en köpman ville fara från sin hemstad till en annan stad för att där inköpa varor, måste han sålunda till denna senare stad medföra så mycket av dess mynt, som kunde behövas för hans likvider på den orten, eller ock på annat sätt skaffa sig tillgång till det behöfliga myntet på betalningsorten. För den skull vände sig köpmannen till en bankir eller mäklare, som hade tillgång på det önskade främmande myntet och som stod till tjänst med att växla inhemskt till främmande mynt och med att tillhandahålla det främmande myntet på den ort, dit köpmannen, växlaren, skulle begiva sig för att göra affärer eller där han eljest hade att fullgöra en likvid. Till bevis om sitt åtagande utfärdade mäklaren en skriftlig handling i form av ett brev, ett växelbrev; därav namnet växel (littera cambii, lettre de change, bill of exchange, Wechsel).

Ursprungligen torde denna handling hava innefattat en utfästelse att tillhandahålla växlaren det främmande myntet genom mäklarens egen

filial eller ombud på betalningsorten. Växelsbrevet hade då formen av ett skuldebrev och motsvarade vad man nu kallar en egen växel. För transaktionens genomförande kunde mäkklaren emellertid också begagna en annan utväg, i det han sörjde för utbetalningen av det främmande myntet genom att lita till någon på betalningsorten befintlig mäkklare, med vilken han stod i affärsförbindelse. I dylikt fall fick växelsbrevet formen av en uppmaning till denne mäkklare att vid växelsbrevets uppvisande till innehavaren av detta betala det utfästa beloppet. Växelsbrevet fick med andra ord formen av en anvisning. På så sätt utbildades en handling, som motsvarade vad vi nu kalla en dragen eller trasserad växel, tratta. Och därmed hade växelsbrevet fått en form, till vilken de rättsverkningar, som nu äro karakteristiska för växeln, successivt kunde anknyttas.

Bland dessa rättsverkningar är som den primära att nämna den, som bestod i att växelsbrevets utfärdare garanterade, att den mäkklare, till vilken brevet var adresserat, skulle komma att utbetala det däri angivna växelbeloppet. Den ansvarighet för växelbeloppets betalning, som sålunda ålåg växelgivaren, var emellertid självfallen och hade till en början ingen särskild betydelse.

Så småningom tillkommo dock nya omständigheter. Av särskild betydelse var att man började överbåta växelsbrev. Vilka ekonomiska behov som föranlett bruket att överbåta växelsbrev synes icke vara fullt klarlagt, men sannolikt har därvid den s. k. skontration, som förekom vid avslutandet av mässor på stora marknadsplatser, varit av betydelse. Skontrationen innebar ett slags slutlikvidering av de under mässan uppkomna fordringsförhållandena mellan köpmännen, företagen under medverkan av de å marknadsplatsen verksamma mäkklarna. Det förefaller naturligt, att man vid denna generaluppgörelse kan ha haft behov av att åstadkomma likvider även genom att överbåta växelsbrev.

För möjligheten att överbåta ett växelsbrev var det naturligen av stor betydelse, huruvida den för växelsbrevet ansvarige mäkklaren var känd som en vederhäftig person, på vilken förvärvaren kunde lita. Ofta måste emellertid mäkklarens vederhäftighet hava varit för förvärvaren mer eller mindre obekant, så att denne behövde en annan garanti för att växelbeloppet skulle komma att betalas. Vid sådant förhållande låg det tydligen nära till hands, att överbåtarens fick taga på sig ansvaret för att växelsbrevet skulle bli infriat, och så utbildades den utomordentligt betydelsefulla regeln, att var och en som överbåte en växel och som för den skull på växelsbrevets baksida (in dorso) tecknade en överbåtelseförklaring, ett in-

dossament, blev ansvarig för växelns betalning. Därmed kunde växeln börja göra tjänst som ett betydelsefullt betalningsmedel.

Med bruket att överlåta växlar följde efter hand ytterligare två regler, varigenom växelns funktion som betalningsmedel än mera stärktes. Sålunda utbildades för det första en regel, enligt vilken växelförvärvaren, indossatarien, genom överlåtelsen erhöll en helt självständig rätt, d. v. s. blev oberoende av, bland annat, huruvida växelbetalaren (enligt nutida terminologi trassaten) eller växelgivaren (trassenten) tilläventyrs redan infriat växeln. Vidare kommo växlarna redan tidigt att intaga en särställning i processuellt hänseende. Detta sammanhänge med att på de stora mässorna förekommo specialdomstolar, vid vilka bland annat krav på grund av växlar blevo föremål för en mera summarisk, snabbare och effektivare behandling än vid vanliga domstolar, en ordning som även sedan dessa mäsdomstolar för länge sedan voro blott ett minne, fortfarande präglad och alltjämt i viss mån präglar växelrätten i processuellt avseende. För den summariska växelprocessen var det emellertid en förutsättning, att det blev på ett auktoritativt sätt konstaterat, att växeln ej infriats. Därför skulle växeln uppvisas till betalning hos trassaten, varefter offentlig myndighet, därest växeln ej infriades, skulle i en särskild bevisurkund fastslå, att växeln ej blivit infriad. Växeln skulle, för att använda nutida terminologi, uppvisas och vid utebliven betalning protesteras.

En ytterligare utveckling av växelns nyss berörda funktion som betalningsmedel kom till stånd, sedan det börjat bliva vanligt att den, som hade att verkställa en betalning på en främmande ort, med förbigående av mäklarskrået själv drog en växel på någon där befintlig person, som var hans gäldenär, och i växeln angav sin egen borgenär på orten i fråga som betalningsmottagare (remittent). En annan fas av samma utveckling bestod däri, att en köpman, som sålt en vara till en köpare på en främmande ort, för köpeskillingens inkasserande drog en växel på köparen, som denne hade att betala till växelutställaren själv såsom remittent eller till hans order. En sådan växel kunde trassenten i egenskap av remittent sedan överlåta till någon, som hade behov av det slags mynt som växeln gällde.

III. Med utvecklingen av växelns funktion som betalningsmedel sammanhänge nära dess funktion som kreditmedel. Av väsentlig betydelse härvid var, förutom förutnämnda regler om trassentens och indossenter-

nas ansvarighet för växeln, uppkomsten av bruket att utsätta viss förfallodag för växelns infriande. Att så skedde var ju naturligt, om exempelvis en säljare, som sålt på kredit, drog en växel på köparen för att därmed inkassera köpeskillingen. Möjligheten att utställa en dylik växel medförde fördelar i två avseenden.

För det första blev det lättare för en säljare att bevilja köparen kredit, om han genast fick i sin hand ett papper som utvisade, att han hade en fordran på köparen. I och för sig utgjorde en tratta icke något sådant bevis, men den blev det, om trassaten (köparen) antog den till honom i växeln riktade uppmaningen att betala växelbeloppet och tecknade bevis därom på växeln. Av detta skäl tillkom bruket, att den i växeln angivna trassaten *accepterade* växeln genom att teckna sitt namn på denna. På så sätt verkade växeln som ett kreditmedel till fördel för en köpare.

Växeln verkade emellertid vidare också som ett kreditmedel till fördel för en säljare. En först i framtiden förfallande växel, som en säljare dragit på sin köpare och ställt till sig själv som remittent, kunde av honom omedelbart överlåtas till en förvärvare, som sedan på förfallodagen inkasserade växelbeloppet. På detta sätt kunde säljaren, som sålt på kredit, med begagnande av växeln skaffa sig betalning i förväg, givetvis med avdrag av ett belopp, motsvarande den ränta han skulle haft att erlägga för ett lån under tiden fram till växelns förfallodag. Vid en sådan transaktion var det tydligen remittenten, överlåtaren, som fick kredit. Denna kredit var i första hand baserad på förvärvarens tilltro till att trassaten skulle komma att infria växeln, men i sista hand och kanske väsentligen var den grundad på tilltro till remittenten själv, vilken i egenskap av trassant och indossent var ansvarig för växeln.

IV. Sådan växel framstod efter den skisserade utvecklingen har den bevarat sin betydelse i affärlivet. Den spelar fortfarande en mycket stor roll både som betalningsmedel och som kreditmedel.

Som betalningsmedel fungerar växeln alltså framför allt vid betalningar från ett land till ett annat, varvid både de förut angivna förfallodagssätten fortfarande begagnas. Samtidigt fungerar den ofta som kreditmedel, särskilt då en säljare i ett land drager en växel med framskjuten förfallodag på en köpare i ett annat land och därefter diskonterar denna växel i en bank.

Inom varje särskilt land kan växeln naturligen också begagnas i syfte att uteslutande åstadkomma en betalning. För detta ändamål begagnas

dock mera sällan trasserade växlar utan i stället egna växlar, som gäldenären köper i en bank (postremissväxlar) eller ock checkar. De allra flesta inhemska växlar hava emellertid uteslutande till syfte att åvägbringa en kredit. Det typiska fallet är, att en säljare, som sålt på kredit, på köparen drager en växel, ställd till trassentens egen order att betalas efter viss tid, motsvarande kredittiden, t. ex. tre månader, och sedan han fått köparens accept på växeln, diskonterar säljaren denna i en bank.

En alldeles speciell användning har växeln fått därigenom, att den icke sällan begagnas som kreditmedel utan varje samband med några handelstransaktioner, d. v. s. rätt och slätt för erhållande av lån. Den som önskar få ett lån accepterar en växel, som någon annan dragit på honom, i regel med angivande av en tredje person som remittent, varefter, sedan remittenten tecknat indossament på växeln, denna diskonteras i en bank och acceptanten av indossenten erhåller växelbeloppet med avdrag för diskonto. En dylik låneväxel kan emellertid även tillkomma på annat sätt, t. ex. så att låntagaren själv drager växeln på någon av sina hjälpare eller så att han ställes som remittent.

B. Gällande växelrätt i kort översikt

I det föregående har angivits, huru grunddragen av rättsreglerna angående växeln utformades för att tillgodose vissa särskilda ekonomiska behov. Ursprungligen framträdde dessa rättsregler som handelsrättsliga kustomer för att med tiden kodifieras i de olika ländernas växelstadgor och växellagar. Hos oss kom en kodifikation till stånd redan genom 1671 års växelstadga. Efter denna har följt en hel rad av författningar angående växeln, så att vår nuvarande lag, 1932 års växellag, vilken ersatte växellagen av 1880, är den sjätte i ordningen av våra växellagar. I denna lag, vilken är resultatet av Sveriges anslutning till Genève-konventionerna angående gemensam växelrätt, äro alla grundregler i äldre tiders växelrätt bevarade och närmare utformade.

I det följande skall den gällande växelrätten återgivas i en kortfattad översikt.

I. Växeln är antingen en *anvisning* (trasserad växel, tratta) eller ett *skuldebrev* (egen växel). I förra fallet innehåller växeln en anmaning av en person, utställaren eller trassenten, till en annan person, växelbetalaren eller trassaten, att vid uppvisandet av växeln betala ett visst belopp i penningar till en tredje person, betalningsmottagaren eller remittenten. Såsom

remittent kan emellertid trassenten angiva sig själv; växeln kan »lyda å utställarens egen order» (3 § VL). Den trasserade växeln kan också angiva trassenten själv som trassat (3 §). I så fall är växeln till sin ekonomiska innebörd en egen växel och kallas trasserad egen växel; den följer emellertid reglerna för trasserade växlar.

Enligt 3 § VL må växel även dragas för tredje mans räkning. Därmed avses en s. k. *kommissionstratta*. Egentliga kommissionstrattor torde vara sällsynta. Exempel därpå föreligger, om en säljare, som vill indriva ett tillgodohavande hos en utländsk köpare, av valutatekniska skäl uppdrager åt en utländsk bank att i säljarens ställe, och med utnyttjande av dennes tillgodohavande hos köparen till »täckning», draga en växel på denne. Även i andra fall kan det förekomma, att en person drager en växel på en trassat, t. ex. en utländsk bank, utan att själv ha någon fordran på denna, varvid han i stället utnyttjar en fordran på trassaten, vilken tillkommer en tredje man, exempelvis en inhemsk bank, som har tillgodohavande hos den utländska banken och som ger trassenten lov att utnyttja detta. I dylika fall drager denne i själva verket växeln för egen räkning; även sådana växlar betecknas emellertid ofta som kommissionstrattor.

II. Med hänsyn till de särskilda, från allmänna regler avvikande rättsverkningar, som i olika avseenden knutits till växeln, främst den ansvarighet för växelns infriande, som åvilar var och en, som »skrivit på» växeln, har denna gjorts till en *strängt formbunden* handling. Formkraven äro enligt 1 § VL följande.

1. Viktigast är föreskriften, att växeln skall innehålla benämningen växel, införd i själva texten och uttryckt å det språk, varå handlingen är avfattad. Avsikten härmed är, att man skall kunna skilja växeln från alla andra handlingar.

Till detta essentiella formkrav komma emellertid, vad de trasserade växlar angår, ej mindre än sju andra formföreskrifter. Sålunda skall sådan växel innehålla

2. ovillkorlig anmodan att betala visst penningbelopp (växelsumma);
3. namnet å den som skall infria växeln (växelbetalare, trassat);
4. namnet å den till vilken eller till vars order betalningen skall erläggas (remittent);
5. uppgift å förfallotiden; detta är dock intet verkligt formkrav, ty om förfallotid ej angivits, anses växeln betalbar vid uppvisandet (2 § andra stycket);

6. uppgift å den ort, där betalningen skall erläggas; som dylik uppgift godtages emellertid enligt 2 § tredje stycket ort som utsatts vid trassatens namn;

7. uppgift å dag och ort för växelns utställande; som uppgift å utställningsort skall, i analogi med vad som gäller om betalningsort, godtagas ort som är utsatt vid trassentens namn;

8. underskrift av den som utställer växeln (utställare, trassent).

Egen växel skall jämväl innehålla allt vad nu angivits utom naturligen trassats namn, varjämte i stället för en ovillkorlig anmodan förekommer en utfästelse att betala visst penningbelopp.

Handling vari saknas något av vad som enligt det nu sagda skall finnas i den s. k. grundväxeln, är enligt 2 § första stycket ogiltig såsom växel, men kan naturligen hava verkan som vanlig civil anvisning eller förskrivning (jfr dock NJA 1885 s. 460 och SvJT 1967 rf s. 18).

Beträffande innebörden av formkraven må först påpekas, hurusom av föreskriften under 2. framgår, att växel icke må upptaga ränta. Från denna regel göres dock det undantaget i 5 § första stycket, att i växel, som lyder på betalning vid uppvisandet eller viss tid efter uppvisandet, växelsumman må löpa med ränta. I dessa två fall är det nämligen ej såsom eljest möjligt att på förhand inräkna räntan i växelsumman. Innehåller växeln bestämmelse om ränta, måste viss räntefot vara angiven, eljest är bestämmelsen om ränta ogill (5 § andra stycket).

Vidare skall understrykas den under 4. upptagna föreskriften, av vilken framgår att växel, i motsats till exempelvis check och skuldebrev, icke kan ställas till innehavaren; vilket dock icke hindrar, att växel kan överlåtas icke blott in blanco utan även till innehavaren.

Beträffande kravet under 5. är att märka att förfallotiden, när sådan angives, måste bestämmas på något av de sätt som omtalas i 33 §. Enligt detta stadgande kan förfallotiden angivas på fyra olika sätt. Växel må lyda på betalning

- a) vid uppvisandet (vid sikt, a vista),
- b) viss tid efter uppvisandet (efter sikt, a viso),
- c) viss tid efter utställandet (a dato), eller
- d) å viss dag (dagväxel).

Har växelns förfallotid angivits på annat sätt, är växeln ogiltig. Ogiltig är därför, enligt vad uttryckligen säges, även en s. k. avbetalningsväxel.

Kravet på utsättande av viss betalningsort uppfylles i regel genom att

trassatens boningsort utsättes vid hans namn. Växeln kan emellertid också göras betalningsbar å annan ort än trassatens boningsort, s. k. domicilierad växel. Ofta har då också en tredje man, d. v. s. någon annan än trassaten, t. ex. en bank, angivits som den, hos vilken betalning skall ske, s. k. bestämt domicilierad växel. In dubio har emellertid trassaten själv att inlösa den domicilierade växeln på den angivna betalningsorten.

Beträffande kravet på underskrift av trassenten är att märka, att detta krav är rent formellt. För växelns giltighet fordras sålunda icke att växeln verkligen blivit undertecknad av den person, vars namn står som underskrift. Även om detta namn är falskt, är växeln såsom sådan giltig; sålunda blir t. ex. den, som accepterat en falsk växel, förpliktad på grund av sin accept. Och på motsvarande sätt förhåller det sig, om trassenten saknade rättslig handlingsförmåga (7 §).

Underskriften på växeln kan naturligen göras av en ställföreträdare för trassenten, exempelvis en fullmäktig, förutsatt att han har erforderlig behörighet. Är det ej fallet, ådrager han sig själv ansvarighet för växel förbindelsen i fråga. Detsamma gäller för övrigt beträffande var och en som utan behörighet tecknar sitt namn å växel som ställföreträdare för annan (8 §). Enligt allmänna regler om rättshandlingar av en falsus procurator (25 § AvtL) skulle i dylika fall i stället hava inträtt skadeståndsskyldighet.

I detta sammanhang äro också reglerna om s. k. *blancoväxel* att observera. Ehuru en växel för att bli giltig såsom sådan måste innehålla grundväxelns alla beståndsdelar, kan en i ofullständigt skick utgiven växel bli giltig, sedan den blivit vederbörligen kompletterad. Detta är av praktisk betydelse, exempelvis då en växel skall »omsättas», d. v. s. inlösas genom att betalning erlägges med valutan för en ny växel, oftast på lägre belopp och i så fall givetvis kompletterad med ett kontantbelopp; i dylika fall lämnas ofta i den av trassenten utställda omsättningsväxeln utrymmet för växelsumman blankt för att ifyllas av trassaten med ett belopp, som avpassas med hänsyn till hans tilltänkta amortering å växel-skulden. Även i samband med avbetalningsköp förekomma ofta blanco-växlar, vilka då regelmässigt hava formen av blancoaccepter, avsedda att ifyllas av säljaren efter hand som köparen gör avbetalningar på köpeskillingen.

Den som utfyller en blancoväxel har givetvis att därvid iakttaga förut träffad överenskommelse. Ger han växeln ett från sådan överenskommelse avvikande innehåll, blir emellertid växeln det oaktat giltig i och med

att den kommit i händerna på en förvärfvare, som vid sitt förvärfv var i god tro eller, som lagen uttrycket godtroskravet, icke var »i ond tro eller förfor med grov vårdslöshet» (10 §); beträffande tillämpningen av denna regel i ett visst fall se NJA 1946 s. 133 med kommentar av Hessler i SvJT 1955 s. 36 f och i Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 58 ff.

Tveksamt är vid vilken tidpunkt ansvarighet inträder för den, som utgivit en blancoaccept. I rättsfallet NJA 1931 s. 239 har högsta domstolens majoritet (fyra ledamöter av sju) utgått från att en blancoacceptant blir ansvarig för den på erforderligt sätt kompletterade växeln i och med att han lämnat blancoaccepten ifrån sig; att han sedermera före den i växeln angivna dagen för dess utställande blev förklarad omyndig ansågs betydelselöst. Emot denna ståndpunkt talar emellertid den omständigheten, att acceptanten, innan växeln var komplett, skulle kunnat återkalla det uppdrag att komplettera blancoväxeln, som dennas överlämnande innebar.

Utgår man från den av högsta domstolen intagna ståndpunkten, uppstår frågan, vem bevisbördan åligger, då den som tecknat blancoaccept bestrider, att han utgivit växeln. Enligt högsta domstolens avgörande i rättsfallet NJA 1945 s. 193 åvilas bevisbördan acceptanten.

Även frågan, vid vilken tidpunkt blancoväxeln senast skall vara kompletterad, kan diskuteras. I rättsfallet SvJT 1940 rf s. 71 ha domstolarna utgått från att växeln måste vara i komplett skick senast då den protesteras. Denna uppfattning synes vara välgrundad; se Ebersteins kommentar till nämnda rättsfall i SvJT 1941 s. 797.

III. Utom alla de beståndsdelar, som tillsammans bilda grundväxeln, kan en växel innehålla föreskrifter av olika slag, ofta utformade genom olika klausuler, ävensom påskrifter av olika personer, som därigenom göra sig på olika sätt ansvariga för växeln.

1. Bland sådana föreskrifter eller *klausuler som brukar förekomma* i en växel må nämnas:

1) sådan bestämmelse om ränta i sikt- och eftersiktväxlar som ovan nämnts;

2) orderklausul (»betala till N. N. eller order»); en sådan klausul saknar betydelse, ty även växel ställd till viss man utan orderklausul är ett orderpapper;

3) klausulen »icke till order» (negativ orderklausul);

4) klausulerna »utan ansvar», »utan obligo» och »utan retur»;

- 5) klausulerna »retur utan kostnad», »utan protest»;
- 6) valutaklausul, t. ex. »valuta i varor»;
- 7) s. k. nödfallsadress, t. ex. »i fall av nöd hos N. N.».

Flertalet av dessa klausuler skola beröras närmare i det följande. Här skall blott påpekas att *valutaklausulen* avser förhållandet mellan trassenten och remittenten. Den avser att ge en antydning om *causa* för växelns utställande till remittenten; så betyder t. ex. klausulen »valuta i varor», att en köpare, trassenten, genom att ställa växeln till säljaren som remittent avser att bereda denne betalning för de varor, som denne levererat till trassenten.

Från en valutaklausul har man att skilja en sådan klausul, som avser den s. k. »*täckningen*» för växeln. Därmed avses en klausul, som rör förhållandet mellan trassent och trassat. Sådana klausuler förekomma dock sällan. Som exempel kan nämnas klausulen »ställes i räkning»; med den avser trassenten att säga, att trassaten bör tills vidare debitera trassenten för växelbeloppet och att detta sedermera skall avräknas vid uppgörelse dem emellan. I detta sammanhang må också erinras om de förut nämnda s. k. kommissionstrattorna.

2. Även de *påskrifter* som kunna förekomma på växeln utöver grundväxeln äro av olika slag.

1) Den viktigaste av dessa påskrifter är *accepten*, varigenom trassaten ger till känna, att han antager den till honom riktade uppmaningen att betala växelsumman. Detta skall uttryckas genom att trassaten skriver ordet »godkännes» (»accepteras») eller annat motsvarande uttryck på växeln och undertecknar det. En accept kan emellertid också hava den enkla formen, att trassaten skriver sitt namn rätt och slätt på växlens framsida. (25 §). Vanligen skrives namnet eller accepten tvärs över växeln på vänstra sidan (jfr uttrycket »att skriva på tvären» med betydelsen att acceptera växel).

2) På en växel kunna dessutom förekomma en eller flera överlåtelse, *indossament*, regelmässigt tecknade på växlens baksida (in dorso, varav namnet indossament) eller på ett vid växeln häftat blad (allonge). Nödvändig är placeringen på baksidan eller på allonge endast om indossamentet tecknas in blanco, d. v. s. består av indossentens blotta namnteckning (13 §); härom se närmare i det följande.

3) Ett tredje slag av påteckning på växel utgör växelborgen, *aval*. Sådan borgen uttryckes genom orden »såsom aval» eller annat motsvarande uttryck och skall undertecknas av avalisten. Även här kan det emellertid,

liksom i fråga om accept och indossament, under vissa förutsättningar räcka med påtecknarens namnteckning; växelborgen kan nämligen lämnas medelst borgesmannens blotta namnteckning å växelns framsida, förutsatt att borgesmannen icke är trassent eller trassat (31 §).

IV. Trots att, såsom redan antytts och längre fram skall närmare utvecklas, den som utställer eller tecknar överlåtelse på en växel liksom även flera andra å växeln förekommande s. k. växelgäldenärer äro ansvariga för dess infriande, kan växeln utfärdas i flera exemplar, s. k. växeldupletter, varjämte vid sidan härav kunna förekomma avskrifter av växeln (kopior). Om duplett och kopia av växel ger 9 kap. växellagen bestämmelser.

1. En *växelduplett* är, trots namnet, såsom växelrättsligt dokument betraktad, ett original, i det att samtliga på dupletten förekommande namnpåskrifter, av trassenten och av överlåtare med flera, äro verkliga underskrifter av dessa personer. Det oaktat bilda alla dessa originalexemplar blott en enda växel i den meningen, att alla dupletter tillsammans utgöra grundvalen för en enda växelförpliktelse — densamma som skulle bestått, om blott ett enda växelexemplar hade utfärdats.

Växeldupletten fyller en viktig funktion framför allt i de fall, då en växelinnehavare vill överlåta växeln redan innan han erhållit trassatens accept. Han sänder då ett exemplar till trassaten och överlåter ett annat. En fördel för växelinnehavaren kan det också vara, att han genom att till trassaten sända flera exemplar av växeln på olika vägar vinner större säkerhet för att växeln når denne. Ännu en annan fördel är, att man, då växeln föreligger i flera exemplar, icke behöver tillgripa mortifikationsförfarandet, om ett exemplar förkommer.

Då samtliga växeldupletter tillsammans bilda grundvalen för en enda växelförpliktelse, är det naturligen av vikt, att det av dupletten framgår, att flera växelexemplar utfärdats. Med hänsyn härtill måste de särskilda, i övrigt likalydande exemplaren innehålla »nummerbeteckning i själva texten» (prima växel, sekunda växel o. s. v.). Saknas sådan nummerbeteckning i de olika exemplaren, gäller vart och ett av dessa som självständig växel (64 §).

Varje växelinnehavare kan, förutsatt att växeln icke anger sig som utfärdad i blott ett exemplar (sola växel), begära så många dupletter, som han behöver. Huru därvid skall tillgå framgår av 64 § tredje stycket.

Att dupletterna tillsammans bilda grundvalen för en enda växelförplik-

telse framgår av regeln i 65 § första stycket, enligt vilken »infriande av ett växelexemplar medför frihet för vidare betalningsskyldighet för växeln, ändå att förbehåll ej träffats, att genom sådant infriande övriga exemplar bli kraftlösa». I sakens natur ligger att denna regel dock ej gäller beträffande acceptantens förpliktelse. Acceptanten måste givetvis akta sig för att skriva sitt namn på mer än ett av duplettexemplaren, ty han svarar, enligt vad samma stadgande uttryckligen säger, »för varje exemplar, som är försett med hans godkännande».

Sedan ett duplettexemplar blivit accepterat, hava övriga dupletter regelmässigt spelat ut sin roll så till vida, att innehavare av duplett, som ej är accepterad, ej kan göra betalningsrätt mot växelbetalaren gällande med stöd allenast av sådan duplett. Växelinnehavaren måste i detta fall se till, att han får det accepterade exemplaret i sin hand, ty endast genom att uppvisa detta exemplar kan han kräva acceptanten på växelsumman och vid bristande betalning vända sig mot övriga för växeln ansvariga gäldenärer genom s. k. regresstalan. I annat fall åter, d. v. s. om ingen av dupletterna accepterats, kan växelinnehavaren begära betalning av trassaten och vid bristande betalning anställa regresstalan med begagnande av vilken duplett som helst, på vilken förekommer överlåtelse till honom själv. Därest ett exemplar avsänts till accept och namnet på försändelsens adressat, såsom då bör ske, blivit antecknat på övriga dupletter, måste emellertid växelinnehavaren iakttaga föreskrifterna i 66 §. Enligt dessa har han först att försöka utfå det till accept avsända exemplaret. Utlämnas icke detta, skall s. k. protest upptagas och ett annat exemplar uppvisas för trassaten till accept eller betalning. Vägras då accept eller betalning, skall ånyo protest upptagas. Först därefter kan regresstalan anställas.

2. En *växelkopia* är en ren avskrift av en originalväxel och saknar i och för sig växelrättslig betydelse. På kopian kan emellertid tecknas överlåtelse och växelborgen, däremot icke accept, på samma sätt och med samma verkan som i fråga om originalväxel. Sedan så skett kan kopian, så vitt angår innehavarens rätt att anställa regresstalan mot de personer, vilkas namnunderskrifter i original förekomma på kopian, begagnas enligt regler som nära överensstämma med motsvarande regler beträffande växel-duplett; se närmare 67 och 68 §§.

V. Vad som mer än allt annat karakteriserar växeln med hänsyn till dess rättsverkningar är reglerna om de olika *växelpersonernas ansvarighet*.

Dessa kunna sägas innebära, att regelmässigt var och en, som sätter sitt namn på växeln, blir ansvarig för denna, blir växelgäldenär.

1. Beträffande förutsättningarna för den växelrättsliga ansvarigheten gälla i huvudsak följande regler.

1) Ansvarig för växelns infriande är i första hand *trassenten* (9 §). Så länge trassaten icke accepterat växeln, är sålunda trassenten växelns huvudgäldenär. Om trassaten accepterar växeln, blir han huvudgäldenär; godkännande medför förpliktelse att inlösa växeln å förfallodagen (28 §). Därefter framstår trassentens ansvar som ett ansvar i andra hand, vilket växelnehavaren äger göra gällande, sedan det blivit i föreskriven ordning konstaterat, att acceptanten efter krav icke inlöser växeln. Trassentens ansvar är då ett »regressansvar»: han är pliktig infria växeln, då huvudgäldenären icke gör det.

Härtill kommer emellertid att trassenten har sådant regressansvar även i vissa fall, då det redan *före förfallodagen* kan antagas som säkert, att trassaten icke kommer att infria växeln.

a) Ett fall är det, att trassaten *vägrar acceptera* växeln. Varje legitimerad växelinnehavare, ja t. o. m. den som allenast har växeln i händer, är i regel berättigad att före förfallodagen hos trassaten å hans boningsort uppvisa växeln för accept (21 §). Sådant uppvisande är dock helt frivilligt, för så vitt ej trassenten eller någon indossent, eventuellt med utsättande av viss tid, i växeln föreskrivit, att den skall uppvisas (22 §). Trassenten, däremot ej en indossent, kan emellertid också, för så vitt det ej är fråga om eftersiktväxel eller domicilierad växel, hava förbjudit växelns uppvisande till accept och kan även hava förbjudit uppvisande före viss tid. Accepten är sålunda på intet sätt nödvändig för att en växel skall kunna fungera som sådan och bliva föremål för överlåtelse (diskontering), men uppenbart är att trassatens accept i hög grad stärker tilltron till att växeln skall komma att infrias. Lika uppenbart är emellertid att vägrande av accept i allra högsta grad måste försvaga tilltron till trassatens villighet att på förfallodagen infria växeln. Trassatens vägran att acceptera är i själva verket en fullgod anledning att antecipera även hans vägran att betala på förfallodagen och ger därför växelinnehavaren rätt att omedelbart anställa regresstalan mot trassenten och andra växelgäldenärer med krav på att utfå växelsumman. Trassenten är sålunda regelmässigt ansvarig för växelns accepterande av trassaten.

För att trassatens *accept* skall kunna anses innefatta ett sådant åtagande av trassentens uppdrag, som växelinnehavaren har att godtaga, måste den

vara förbehållslös och även avse hela växelsumman. Har trassaten inskränkt accepten till en del av växelsumman, är visserligen denna partiella accept giltig i och för sig, men för återstoden av växelsumman är accepten att anse som vägrad; detta måste anses framgå av 26 § andra stycket, ehuru detta stadgande är dåligt formulerat. Gör acceptanten åter andra avvikelser från växelns innehåll, betraktas det likaså som vägrande av accept. Det oaktat svarar emellertid acceptanten i överensstämmelse med acceptens innehåll (26 § andra stycket).

Av vikt är frågan, när trassatens acceptförklaring är definitiv. Därom stadgas i 29 § att trassaten kan återkalla sin å växeln tecknade accept genom att utstryka den, innan han återställer växeln. Skulle emellertid trassaten dessförinnan redan hava skriftligen underrättat växelinnehavaren eller någon växelgäldenär om accepten, är han trots utstrykningen förpliktad i enlighet med accepten gent emot den underrättade men däremot icke mot någon annan. Vid tvekan om utstrykning skett före växelns återställande gäller en presumptionsregel, enligt vilken utstrykningen in dubio anses hava skett före den kritiska tiden (29 § andra stycket).

Till grund för regeln om utstrykning av accept ligger naturligen tanken, att en acceptförklaring icke kan återkallas, sedan växeln utgivits; om tillämpningen av denna grundsats se rättsfallet i SvJT 1942 rf s. 7 med kommentar av E b e r s t e i n i SvJT 1946 s. 47 f.

b) Rätt att anställa regresstalan redan före förfallodagen har växelinnehavaren vidare, om *trassaten*, han må vara acceptant eller icke, blivit *insolvent*, eller närmare bestämt om han blivit försatt i konkurs eller fått till stånd offentlig ackordsförhandling utan konkurs eller vid utmätning funnits sakna tillgång att betala sin gäld eller ock, om han är köpman, inställt sina betalningar.

c) På motsvarande sätt kan slutligen vid *trassentens insolvens* regresstalan anställas redan före förfallodagen, om en trassent, som förbjudit växelns uppvisande till accept, kommit i konkurstillstånd eller fått till stånd ackordsförhandling utan konkurs, däremot ej vid fruktlöst utmättingsförsök eller betalningsinställelse.

2) Ansvarig för växeln, såväl för dess accepterande som för dess betalning, blir också varje *indossent*, d. v. s. varje växelinnehavare som överlåter växeln på det särskilda sätt växellagen anvisar i sina regler om indossamentet (13 §). Av dessa regler framgår att indossamentet är en överlåtelseförklaring, som tecknas på själva växeln eller på ett denna vidhäftat blad (*allonge*) och undertecknas av överlåtaren, indossenten. In-

dossamentet kan även tecknas in blanco, d. v. s. genom att indossenten allenast skriver sitt namn på växeln; i så fall måste indossamentet tecknas på växelns baksida (eller på allonge). Indossament måste vara ovillkorligt och får ej avse allenast en del av växelsumman (12 §). Göres överlåtelsen beroende av villkor, blir villkoret ogiltigt; avser överlåtelsen blott en del av växelsumman, blir överlåtelsen ogiltig.

Har överlåtelse tecknats in blanco — och med blancoöverlåtelse likställs överlåtelse till innehavaren — kan växeln enligt 14 § överlåtas vidare på flera olika sätt, nämligen genom

- a) nytt fullständigt indossament,
- b) nytt indossament in blanco,
- c) ifyllande av blancoindossamentet och
- d) s. k. blanco-tradition, d. v. s. växelns traderande till förvärvaren utan nytt indossament.

Om blancoindossament ifylles med förvärvarens namn eller om växeln blancotraderas, undgår tydligen överlåtaren att ansvara för växeln.

Till de av lagen i 14 § nämnda sätten att överlåta växel kan fogas ännu ett. Växeln kan enligt 11 § tredje stycket överlåtas till trassaten, vare sig denne accepterat växeln eller ej, till trassenten eller till annan växelgäldenär. Överlåtes växeln sålunda tillbaks till någon, som förut överlåtit den, kan överlåtelsen ske därigenom, att efterföljande överlåtelser »utstrykas», d. v. s. överstrykas. Växelgäldenär, till vilken växeln på detta sätt överlåtits, kan sedermera i sin tur överlåta växeln vidare.

Genom överlåtelse bliva regelmässigt alla av växeln härflytande rättigheter överflyttade på förvärvaren. Om de frågor som sammanhånga med denna växelns s. k. *transportfunktion* skall bliva närmare tal i det följande. Här skall tills vidare endast påpekas att en växelöverlåtelse, trots vad nyss sagts, icke alltid är total. Överlåtelsen kan visserligen icke avse blott en del av växelsumman, men den kan vara begränsad i vissa andra avseenden. Detta blir fallet dels vid prokuraindossament, dels vid pantindossament.

a) Genom att teckna *prokuraindossament*, vilket sker genom att till ett indossament fogas orden »valuta till indrivning», »till inkasso» eller liknande uttryck, avser indossenten endast att legitimera indossatarien att inkassera växelbeloppet. Indossatarien, som sålunda i dylikt fall endast har ställningen av fullmäktig för indossenten, äger med stöd av indossamentet göra gällande alla av växeln härflytande rättigheter med det undantag, att han för det första naturligen icke har något växelanspråk gentemot indos-

senten, och för det andra icke äger överlåta växeln vidare annorledes än genom ny prokuraöverlåtelse (18 §). Skulle prokuraindossatarien likväl överlåta växeln genom ett indossament utan prokuraklausul, måste överlåtelserna anses gälla blott såsom ett nytt prokuraindossament; något växelrättsligt ansvar ådrager sig prokuraindossatarien sålunda icke genom ett dylikt indossament.

Stundom överlåtes en växel till inkasso genom ett vanligt indossament, s. k. *tyst prokuraindossament*. Om prokuraindossatarien i dylikt fall med överskridande av sitt uppdrag överlåter växeln vidare utan att angiva, att överlåtelserna blott avser att åstadkomma en inkassolegitimation, blir han givetvis genom sitt indossament ansvarig för växeln.

b) Har en växelinnehavare tecknat ett *pantindossament*, exempelvis genom att till överlåtelserna foga orden »valuta till säkerhet», »valuta till pant», äger indossatarien liksom i nyss nämnda fall att göra gällande alla av växeln härflytande rättigheter med det undantag, att av honom tecknad överlåtelse gäller allenast som prokuraöverlåtelse. Icke heller en sådan växelinnehavare blir sålunda genom sin överlåtelse av växeln ansvarig för denna.

3) Vid sidan av trassent, acceptant och indossenter kunna även vissa andra personer hava växelrättslig ansvarighet.

a) Sålunda kan säkerhet för betalning av växelsumman (eller viss del därav) hava ställts genom *växelborgen* (s. k. *aval*), som tecknats å växeln (eller *allonge*) i viss form antingen av en tredje man eller också av någon växelgäldenär (30 och 31 §§); därom se ovan s. 84 f. Växelborgen kan ingås för vem som helst av växelgäldenärerna. In dubio anses den avse trassenten (31 §). Har en tredje man på växlens framsida tecknat sitt namn under acceptantens bör detta emellertid anses innefatta *aval* för acceptanten; se SvJT 1934 rf s. 54, där i ett dylikt fall invändning om att nyssnämnda tolkningsregel i 31 § skulle tillämpas blev ogillad.

Den som tecknat växelborgen åtager sig därmed samma växelrättsliga ansvarighet som åligger den, för vilken borgen ingås, han svarar »lika med denne». Envar av dennes eftermän å växeln kan således, om växeln icke infrias, anställa växelrättslig regresstalan mot borgesmannen. Denne har i sin tur, sedan han infriat växeln, rätt att anställa regress mot den växelgäldenär, för vilken han gått i borgen, och mot alla dennes förmän å växeln (32 §), indossenter, trassent och acceptant. Anmärkningsvärt är att den, som tecknat växelborgen för en växelgäldenär, blir förpliktad genom sin utfästelse oberoende av huruvida den ifrågavarande växelgäldenären

själv verkligen är förpliktad; borgensutfästelsen är således i motsats till vanlig, civil borgen helt självständig och giltig även om exempelvis den ifrågavarande personens namn är falskt.

b) Växlerättslig ansvarighet kan en tredje man slutligen också åta sig genom att han accepterar en växel »till heder» för någon av växelgäldenärerna (*interventionsaccept*). Dylik intervention kan företagas antingen på grund av uppdrag, givet genom s. k. nödfallsadress, eller helt oberoende därav. Genom interventionsaccept får den tredje man, som tecknar sådan, växlerättslig ansvarighet som acceptant men allenast i förhållande till växelinnehavaren och de indossenter, som följa efter den, till vars förmån accepten givits (honoraten), däremot icke i förhållande till de växelpersoner, som äro förmän i förhållande till honoraten. Utförliga regler om interventionsaccept liksom om intervention från tredje man genom betalning (*interventionsbetalning*), givas i växellagen 8 kap. men skola icke här närmare genomgå.

2. De regler, enligt vilka såväl trassenten som alla indossenter äro ansvariga både för växelns accepterande och för dess betalning, få i vissa fall vidkännas mer eller mindre vidsträckta *undantag*.

1) För det första kan såväl *trassenten* som varje *indossent* genom särskild klausul fritaga sig från ansvarighet för växelns *accepterande* (»utan ansvar för accept» el. dyl.). En *indossent* kan därjämte genom sådan klausul vid sitt indossament fritaga sig från ansvarigheten för växelns *betalning* liksom ock från ansvarighet för övriga växlerättsliga förpliktelser (»utan ansvar», »utan obligo», »utan retur»). En så vidsträckt klausul kan däremot trassenten icke påföra växeln. Skulle denne göra förbehåll om att ej ansvara för växelns betalning, är förbehållet utan verkan. Om ej denna begränsning gällde, skulle växeln kunna komma att sakna huvudgäldenär och icke kunna fungera som växel.

2) En mindre omfattande begränsning av sin ansvarighet kunna trassent och indossent åstadkomma genom den s. k. *rektaklausulen* (»icke till order»). Har trassenten infört en sådan klausul i växelns text, blir konsekvensen härav bland annat, att trassentens växelansvarighet består endast i förhållande till remittenten, medan han däremot är fri från ansvarighet gentemot den, till vilken remittenten överlåter växeln, liksom naturligen också i förhållande till alla följande förvärvare av växeln. En sådan rektaklausul har verkan även beträffande andra växelinnehavares överlåtelser. Om åter en indossent, remittenten eller någon annan, till sin överlåtelse fogat en rektaklausul, d. v. s. förbjudit att växeln ånyo överlåtes, har han

väl växelrättslig ansvarighet i förhållande till sin indossatarie men däremot icke i förhållande till efterföljande innehavare av växeln (15 § andra stycket). Enligt E b e r s t e i n (Den svenska växelrätten s. 99) skulle visserligen trots lagens klara ordalag den växelrätt indossatarien i ett rektaindossament har mot rektaindossenten kunna av indossatarien överföras på efterföljande indossatarier enligt vanliga civilrättsliga regler. Detta synes emellertid tveklaktigt; jfr U s s i n g, Enkelte Kontrakter, 2. Udg., § 14 I. A. 5 (s. 113) och H e s s l e r, Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 143.

3) I detta sammanhang bör till sist påpekas att ett s. k. *efterindossament* icke ådrager indossenten någon växelrättslig ansvarighet. Att ett indossament tecknas efter växels förfallodag medför visserligen i och för sig intet undantag från regeln om indossentens ansvarighet, det säges uttryckligen i 20 § första stycket, men om växeln överlättes först efter det protest upptagits för bristande betalning eller efter utgången av den för protestens upptagande bestämda tiden, har överlåtelsen ej annan verkan än den, som i allmänhet följer av fordrans överlåtande. Sådan överlåtelse har således ej annan rättsverkan än vanlig civil cession. In dubio antages ett indossament hava tillkommit före denna kritiska tid (20 § andra stycket).

3. Den ansvarighet för växels betalning, som enligt vad ovan utvecklats åvilar acceptant, trassent och indossenter liksom ock avalist och interventionsacceptant, göres gällande genom vad lagen kallar *återgångstalan* (eller regress) för uteblivet godkännande eller bristande betalning. Ansvarigheten innebär, närmare bestämt, att nämnda växelgäldenärer äro *solidariskt* ansvariga. Växelinnehavaren äger anställa talan avseende hela växelsumman mot vilken som helst av dem, antingen mot en var för sig eller mot flera gemensamt, utan att vara bunden vid den ordning, i vilken deras förpliktelser ingåtts. Och har talan anhängiggjorts mot en av växelgäldenärerna, utgör det intet hinder för talans anställande mot en annan växelgäldenär, även om han är en efterman i förhållande till den, mot vilken talan först gjordes gällande (s. k. hoppande regress). Samma rätt att anställa regresstalan tillkommer även var och en som inlöser växeln, i det han på angivet sätt kan kräva sina förmän å växeln.

Regressfordringens belopp för det fall, då *växelinnehavaren* gör regress gällande, bestämmes i 48 §. Enligt den där givna regeln äger växelinnehavaren fordra:

- 1) växelsumman jämte eventuellt utfäst ränta;
- 2) dröjsmålsränta räknad efter 6 % från förfallodagen;

- 3) ersättning för protestkostnader och notifikationskostnader m. m.;
- 4) provision till $\frac{1}{3}$ % av växelsumman.

Göres återgångskrav gällande före förfallodagen, t. ex. vid vägrande av accept, utgår naturligen ingen dröjsmålsränta utan göres tvärtom ett diskontoavdrag, beräknat efter den officiellt gällande diskontoräntan.

Den *regressgäldenär*, som inlöst växeln och som i sin tur kan föra regresstalan mot sina förmän å växeln, kan genom sådan talan utkräva

1) hela det belopp han själv betalat, d. v. s. regelmässigt växelsumman jämte dröjsmålsränta och ersättning för protestkostnader m. m. samt provision;

2) ränta å detta belopp efter 6 % räknat från betalningsdagen;

3) ersättning för egna utgifter; samt

4) provision till $\frac{1}{3}$ % av växelsumman, dock att rätten att beräkna provision upphör, då provisionernas sammanlagda belopp uppgår till 2 % av växelsumman.

Då det totala belopp, som kan uttagas genom växelinnehavarens och växelgäldenärernas regresstalan, på nu angivet sätt ökar, ju flera personer som efter varandra gör sådan talan gällande, har tydligen en regressgäldenär, på vilken regress-skulden kanske i sista hand kommer att stanna, ett intresse av att kunna hålla skuldens belopp nere så långt möjligt. Av detta skäl giver lagen varje växelgäldenär, mot vilken regresskrav kan väckas, rätt att inlösa växeln mot gäldande av regressfordringen och att därvid bekomma växeln jämte protesten och kvitterad räkning (50 §).

Redan på grund av denna regel har tydligen varje växelgäldenär ett intresse av att bli underrättad om att godkännande av växeln vägrats eller att betalning uteblivit. Ett sådant intresse har en regressgäldenär också enär det kan vara av vikt för honom att bli i tillfälle själv föra regresstalan, innan en viss växelgäldenär, som är hans förman på växeln, till äventyrs blir insolvent. Av dessa skäl har växellagen *dels* ålagt växelinnehavaren att inom fyra dagar *notificera* såväl den senaste indossenten som trassenten, *dels* även ålagt varje notificerad indossent att inom två dagar notificera näst föregående indossent (45 §). På samma sätt skall också avalist underrättas. Försummelse av notifikationsplikten medför ej förlust av regresskrav men väl skadeståndsansvar, maximerat till växelsumman. Beträffande notifikationsregelns detaljer se lagtexten.

En underrättelseplikt av annat slag än notifikation omtalas i 54 §, som ger regler för det fall, att i *moratorium* eller annan *force majeure* möter oöverstigligt hinder för växels uppvisande eller protests upptagande inom

behörig tid; därom se närmare lagtexten. I detta sammanhang må för övrigt även erinras om att i 55 § sista stycket föreskrives en viss underrättelseplikt för växel innehavare, när intervenient accepterat eller betalat växel.

4. Den fulla innebörden av reglerna om växelgäldenärernas ansvarighet framstår klart först sedan till det hittills anförda fogats en redogörelse för växels egenskap av löpande papper och för den särskilda växelprocessen; därom se nedan. Tillsammans äro alla dessa regler, att växelgäldenärernas ansvarighet är av extraordinär beskaffenhet. Mot den stränghet, som karakteriserar denna ansvarighet, korresponderar å andra sidan vissa rigorösa regler angående förutsättningarna för att växelansvarigheten skall kunna göras gällande av växel innehavaren.

Dessa regler gå ut på att växel innehavaren måste iakttaga den s. k. *växelomgången*. Han måste för det första regelmässigt för trassaten resp. acceptanten *uppvisa* växeln på förfallodagen för erhållande av betalning, och han måste stundom dessförinnan uppvisa den för trassaten för erhållande av accept. Vidare måste han, om accept vägras eller betalning uteblir, genom upptagande av s. k. *protest* sörja för tillkomsten av ett särskilt officiellt bevismedel, varigenom förvägrandet av accepten eller uteblivandet av betalningen på ett oemotsägligt sätt kan styrkas. Såväl beträffande uppvisandet till betalning och uppvisandet till accept som beträffande upptagandet av protest är växel innehavaren förpliktad att iakttaga bestämda tidsfrister. Brister växel innehavaren i sin förpliktelse att uppvisa växeln och att upptaga protest, går han miste om växelrätten, denna *prejudiceras*.

Härtill kommer slutligen att växelrätten, även om den icke prejudice-rats, dock kan gå förlorad på grund av att den *preskriberas* efter korta preskriptionstider, varierande i längd för de olika växelgäldenärernas ansvarighet.

1) Reglerna om växelomgången äro i korthet följande

a) Skyldighet att *uppvisa* växeln *till accept* föreligger i regel icke. Sådan skyldighet har växel innehavaren allenast i de redan ovan angivna undantagsfallen: eftersiktväxlar och växlar med särskild klausul angående uppvisningsplikt.

Eftersiktväxel måste i regel uppvisas till accept inom ett år från dagen för dess utställande. Denna uppvisningstid kan emellertid förlängas eller förkortas av utställaren. Även en indossent kan förkorta tiden men där- emot ej förlänga den; en förkortning som indossent föreskriver har emellertid verkan blott beträffande hans egen ställning som växelgäldenär (23 §).

Växlar, för vilka gäller uppvisningsplikt enligt särskild klausul, måste uppvisas inom den tid som föreskrives genom klausulen. Är intet föreskrivet därom, gäller samma frist som för rätten att uppvisa växel till accept, d. v. s. uppvisandet kan ske intill växelns förfallodag (22 § jfd m. 21 §).

Om trassaten vägrar acceptera växeln, kan *protest* upptagas genast. Trassaten har emellertid rätt att åtnjuta en viss acceptfrist; han kan begära, att växeln uppvisas ånyo för honom dagen efter första uppvisandet.

I de fall då plikt att uppvisa till accept föreligger, måste också protest upptagas inom den i varje särskilt fall gällande uppvisningstiden; har det första uppvisandet skett på sista dagen av uppvisningsfristen, kan dock protest upptagas påföljande dag (44 § andra stycket). Accept som i något av dessa fall tecknas av trassaten har denne att dagteckna. Även trassatens vägran eller underlåtenhet i detta avseende måste styrkas genom upptagande av protest. Syftet därmed är, vad angår det mest praktiska fallet, eftersiktväxel, att man på ena eller andra sättet skall få en utgångspunkt för bestämmandet av betalningstiden. Beträffande övriga växlar är syftet att göra uppvisningsplikten effektiv.

Från skyldigheten att upptaga protest för vägrande av accept — men ej från uppvisningsplikten — kan växelinnehavaren vara fritagen genom särskild klausul, »retur utan kostnad», »utan protest» eller annat motsvarande uttryck (46 §). Sådan klausul kan tecknas på växeln antingen av trassenten eller av en indossent eller avalist. Den som gör dylik påteckning måste förse den med sin underskrift. Har trassenten gjort påteckningen, har den verkan i avseende å alla växelgäldenärerna, men i annat fall har den verkan blott i fråga om den, som gjort påteckningen. Verkan är även i övrigt olika i dessa skilda fall. I intetdera fallet är det växelinnehavaren förbjudet att upptaga protest, men har trassenten undertecknat en dylik klausul, får växelinnehavaren, om han likväl upptager protest, själv svara för protestkostnaderna, medan han i annat fall kan rikta krav på ersättning för dem mot varje växelgäldenär.

b) Skyldighet att *uppvisa* växeln *till betalning* åvilar regelmässigt varje växelinnehavare vid äventyr av växelrättens förlust. Uppvisningstiden är beroende på växelns beskaffenhet.

(1) Växel som lyder på betalning vid uppvisandet (avistaväxel) och som sålunda skall inlösas genast då den för betalning uppvisas för trassaten eller acceptanten, skall uppvisas till betalning inom ett år från dagen då den utställdes. Denna uppvisningstid kan dock förlängas av trassenten, och den

kan såväl av trassenten som av en indossent förkortas. Har trassenten, såsom han är befogad att göra, föreskrivit att växeln ej får uppvisas före viss tidpunkt, löper uppvisningstiden, den legala eller den genom klausul bestämda, från nämnda tidpunkt.

Protest för utebliven betalning skall i detta fall upptagas inom uppvisningstiden, eventuellt förlängd med en dag enligt regeln i 44 § andra stycket. Inom uppvisningstiden kan således en avstavväxel uppvisas till betalning gång efter annan utan att protest för utebliven betalning behöver upptagas förrän å uppvisningstidens sista dag.

(2) Övriga växlar, d. v. s. sådana som lyda på betalning å viss dag eller viss tid efter utställandet eller viss tid efter uppvisandet (dagväxlar samt a dato- och a visoväxlar) skola uppvisas till betalning antingen den dag växeln är betalbar eller en av de två påföljande söckendagarna. I motsats till vad som torde vara en tämligen allmän föreställning har växelbetalaren ingen rätt till några respitdagar utan skall betala senast på förfallodagen. En annan sak är, att växelbetalaren rent faktiskt ofta kommer i åtnjutande av viss respit. Detta sammanhänger med regeln om tidpunkten för upptagande av protest.

Protest för bristande betalning av sådan växel, varom nu är tal, skall upptagas en av de två närmaste söckendagarna efter den dag, då växeln är betalbar. Växeln får således ej protesteras på förfallodagen, och växelinnnehavaren kan vänta till slutet av andra dagen efter förfallodagen innan han upptager protest.

Från dessa regler om uppvisande till betalning och protest för bristande betalning gör lagen *undantag* i tre fall. Växelinnehavarens regressrätt är, oberoende av att växeln icke uppvisas eller protesteras, bevarad

(a) när protest skett för utebliven accept;

(b) när trassaten blivit försatt i konkurs eller fått till stånd offentlig ackordsförhandling utan konkurs;

(c) när sist nämnda förhållande inträffat beträffande trassent, som förbjudit växelns uppvisande till accept.

Härtill kan fogas ytterligare ett undantag, som dock allenast avser skyldigheten att upptaga protest. Genom särskild klausul (»utan protest» eller liknande) kan växelinnehavaren hava fritagits från denna skyldighet. Sådan klausul kan tecknas icke blott av trassenten utan även av en indossent eller avalist, men har i dessa senare fall verkan blott beträffande regress-talan mot indossenten eller avalisten i fråga. Beträffande klausulens innebörd i övrigt se 46 § och ovan s. 93.

Att trassaten vid utmätning befunnits sakna tillgång att betala sin gäld eller att han, om han är köpman, inställt sina betalningar är, enligt vad ovan nämnts, visserligen tillräcklig grund för anställande av regresstalan före förfallodagen men utgör, enligt vad som uttryckligen säges i 44 § femte stycket, icke någon grund till befrielse från kravet på uppvisande och protest.

Beträffande frågorna, varest växel skall uppvisas och protesteras, vilken myndighet som är behörig att verkställa protest och huru protestens upp-tagande skall försiggå m. m. ges detaljerade regler i 88—92 §§. Andra regler rörande uppvisande och protest finnas på spridda ställen i växellagen. I fråga om alla dessa regler må hänvisas till lagtexten.

2) Samma skäl som föranlett att växelrätten prejudiceras, om icke de för uppvisande och protest föreskrivna tidsfristerna iakttagas, ha också föranlett, att växelrätten går förlorad genom *preskription* av växelkravet, om icke detta göres gällande inom vissa frister, som äro betydligt kortare än den 10-årsfrist, som gäller i fråga om preskription av fordringsanspråk i allmänhet (70 §). Preskriptionstiderna äro olika långa för olika växelkrav:

a) Växelfordran mot acceptant preskriberas efter tre år, räknade från växelns förfallodag;

b) Växelinnehavarens regressfordran mot trassanten och mot indossenter preskriberas efter ett år; även i detta fall räknas preskriptionstiden från förfallodagen, därest växeln är försedd med klausulen »utan protest», men eljest räknas den från det protest inom rätt tid upptagits;

c) Regressfordran som tillkommer en indossent mot en annan eller mot trassanten preskriberas sex månader från den dag, då den förstnämnde själv inlöste växeln, d. v. s. från hans regressfordrans förfallodag; dock att en annan utgångspunkt för preskriptionstiden kan komma i fråga på grund av reglerna om preskriptionsavbrott.

d) Växelfordran mot avalist preskriberas efter samma tid som gäller beträffande fordran mot den växelperson, för vilken aval tecknats.

För avbrytande av växelpreskription måste en åtgärd av viss offentlig natur vidtagas. I motsats till vad fallet är i fråga om den allmänna tio-årspreskriptionen räcker det således icke med ett privat krav eller erinran eller ett erkännande av gäldenären. De åtgärder som komma i fråga äro enligt 71 § följande:

a) delgivning av stämning eller av lagsökning till svensk domstol eller kungörande av rättegång vid sådan domstol;

- b) växelfordringens återopande till kvittning vid svensk domstol;
- c) fordringens bevakning i gäldenärens här i riket anhängiga konkurs;
- d) fordringens anmälade under här i riket pågående ackordsförhandling utan konkurs;
- e) motsvarande åtgärder i utlandet under vissa särskilda förutsättningar.

Preskriptionen avbrytes icke i förhållande till annan än den, mot vilken den preskriptionsavbrytande åtgärden vidtagits, men avbrottet gäller till förmån för alla växelgäldenärer, vilka föregå den, som vidtagit åtgärden.

Efter preskriptionsavbrott börjar ny preskriptionstid att löpa. Har dom i en preskriptionsavbrytande process meddelats, löper den allmänna, tio-åriga preskriptionstiden, men i annat fall löper en ny växelrättslig preskriptionstid på sätt närmare framgår av 71 § fjärde stycket.

Vid moratorium och annan force majeure förlängas preskriptionstiderna och utlöpa först en månad efter det ifrågavarande hindrets upphörande.

3) Att en växelfordran prejudiceras eller preskriberas innebär att den speciella fordringsrätt, som i enlighet med växellagens mot växelgäldenärerna stränga regler kan grundas på växeln, har gått förlorad. Till grund för de olika växelpersonernas rättsliga relationer till varandra, sådana de framträda i växeln, ligga emellertid genomgående olika *materiella rättsförhållanden*: trassenten kan ha dragit växeln på trassaten, enär han hade exempelvis en köpeskillingsfordran på denne, som han på detta sätt ville inkassera; och han utställde kanske växeln till remittenten för att därmed betala en skuld till honom. Remittenten i sin tur kan ha diskonterat växeln i en bank och därvid erhållit valuta för växeln eller kan ha överlåtitt den på någon, till vilken han hade en skuld, som han därmed ville likvidera. Man kan nu fråga, huruvida dessa materiella rättsförhållanden skola anses vara genom växelns utställande eller överlåtande likviderade. Så kan i allmänhet icke anses vara fallet, se t. ex. en hovrättsdom, refererad i SvJT 1951 rf s. 269, med kommentar av H e s s l e r i SvJT 1955 s. 36. Men om sålunda exempelvis en köparens köpeskillings-skuld icke kan anses likviderad i och med att han accepterat en av säljaren på honom dragen växel, bör ju denna skuld kunna göras gällande mot honom även sedan trassentens rätt på grund av växeln prejudicerats eller preskriberats. Så betraktar också bland andra E b e r s t e i n förhållandet (a. a. s. 213 ff); jfr även H e s s l e r, SvJT 1955 s. 36 och 41 och 1964 s. 523 f. Lika fullt är det i viss mån tveksamt, huru härmed förhåller sig.

Vad som vållar tvekan är förekomsten av stadgandet i 74 § *växellagen*.

Av detta stadgande framgår visserligen att växel innehavaren, trots att växelrätten prejudicerats eller preskriberats, har en viss möjlighet att i vanlig rättegångsväg (»såsom i vanligt skuldfordringsmål») vända sig med ett krav emot en från växelansvaret befriad växelgäldenär, men det krav han enligt ifrågavarande regel kan göra gällande består i att han »hos växelgäldenär [äger] utsöka vad denne till fordringsägarens skada skulle vinna, där fordringen förfölle». Vad han kan göra gällande är sålunda allenast ett krav på att utfå vad man brukar kalla en »*obehörig vinst*».

Huruvida växel innehavarens möjligheter i berörda situationer äro begränsade till det krav på »*obehörig vinst*», som 74 § ger honom, kan såsom nyss antyddes åtminstone i vissa fall synas ovisst. Att det är så begränsat antager exempelvis Grönvall (De svenska växel- och checklagarna, s. 74). Enligt Grönvalls uppfattning kan sålunda växel innehavaren, efter det växelrätten prejudicerats eller preskriberats, icke göra gällande det materiella fordringsanspråk, som kan ha legat till grund för växels förvärvande; se ock Rodhe, Obligationsrätt s. 690 ff. En motsatt uppfattning har åter, såsom redan nämnts, bland andra Eberstein och Hessler (se ovan).

I svensk rättspraxis torde denna fråga åtminstone i rättsfallet NJA 1917 s. 520 hava bedömts i enlighet med först nämnda uppfattning; jfr Eberstein a. a. s. 218 not 4. Med detta rättsfall bör emellertid jämföras ett från senare tid, NJA 1946 s. 34, där högsta domstolens omformulering av domskälen kan synas innebära, att talan enligt 74 § växellagen på grund av växelrättens preskription kunde föras *just därför*, att talan på grund av det bakomliggande rättsförhållandet redan tidigare (d. v. s. innan växelrätten preskriberades) var preskriberad enligt en bestämmelse i nyttjanderättslagen; jfr Hessler i SvJT 1955 s. 40 f.

Lösningen av nu berörda spörsmål torde sammanhänga med huru 74 § växellagen bör tolkas. Beklagligtvis är också detta stadgandes tolkning i hög grad omstridd.

En åsikt, den s. k. *valutateorien*, tar sin utgångspunkt i nyss berörda materiella rättsförhållanden. Detta leder till att en »*obehörig vinst*» hos en växelgäldenär anses föreligga allenast då denne genom något till grund för en växeltransaktion liggande materiellt rättsförhållande åtkommit en valuta, som han skulle komma att få så att säga gratis, om i och med växelrättens bortfallande varje fordran mot honom bortfölle.

Emot denna åsikt står en annan, den s. k. *befrielseteorien*. Enligt denna består den obehöriga vinst varom här är fråga däri, att en växelgäldenär befrias från en växelskuld som, om växelrätten mot honom icke bortfallit,

han fått definitivt taga på sig, när han icke hade täckningskrav av något slag mot annan växelgäldenär eller över huvud mot någon annan.

Innebörden av de båda åsikterna kan kanske bäst belysas genom ett exempel. Antag att en låneväxel tillkommit så, att A accepterat en på honom av B dragen, till C:s order ställd växel, att C därefter diskonterat växeln i banken D och för egen räkning uppburit valutan för växeln samt att D försummat att i tid göra växeln gällande, med påföljd att växelrätten mot samtliga växelgäldenärer gått förlorad. Eftersom i dylikt fall C, därest han infriat växeln, icke kunnat vända sig mot vare sig A eller B med regresskrav, när tvärtom var och en av dessa växelgäldenärer, om han hade infriat växeln, skulle haft ett i det bakomliggande rättsförhållandet till C grundat motkrav, så skulle enligt befrielseteorien C, såsom den vilken hade att definitivt taga på sig växelskulden, genom bortfallande av växelrätten mot honom göra en obehörig vinst på D:s bekostnad.

Detta resultat sammanhänger emellertid tydligen på det närmaste med att C var den, som hade erhållit valutan för växeln. Även valutateorien leder därför till det nyss nämnda resultatet. I själva verket är naturligen förhållandet regelmässigt det, att den växelgäldenär, som icke skulle få täckningskrav mot någon genom att infria växeln, han saknar sådant täckningskrav just därför, att han är den, som fått valutan för växeln.

Särskilt i *ett* fall av praktisk betydelse kan emellertid befrielseteorien komma att leda till ett resultat, som avviker från valutateoriens tillämpning i samma fall. Om växelinnehavaren gått förlustig sin växelrättsliga talan gentemot en växelgäldenär, som, därest han inlöst växeln, skulle haft ett täckningskrav av något slag gentemot en annan växelgäldenär, borde ju enligt befrielseteorien den från växelansvaret befriade gäldenären icke anses ha gjort någon obehörig vinst. Hans situation är nu densamma, som den skulle varit, om han inlöst växeln och sedan fått täckning för sin utgift av den i förhållande till honom täckningsförpliktade gäldenären. Därest emellertid den från växelansvaret befriade gäldenären redan då växelansvaret föll bort faktiskt hade i större eller mindre mån förlorat möjligheten att täcka sig, i det den gäldenär, mot vilken hans täckningskrav riktar sig, redan vid nämnda tidpunkt var insolvent, så synes man från befrielseteoriens utgångspunkt böra draga slutsatsen, att den från växelansvaret befriade gäldenären gör en obehörig vinst. Vid sagda tidpunkt hade nämligen denne att räkna med, att bördan av växelskulden skulle komma att förbli på honom själv, och genom växelinnehavarens förlust av växelrätten skulle växelgäldenären i fråga helt opåräknat befrias från denna börda.

Denna konsekvens av befrielse teorien ter sig från valutateoriens utgångspunkt mindre välgrundad, när den från växelansvaret befriade växelgäldenären dock icke gjort någon obehörig vinst på det sätt, att han utan att prestera en utlovad betalning finge behålla för sig själv en valuta, för vilken hans växelförpliktelse var avsedd att utgöra ett vederlag. Enligt valutateorien bör därför i ett dylikt fall den från växelansvaret befriade gäldenären icke anses ha gjort någon obehörig vinst på växel innehavarens bekostnad, med mindre han är den, som faktiskt åtnjutit valutan för växeln; jfr U s s i n g, Enkelte Kontrakter, 2 Udg., § 20 II B (s. 138 f).

När det gäller det nu berörda spörsmålet, ha även anhängare av befrielse teorien icke sällan funnit ett avsteg från teoriens konsekvenser motiverat; så exempelvis L a s s e n och U s s i n g m. fl.; härom se t. ex. Ussing a. st. och Hessler i SvJT 1955 s. 39. Andra ha emellertid även för detta fall hållit fast vid denna teori; så H o l m b o e (se framför allt TfR 1943 s. 465 ff) och L j u n g m a n (se referatet av nedan nämnda rättsfall) samt väl också E b e r s t e i n (se Eberstein a. a. s. 222 not 3 och Hessler s. a. st.). I rättspraxis åter har hos oss högsta domstolen i fallet NJA 1949 s. 670 klart avvisat befrielse teorien i ett fall, som alldeles motsvarar det ovan beskrivna. Det var fråga om en låneväxel, vilken såväl trassenten som remittenten skrivit på för att hjälpa acceptanten till en växelkredit. Sedan växeln diskonterats i en bank, hade det av banken för växeln erlagda beloppet utgivits till acceptanten. Under åberopande av att den i sista hand betalnings skyldige acceptanten var insolvent vid växelrättens bortfallande förde remittenten, som löst växeln, talan enligt 74 § växellagen om obehörig vinst mot den efter acceptanten närmast ansvarige växelgäldenären, trassenten. Remittentens talan mot trassenten ogillades med följande motivering: »Någon annan omständighet på grund varav [trassenten], vilken icke uppburit lånevalutan eller del därav, kunde anses hava genom växelrättens bortfallande erhållit vinst till [remittentens] skada har icke anförts än att [trassenten], om växelrätten bestått, skulle till följd av [acceptantens] obestånd hava blivit den, som slutligen fått vidkännas följderna av att växeln måst infrias. Trassenten har emellertid icke härigenom gjort sådan vinst som avses i [74 § växellagen].»

Även om detta avgörande innebär ett klart avvisande av befrielse teorien i den utformning Holmboe m. fl. givit denna, är det emellertid, såsom Hessler (a. a. s. 40) framhållit, icke givet att högsta domstolen därför accepterat valutateorien och helt avvisat befrielse teorien. I detta avseende lämna högsta domstolens domskäl ingen klar upplysning, även om det sätt,

varpå lånevalutan omnämnes, närmast pekar mot valutateorien. Detta är emellertid av mindre betydelse, eftersom skillnaden mellan valutateorien och en modifierad befrielseteori endast sällan kan få någon praktisk betydelse. Endast då den i sista hand ansvarige »skrivit på» växeln med ren gåvoavsikt eller han i allt fall icke erhållit en valuta, som motsvarar hela växelsumman, leder befrielseteorien till ett annat resultat än valutateorien; se beträffande denna fråga Hessler a. a.

Beträffande frågan vem bevisbördan åvilar, då talan om obehörig vinst föres enligt 74 §, se ett rättsfall i SvJT 1937 rf s. 54 med kommentar av Eberstein i SvJT 1938 s. 282.

VI. Vid sidan av reglerna om de olika växelpersonernas ansvarighet för växeln framstå reglerna om dennas egenskap av *löpande papper* såsom en av de betydelsefullaste delarna av växelrätten. Det är här fråga om det växelrättsliga indossamentets s. k. transportfunktion. På dessa regler beror ytterst växelns egenskap av en för omsättning särskilt lämpad handling.

1. Grundläggande äro reglerna om *legitimationen*. Dessa innebära, att växeln, oberoende av om den innehåller en orderklausul eller icke, är ett legitimationspapper. Formell legitimation är tillräcklig och erforderlig. »Den som har växel i händer skall anses som rätt innehavare av densamma, så framt han styrker sin rätt till växeln genom en oavbruten följd av överlåtelse, även om den sista är in blanco» (16 § första stycket). Följer å en överlåtelse in blanco en annan överlåtelse, skall den som undertecknat den senare anses hava förvärvat växeln genom överlåtelsen in blanco (s. a. st.), en regel som, trots ordet »undertecknat», måste antagas gälla även om också den sist nämnda överlåtelsen är en blancoöverlåtelse.

Har något indossament i kedjan överstrukits — något som är vanligt vid överlåtelse av växeln tillbaks till en föregående innehavare i samband med regress — skall detta indossament betraktas som ej förefintligt (16 § första stycket). Denna regel har givit anledning till vissa tvivelsmål. Enligt Eberstein (a. a. s. 80) äger en växel innehavare icke för att skaffa sig legitimation utstryka ett fullständigt indossament, som följer efter ett blancoindossament, och ej heller får han i ett fullständigt indossament utstryka indossatoriens namn i syfte att förvandla det fullständiga indossamentet till ett blancoindossament. Detta är väl riktigt i och för sig, och Ebersteins mening överensstämmer också med äldre rättspraxis; se NJA 1889 s. 100. Regeln i 16 § första stycket är emellertid så allmänt formu-

lerad, att man knappast numer, så vitt angår växel innehavarens legitimation, kan göra något sådant undantag som Eberstein antyder; se härom Ussing, s. a. a. § 14. I. A. 2. (s. 110).

Innebörden av växellagens legitimationsregel överensstämmer i stort sett med skuldebrevslagens motsvarande regel. Innehavare av växel, som kan visa upp en sammanhängande, till honom fortgående indossamentskedja, är legitimerad, även om något indossament skulle vara falskt eller eljest ogiltigt. Betalning, som växelgäldenären i god tro, d. v. s. utan att »svek eller grov vårdslöshet» ligger honom till last, erlägger till en så legitimerad innehavare, befriar sålunda växelgäldenären från hans skuld, 40 § tredje stycket. I ett avseende föreligger emellertid en anmärkningsvärd skillnad i förhållande till skuldebrevslagen, i det överlåtelsekedjan vid växel måste bestå av indossament; en i en fristående skriftlig handling förekommande överlåtelse får således — i motsats till vad fallet är enligt skuldebrevslagens legitimationsregel i 13 § andra stycket — icke medräknas i överlåtelsekedjan.

Om efter en i indossamentskedjan icke ingående överlåtelse eller ett förvärfv på grund av universalsuccession, t. ex. arv eller testamente, förekomma nya indossament på växeln, uppstår frågan, vilken betydelse man bör tillmäta dessa indossament i legitimationsavseende. I den mån sådana indossament kunna ledas tillbaka till exempelvis en arvtagare, böra de, där om torde man vara ense, bedömas som vanliga indossament. Ovisst är åter huru övriga fall böra bedömas. Lagens ordalag — »*oavbruten* följd av överlåtelser» — tala närmast för att man bör fränkänna alla de efterföljande indossamenten formell legitimationskraft; så Eberstein, a. a. s. 86; jfr emellertid beträffande motsvarande spörsmål i fråga om skuldebrev ovan s. 41 och 44 f samt i fråga om aktiebrev nedan s. 168 f.

I detta sammanhang bör även en annan olikhet i förhållande till skuldebrevslagen anmärkas. En växelbetalare, som betalar växelskulden till en legitimerad växel innehavare, ehuru denne i verkligheten saknade materiell rätt, blir fri från sin skuld allenast om han betalar på växelns förfallodag eller senare. Infriar han växeln före förfallotiden, går det på hans eget äventyr (40 § andra stycket); jfr 19 § skuldebrevslagen, som icke har någon motsvarande undantagsregel.

2. Regeln om den formella legitimationen är givetvis ägnad att underlätta omsättningen av växlar. I än högre grad befordras emellertid överlåtelse av växlar genom reglerna om det skydd växel innehavare i god tro åtnjuta mot *växelgäldenärs invändningar*. Härom stadgas i 17 § att den,

mot vilken talan på grund av växel göres gällande, ej äger mot växel innehavaren framställa »invändningar, som grundas på den förres särskilda förhållande till utställaren eller till föregående innehavare», med mindre innehavaren »vid växeln förvärvande uppsåtligt handlat till gäldenärens förfång».

Vad i denna regel säges om växel innehavarens skydd mot växelgäldenärs invändningar, i den mån dessa grundas på gäldenärens särskilda förhållande till överlåtaren, gäller enligt 19 § andra stycket även då växel innehavaren innehar växeln med panträtt på grund av pantindossament. Annorlunda förhåller det sig åter, då växel innehavaren innehar växeln med prokuraindossament. I dylikt fall äger växelgäldenär enligt 18 § andra stycket ej mot växel innehavaren framställa andra invändningar än dem han kunnat göra gällande mot överlåtaren. Prokuraindossatarien, som ju ej har någon egen rätt till växeln, betraktas med andra ord i förevarande hänseende såsom identisk med prokuraindossenten.

Regeln om växelgäldenärs invändningsrätt innebär liksom motsvarande regler i skuldebrevslagen, att förvärvares goda tro i viss omfattning utsläcker gäldenärens invändningar. I vilka fall en växelgäldenär går sin invändningsrätt förlustig är emellertid något ovisst.

Otvivelaktigt avses invändningar rörande *causan*, exempelvis invändning av acceptanten om att han accepterat växeln för att likvidera ett köp, som han emellertid sedan nödgats häva på grund av fel i leveransen. Likaså avses betalnings- och kvittningsinvändningar samt andra invändningar om gäldenärsförhållandets upphävande eller ändring. Ovisst är däremot i vilken utsträckning ogiltighetsinvändningar utsläckas genom förvärvarens goda tro. Uppenbart är visserligen att invändning om att gäldenärens namnteckning är falsk alltid kan framställas även mot förvärvare i god tro. Men vad gäller i fråga om en invändning att »gäldenärens namn skrivits obehörigen eller avpressats honom genom råntvång eller att gäldenären varit omyndig» (Eberstein, a. a. s. 73 not 3)? Och vad gäller i fråga om en invändning av gäldenären, att hans förpliktelse tillkommit på grund av exempelvis svikligt förledande eller under något annat sådant förhållande, som avses i 29—33 §§ avtalslagen?

Enligt en av *Ussing* uttalad åsikt (s. a. a. § 14. I. A. 5., s. 112) bör man utgå från att under 17 § falla sådana ogiltighetsinvändningar, som grundas på att den förste mottagaren av det ifrågavarande växellöftet varit i ond tro. Detta kan tydligen också uttryckas så, att 17 § avser ogiltighetsinvändningar, vilka enligt allmänna regler kunna göras gällande

mot medkontrahent som är i ond tro men ej mot medkontrahent som är i god tro. Enligt denna tolkning skulle man såsom exstingibla enligt 17 § växellagen hava att betrakta alla sådana ogiltighetsinvändningar, som i fråga om skuldebrev äro exstingibla enligt 15 § skuldebrevslagen, d. v. s. sådana invändningar, som grundas på 29—33 §§ avtalslagen, medan där- emot sådana ogiltighetsinvändningar, som äro bestående (icke-exstingibla) enligt 17 § skuldebrevslagen, borde anses bestående jämväl enligt växel- lagen.

Denna tolkning är säkert riktig, så vitt angår ogiltighetsinvändningar av det senare slaget. Sådana invändningar, t. ex. invändning om att gäldenärens namn skrivits obehörigen eller att gäldenären vid förpliktelsens till- komst var omyndig, kunna sålunda icke anses omfattade av regeln i 17 § växellagen utan kunna göras gällande mot växel innehavaren oberoende av hans goda tro.

Mera tveksamt är åter huruvida tolkningen också är riktig, så vitt angår de ovan först nämnda ogiltighetsinvändningarna, d. v. s. de som kunna grundas på 29—33 §§ avtalslagen. Att en växelförvärvare, som är i god tro, skall vara skyddad mot dylika invändningar, är visserligen otvivelaktigt. Men likväl uppkommer frågan, om icke jämväl dessa ogiltighetsinvänd- ningar falla utanför regeln i 17 § växellagen, så att växelförvärvarens skydd måste grundas på andra regler.

Denna fråga får sin praktiska betydelse på grund av det sätt, varpå för- utsättningarna för det i 17 § växellagen åsyftade godtrosskyddet utfor- mats. Regeln därom är för växelförvärvaren gynnsammare än skuldebrevs- lagens motsvarande regler. Enligt den senare lagen åtnjuter förvärvaren i regel skydd mot gäldenärens exstingibla invändningar, därest han är i god tro, vilket innebär, att han går förlustig nämnda skydd, därest han insett eller bort inse det förhållande, som gäldenärens invändning avser. Enligt växellagen åter är växelförvärvaren skyddad mot de invändningar, som avses i 17 §, med mindre han »uppsåtligen handlat till gäldenärens för- fång». Innebörden av de citerade orden är visserligen något oviss. Lagmo- tiven giva emellertid stöd för en tolkning, enligt vilken invändning av här avsett slag kan göras gällande mot växel innehavaren allenast om denne handlat »i strid med goda seder». Häri torde ligga ett krav på skadeavsikt; jfr 18 § skuldebrevslagen. Stadgandets ordalag kunna åter synas innesluta även mindre grava fall. Klart är dock under alla förhållanden, att regeln innebär en avsevärd avtrubning av godtroskravet och att allenast en sär- skilt kvalificerad ond tro kan beröva förvärvaren skyddet mot gäldenä-

rens här avsedda invändningar. Framför allt är att märka, att en ond tro, som grundas allenast på förvärvarens culpa, även om denna är grov, icke är till fyllest för att beröva förvärvaren nämnda skydd. Och därtill kommer, att icke ens vetskap om det faktiska förhållande, varpå gäldenären stödjer sin invändning, alltid skulle beröva förvärvaren ifrågavarande skydd.

Genom detta stadgande vinner växelförvärvaren ett särskilt starkt skydd mot gäldenärens invändningar, såvitt dessa avse växelns causa samt därmed likartade invändningar, exempelvis betalnings- och kvittningsinvändningar m. m., vilka alla otvivelaktigt grundas på växelgäldenärens »särskilda förhållande till utställaren eller till föregående innehavare». Men skall detsamma också gälla beträffande gäldenärens exstingibla ogiltighetsinvändningar?

Denna fråga torde, av skäl som utförligt och övertygande utvecklats av H e s s l e r (Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 9—19), böra besvaras nekande. Dessa invändningar böra anses falla utanför tillämpningsområdet för 17 § växellagen, och i denna del bör växelförvärvarens godtrosskydd i stället antagas hava sin grund i en allmän rättsgrundsats angående skydd mot ogiltighetsinvändningar vid löpande förbindelser, grundad framför allt på 15 § skuldebrevslagen. Detta innebär, att förvärvaren drabbas av gäldenärens exstingibla ogiltighetsinvändningar redan då han vid sitt förvärv ägt *känedom* om det förhållande invändningen avser — det fordras sålunda icke här, att han haft skadeavsikt — och än vidare då han *bort* äga känedom om nämnda förhållande, d. v. s. då han förfarit culpöst.

Givet är emellertid, att man vid tillämpningen av denne regel icke kan ställa aktsamhetskraven å växelförvärvaren särdeles högt. Måhända kan man, med stöd av andra godtrosregler i växellagen, våga uttrycka detta så, att växelförvärvaren är skyddad, därest han icke ådagalagt *grov* culpa; jfr H e s s l e r a. a. s. 13.

Till stöd för denna tolkning av 17 § växellagen kan man med H e s s l e r i första hand åberopa, att motiven för nämnda stadgande ha slagkraft väsentligen vid causainvändningarna. Vidare kan bland annat hänvisas till att vid tillämpning av 17 § å växelgäldenärens exstingibla ogiltighetsinvändningar det skulle uppstå ett motsatsförhållande mellan godtroskravet i fråga om dessa ogiltighetsinvändningar och godtroskravet i fråga om den med dem ganska likartade invändningen rörande ett avtalsstridigt utfyllande av blancoväxel (10 § VL). Sistnämnda invändning kan nämligen, så-

som ovan (s. 82 f) nämnts, gäldenären framställa mot växelförvärvaren, så snart denne förfarit med grov vårdslöshet.

Slutligen skall i detta sammanhang också erinras om regeln i 35 § avtalslagen rörande godtroshöfvervärf av icke utgiven löpande handling. Enligt U s s i n g (o. a. st.) är det tveksamt, huruvida 17 § växellagen är att tillämpa å en invändning av detta slag. Vad svensk rätt beträffar är det emellertid otvivelaktigt, att även växeln hör till de löpande papper, som avses i 35 § avtalslagen. I dessa fall kan det därför icke bli tal om att tillämpa den mot växelgäldenären stränga regeln i 17 § växellagen. Detta utgör tydligen ännu ett skäl för att föra även övriga exstingibla ogiltighetsinvändningar utanför sistnämnda stadgande; härom se ytterligare H e s s l e r a. a. s. 17 ff.

3. De hittills genomgångna reglerna om indossamentets rättsverkningar innebära tydligen, att växeln är ett legitimationspapper och har värdepapperskvalitet. Nämnda regler bli däri genom bestämmande även för *växels ställning såsom sakrättsobjekt*.

1) En naturlig konsekvens av växellagens legitimationsregel är, att växeln är föremål för *extinktivt godtroshöfvervärf*: den som i god tro höfvervärfat en växel genom indossament från legitimerad innehavare, är skyddad mot rätter ägares vindikationstalan. Härom stadgas i 16 § andra stycket, att om en växel förkommit för någon, på vad sätt det vara må, är innehavaren, förutsatt att han är formellt legitimerad på förut angivet sätt, icke pliktig att lämna växeln ifrån sig, med mindre han vid växels höfvervärfande var i ond tro eller höfverför med grov vårdslöshet.

Av stadgandet framgår att det extinktiva godtroshöfvervärf, varom här är fråga, är kvalificerat, d. v. s. rätter ägare saknar lösningsrätt.

Anmärkningsvärd är lagens formulering av godtroshöfverkravet, sådant det e contrario framgår av uttrycket »var i ond tro eller höfverför med grov vårdslöshet». Denna formulering innebär, att godtroshöfverkravet här är mindre strängt än vid godtroshöfvervärf av skuldebrev enligt 14 § SkL. — Beträffande godtroshöfverkravets innebörd i det fall att fångesmannen är ett aktiebolag, i vilket höfvervärfaren har ett dominerande ekonomiskt intresse och ett bestämmande inflytande, se NJA 1940 s. 427 med kommentar av E b e r s t e i n i SvJT 1941 s. 796.

Även i ett annat avseende är en skillnad i förhållande till skuldebrevslagen att märka. För godtroshöfvervärf av växel höfverutsattes icke blott, liksom för godtroshöfvervärf av löpande skuldebrev, att fångesmannen var formellt legitimerad, utan det kräves också beträffande höfvervärfaren, att han

skall styrka sin rätt genom en oavbruten följd av överlåtelse. Överlåtelsekedjan får sålunda icke sluta med överlåtarens namn (för så vitt ej den sista överlåtelsen har formen av blancoindossament) utan måste nå fram till växel innehavaren.

Beträffande förutsättningarna i övrigt för ett extinktivt godtrosvärkvärk må påpekas att ett sådant förvärv lika litet här som i andra fall kan grundas på ett universalfång, t. ex. arv, även om det skulle vara fråga om en blancoindosserad växel; så U s s i n g, s. a. a. s. 111. Vidare är att märka att förvärvarens fång måste vara i och för sig giltigt. Växelförvärvaren är sålunda exempelvis icke skyddad, därest hans fångesman var omyndig; jfr beträffande en motsatt regel i dansk rätt U s s i n g, a. a. s. 111.

2) Vad som gäller angående extinktivt godtrosvärkvärk gäller också beträffande *dubbelöverlåtelse* av växel. Det innebär, att den som med formellt giltigt indossament från överlåtaren fått växeln till sig traderad har företräde framför tidigare förvärvare. Förutsättning för hans företrädesrätt är sålunda, att han förmår återropa en obruten följd av överlåtelse, som går fram till honom själv. Om nu jämväl överlåtelsen till den tidigare förvärvaren tagit formen av ett indossament på växeln, blir följden därav, att den senare förvärvaren icke kan uppvisa en obruten indossamentskedja, såvida man icke, då en och samma person tecknat två indossament, kan bortse från det ena av dessa, det tidigare.

Hur ett dylikt »överflödigt» indossament borde bedömas har varit ett i den växelrättsliga doktrinen omtvistat spörsmål. I såväl doktrin som rättspraxis här i landet bedömdes emellertid ett dylikt indossament som obefintligt; se U n d é n, Växelrättsliga spörsmål s. 24, E b e r s t e i n, a. a. s. 82 f. Då samma fråga skall bedömas med utgångspunkt i nu gällande växellag, torde emellertid det motsatta avgörandet vara riktigtast. Man torde nämligen böra utgå från det förutnämnda stadgandet i 16 §, enligt vilket vid legitimationsprövningen utstrukna indossament skola betraktas som ej förefintliga. Av detta synes man böra *e contrario* sluta, att icke utstrukna indossament äro att räkna som befintliga; jfr Eberstein a. st. För att vid dubbelöverlåtelse av en växel den senare förvärvaren skall kunna tillerkännas företräde framför den tidigare, bör sålunda krävas, antingen att något indossament till den förste förvärvaren icke tecknats på växeln eller ock, i motsatt fall, att indossamentet överstrukits av indossenten. Detta är också den, med hänsyn till önskvärdheten av att förhindra dubbelöverlåtelse, mest rationella regeln; därom se Undén,

a. st. Förefintligheten av det överflödiga indossamentet kan för övrigt ifrågasättas hava betydelse redan med hänsyn till den senare förvärvarens goda tro.

Ett särskilt fall av dubbelöverlåtelse kan förekomma som en konsekvens av de förut berörda reglerna om växeldupletter. Om en innehavare av växeldupletter A överlåter sådana till olika personer, exempelvis först en duplett till B och sedan en annan duplett till C, blir som förut nämnts A växelrättsligt ansvarig *dels* gent emot B och dennes eftermän på den ena dupletten, *dels ock* gent emot C och dennes eftermän på den andra dupletten. För överlåtarens förmän på dupletterna består ju emellertid allenast en enda växelförpliktelse. Är växeln accepterad åvilar denna förpliktelse i första hand acceptanten. I förhållande till honom anses den duplettinnehavare, som först erhöll sitt duplettexemplar, alltså i exemplet ovan B, eller som härleder sin rätt från denne, böra hava företräde. Om emellertid den konkurrerande duplettinnehavaren skulle lyckas att före den sålunda företrädesberättigade utfå växelbeloppet, anses han böra få behålla detta, se E b e r s t e i n, a. a. s. 184 f. och U s s i n g, a. a. s. 132. Till stöd för denna lösning synes kunna åberopas en viss analogi med vad som gäller för en motsvarande konfliktsituation enligt reglerna om konossement, som utfärdats i flera exemplar.

3) För förvärvares *skydd mot överlåtarens borgenärer* torde man numer även i fråga om överlåtelse av växel böra fordra handlingens trade-rande till förvärvaren. Frågan om vad som i detta avseende borde krävas beträffande löpande papper var tidigare omstridd (se ovan s. 55), men då nu detta spörsmål i fråga om löpande skuldebrev genom 22 § SkL lösts i enlighet med traditionsprincipen, får man anse denna princip ex analogia tillämplig också i fråga om växel.

4) Otvivelaktigt är att för *pantsättning* av växel fordras handlingens besittningstagande av panthavaren. Någonting därutöver kräves däremot icke. Giltig pantsättning kan sålunda ske utan att växeln förses med indossament. Då emellertid panthavaren för legitimationen vid panträttens realiserande behöver ett indossament, är det naturligen vanligt, att växeln även vid pantsättning förses med ett sådant. Indossamentet kan i så fall vara av det vanliga slaget (tyst pantindossament), men det kan också vara ett speciellt pantindossament, tecknat exempelvis med orden »valuta till pant» eller »valuta till säkerhet». I förra fallet föreligger en pantförskrivning i säkerhetsöverlåtelstens form, d. v. s. panthavaren är legitimerad, som vore han växelägare. I senare fallet åter är panthavarens legitimation

begränsad på det sätt ovan redan angivits. Även efter det den huvudfordring, för vilken växeln utgör säkerhet, har förfallit till betalning, är panthavaren förhindrad att överlåta växeln genom indossament. Han får i stället antingen avvakta växelns förfallodag, då han, som äger göra gällande alla av växeln härflytande rättigheter, kan fordra betalning för denna, eller ock realisera panten på annat sätt, exempelvis genom en vanlig cession av växelfordringen. Skulle han likväl teckna ett indossament på växeln, gäller detta blott som prokuraindossament.

4. Allt vad i det föregående sagts om växelinnehavarens legitimation samt om hans självständiga rätt i förhållande till växelgäldenärerna och i förhållande till rätter ägare m. m. har utgått från att det varit fråga om en ordinär växel och ordinära växelöverlåtelser. I andra fall gälla andra regler.

1) Ett fall är det att växeln utgör en s. k. *rektaväxel*. En sådan växel får enligt 11 § andra stycket »ej överlåtas i annan form eller med annan verkan än som i allmänhet gäller om överlåtelse av fordran». Detta betyder, att den som efter överlåtelse blivit innehavare av växeln måste prestera materiell legitimation och att han genom överlåtelserna icke förvärvar bättre rätt, än vad fångesmannen hade. Även i sakrättsligt hänseende kommer en sådan växel att vara underkastad reglerna för icke löpande förbindelser.

2) I flera andra fall kommer vad nu sagts att gälla beträffande sådan växelinnehavare, som förvärvat växeln genom ett indossament av extraordinär beskaffenhet eller utan att alls kunna åberopa något indossament. Så är fallet då växeln förvärvats genom

a) efterindossament, 20 § första stycket; som ett exempel på tillämpningen av denna regel se NJA 1941 s. 640 med kommentar av E b e r s t e i n i SvJT 1946 s. 47;

b) civil cession, t. ex. muntlig överlåtelse eller överlåtelse i särskild handling;

c) universalsuccession, t. ex. genom arv, testamente eller giftorätt;

d) indossament av indossatarien i ett rektaindossament.

I samtliga de under a)—c) nämnda fallen gäller begränsningen i förvärvarens rätt i förhållande till samtliga växelgäldenärer, i det under d) nämnda fallet åter (rektaindossament) är förvärvarens liksom naturligen hans successorers rätt begränsad allenast i förhållande till den indossent, som fogat rektaklausulen till sitt indossament.

I detta sammanhang må till sist erinras om vad förut anförts angående växelgäldenärs invändningsrätt i förhållande till prokuraindossatarie.

VII. Såsom en för växeln karakteristisk och betydelsefull rättsverkan brukar framhållas, att en växelinnehavare i flera avseenden intager en gynnad särställning i *processuellt* avseende. De åsyftade reglerna, vilka utbildades redan under 1600-talet, återfinnas numer, vad vår lag angår, i 94 och 95 §§ växellagen. Tidigare fanns en särregel också i 93 §. Syftemålet med särregler angående växelprocessen är att befordra ett så snabbt avgörande som möjligt i växelmål. Numera är emellertid betydelsen av sådana särregler, vad vår rätt beträffar, mycket ringa. Förklaringen härtill är den utveckling, som försiggått inom den allmänna processrätten.

Till en början kan nämnas att den summariska och därför snabba process *lagsökningsförfarandet* erbjuder, från vilken växelinnehavare tidigare var utesluten, numer enligt 1946 års lagsökningslag står öppen även för den, som kräver betalning på grund av växel.

Härtill kommer emellertid att de särskilda förhållanden, som motiverat särreglerna beträffande den vanliga växelprocessen, numer i väsentliga avseenden helt förändrats, vilket medfört konsekvenser också i fråga om dessa regler.

1. Detta gäller för det första regeln om *forum* i växelmål (93 §). Ursprungligen hade man för att främja växelmålens skyndsamma avgörande gjort det undantaget från allmänna regler om gäldsforum, att växelkrav mot gäldenär, vars allmänna gäldsforum var häradsrätt, icke skulle instämmas till häradsrätten utan till rådhusrätten i närmaste stad. Anledningen härtill var att vid den tiden häradsrätterna sammanträdde så få gånger om året — i vissa tingslag ännu i ganska sen tid endast två gånger om året och på sina håll t. o. m. endast en gång — medan rådhusrätterna hade sammanträden varje vecka. Med tiden ändrades förhållandena, så att lagtima ting i flertalet domsagor hölls minst en gång i månaden och i vissa stora domsagor ännu oftare, icke sällan praktiskt taget varje vecka. Härtill kom att mellan de ordinarie tingssammanträdena kunde hållas s. k. småting, d. v. s. sammanträden med tremansnämnd, till vilka jämväl växelmål kunde instämmas. Med hänsyn härtill utformades växellagens ursprungliga regel i 93 §. Enligt denna skulle växelmål instämmas till växelgäldenärens allmänna gäldsforum. Vid sidan härav hade man emellertid så till vida bibehållit den gamla ordningen, att växel-

mål mot gäldenär, vars allmänna gäldsforum var häradsrätt, kunde instämmas till närmaste rådhusrätt i stället för till häradsrätten. Numer har genom lagändring i samband med processreformen även denna ordning övergivits och ersatts med regeln, att »om laga domstol i växelmål gäller vad för tvistemål är stadgat», vartill fogats en erinran om att vid lagsökning på grund av växel gäller forumregeln i lagsökningslagen. Därmed har sålunda ifrågavarande särregel för växelprocessen avskaffats. Detta sammanhänger med att enligt RB 1: 7 häradsrätt numer skall sammanträda i regel varje vecka.

2. Även den regel om s. k. *stämningstid* i växelmål, som 94 § ursprungligen innehöll, har i samband med processreformen ändrats. Enligt den nuvarande lydelsen av 94 § skall rätten på kändens begäran, om synnerligt hinder ej möter och svaranden är så till hands, att han kan infinna sig, utsätta första inställelsen till samma dag som stämning sökes eller nästföljande dag. Denna regel är dock av ganska ringa betydelse, eftersom de förut gällande reglerna om fixa stämningstider avskaffats genom stadgandet i RB 32: 1, enligt vilket det lämnats åt domstolen att med hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall bestämma den tid, då svaranden skall komma tillstädes.

3. Något större betydelse än nyssnämnda regel har stadgandet om *executionen* i växelmål i 95 §, enligt vilket dom i växelmål, utan hinder av att den ej äger laga kraft, må verkställas genom utmätning och det utmätta godsets försäljning. Att utmätning får ske överensstämmer dock med den allmänna regeln i UL 39 § angående utmätning för verkställighet av dom å betalningsskyldighet. En skärpning i förhållande till nämnda regel innefattas emellertid i regeln om att det som utmätts till gäldande av växelfordran får försälas, innan domen vunnit laga kraft, något som endast undantagsvis är möjligt enligt UL 39 §. Och ytterligare en sådan skärpning innebär regeln i 95 §, att utmätning och försäljning ej får uppehållas därav, att »den tappande bjuder säkerhet för vad dömt är».

VIII. Beträffande *egna växlar* (växellagens andra avdelning, §§ 75 ff) gälla i stort sett samma regler som om dragna växlar med de undantag som betingas av att utställare av egen växel är växelns huvudgäldenär. Därav följer, utom den förut påpekade avvikelserna beträffande formkraven (75 §), att en egen växel icke kan accepteras och att sålunda de regler, som sammanhånga med accept av dragen växel, icke äga någon tillämpning beträffande egna växlar. I enlighet härmed skall icke heller ef-

tersiktväxel uppvisas till accept utan i stället för betalningstidens bestämmande uppvisas till påteckning om uppvisandet; se härom närmare 78 §. Givet är vidare att duplett av egen växel icke kan utfärdas, att utställare av egen växel icke kan teckna nödfallsadress — det skulle ju betyda att han ifrågasatte sin egen beredvillighet eller förmåga att inlösa växeln — samt att utställaren icke heller kan betala växeln som intervenient. Slutligen må nämnas att aval in dubio anses tecknad för utställaren (77 § tredje stycket).

§ 2. *Checken*

I. Checken är en i viss form avfattad penninganvisning, som är dragen å en bank och som är omedelbart förfallen till betalning. Den företer många likheter med den dragna växeln men också åtskilliga skiljaktigheter i förhållande till denna. De förra betingas av att checken i likhet med växeln utgör ett betalningsmedel, de senare föranledas av att checken i motsats till växeln icke har någon funktion som kreditmedel.

II. *Checkens historiska ursprung* påstås stundom vara detsamma som den dragna växeln. Tydligt är också att de växelbrev i form av en mäklares anvisning å en annan mäklare eller bankir, som begagnades vid växling av penningar i de medeltida italienska handelsstäderna, kunna sägas ha fungerat som betalningsmedel alldeles som checken. Men även om dessa anvisningar sålunda fullgjorde en betalningsfunktion, var det ju dock icke så mycket denna funktion i och för sig utan fastmera just växlingen av inhemskt till främmande mynt, som var det betydelsefulla ekonomiska elementet i de transaktioner, vilka genomfördes medelst anvisningarna.

Checken i sin nutida form av ett även vid inrikes betalningar begagnat betalningsmedel har säkerligen betydligt yngre anor. I allmänhet brukar England nämnas som checkens ursprungliga hemland, och dess framträdande som ett allmänt brukat betalningsmedel vid sidan av det vanliga myntet dateras vanligen till mitten av 1800-talet. Hos oss kom checken i bruk först långt senare. Ännu i slutet av 1800-talet var den här så föga brukad, att riksdagen, med hänsyn till den tvekan om behovet av en särskild lagstiftning om checken som yppat sig, till en början avböjde ett av Kungl. Maj:t framlagt förslag till checklag (1897). År 1898 kom emellertid, trots fortfarande bestående tvekan om behovet därav, en checklag till stånd. Denna är numera ersatt av 1932 års checklag. 1898 års checklag var resultatet av ett skandinaviskt samarbete. 1932 års checklag

har, under fortsatt skandinavisk samverkan, utformats i anslutning till 1931 års Genève-konventioner om bl. a. gemensam checklag. Numer är checken även i vårt land ett i stor omfattning brukat betalningsmedel. Genom 1932 års lag har checkrörelsen vunnit ett starkare skydd, än den tidigare hade, och checken blivit än mera ägnad att vinna förtroende som betalningsmedel.

III. Med hänsyn till de betydelsefulla rättsverkningar, som knutits till checken, kräver denna viss *form*.

Viktigast av formfordringarna är kravet, att check skall innehålla benämningen check införd i själva texten och uttryckt å det språk, varå handlingen är avfattad. Detta krav, som icke upptagits av exempelvis den engelska checkrätten, har uppställts för att man på ett säkert sätt skall kunna skilja checken från andra penninganvisningar, framför allt växeln och civila »invisningar» enligt utsökningslagens promulgationslag 10: 4.

I övrigt överensstämma formkraven i stort sett med motsvarande krav i fråga om växel. Sålunda skall check innehålla:

ovillkorlig anmodan att betala visst penningbelopp (checksumman); detta krav anses uppfyllt även om checken skulle innehålla en s. k. avis-klausul, av innebörd att checken icke bör infrias, innan checktrassaten erhållit checkutställarens avisbrev; (en avis-klausul anses sålunda ha betydelse endast för rättsförhållandet mellan utställaren och trassatbanken);

namnet å den, som skall infria checken, trassaten, i lagen benämnd trassatbanken;

uppgift å den ort, där betalningen skall erläggas; detta är dock ingen verklig formfordran, ty enligt 2 § skall, om ingen särskild betalningsort angivits, ort som kan ha angivits vid trassatbankens namn, och i sista hand den ort, där trassatbanken har sitt huvudkontor, gälla som betalningsort;

uppgift å dag och ort för checkens utställande; saknas särskild utställningsort, godtages emellertid såsom sådan, alldeles som i fråga om växel, ort som kan vara utsatt vid utställarens namn;

underskrift av den, som utställer checken (utställaren, trassenten); denna underskrift kan dock givetvis, liksom underskrift på växel, vara tecknad av en ställföreträdare.

I två viktiga avseenden avvika formkraven i fråga om check från motsvarande krav i fråga om växel:

1) Betalningsmottagarens, remittentens, namn behöver ej vara angivet i checken. Checken kan nämligen enligt 5 § lyda på betalning till inneha-

varen; och skulle checken icke angiva, till vem betalningen skall erläggas, är den att anse som betalbar till innehavaren. I övrigt kan checken i likhet med växeln ställas antingen till viss man, med eller utan orderklausul, eller till viss man med rektaklausul (»icke till order») (5 §).

2) I checken kan icke angivas någon betalningstid. Checken är alltid betalbar vid uppvisandet. Denna föreskrift är av essentiell betydelse. Varje däremot stridande bestämmelse i en check är därför ogill (28 §). Härmed sammanhänger att även en postdaterad check, d. v. s. en check på vilken utställaren angivit en utställningsdag, som infaller först viss tid efter checkens utgivande, skall betalas så snart den uppvisas och sålunda eventuellt redan före den i checken angivna utställningsdagen.

En handling, vari saknas något av vad en check måste innehålla, är ogiltig såsom check men kan naturligen hava giltighet såsom civil anvisning.

IV. Checkens funktion i affärlivet är som antytt uteslutande att tjäna som *betalningsmedel*. I motsats till växeln skall den sålunda icke fylla någon funktion som kreditmedel. Denna innebörd och begränsning av checkens funktion återspeglas i flera av checklagens regler.

1. Av den största betydelsen i detta hänseende är kanske den nyss nämnda föreskriften, att checken alltid är *betalbar vid anfordran*. Denna föreskrift är uppenbarligen i hög grad ägnad att befordra checkens funktion som betalningsmedel. Å andra sidan innebär samma föreskrift, att den väsentliga förutsättningen för att checken skulle kunna fungera som ett kreditpapper kommer att saknas. Det var ju just det småningom uppkommande bruket att i växeln utsätta en mer eller mindre långt i framtiden förskjuten förfallodag, som, i förening visserligen med reglerna om växelpersonernas ansvarighet, gjorde växeln ägnad att fungera också som kreditmedel.

2. Utom den nu nämnda föreskriften medverka även flera andra regler beträffande checken till att göra den väl ägnad att fungera som betalningsmedel och att samtidigt markera gränsen gent emot växeln i dess funktion som kreditmedel. Till en början kan framhållas att checken alltid har naturen av en *anvisning*. I motsats till växeln kan den sålunda aldrig framträda som en utfästelse, motsvarande egen växel. Härmed sammanhänger regeln i 6 § tredje stycket, att check ej må dragas på utställaren själv, en regel som dock fått vidkännas det undantag, att check, som ej är betalbar till innehavaren, må dragas mellan skilda kontor av samma

bank. Dessa regler ha ett visst samband med nyss nämnda förhållande med avseende å checkens funktion, låt vara att de dock kanske framför allt äro motiverade av nödvändigheten att förhindra ett kringgående av sedelmonopolet.

3. Av väsentlig betydelse är regeln, att check ej får dragas å annan än *bank* (3 §), varvid emellertid såsom bank i lagens mening enligt 54 § anses, förutom envar som äger driva bankrörelse, jämväl bolag eller annan inrättning, som enligt Konungens särskilda medgivande må tillhandaga med hållande av checkräkning.

Regeln att trassaten å en check alltid måste vara en bank var en nyhet i 1932 års checklag. Denna regel har till omedelbart syfte att befordra checkrörelsen. För att allmänheten skall få ett sådant förtroende för checken, att den som betalningsmedel kan ersätta penningar, måste det vara sörjt för att checkinnehavaren, när han presenterar checken till inlösen, verkligen omedelbart kan få betalt för den. Detta förutsätter två saker. För det första måste checktrassenten hava ett tillgodohavande hos checktrassaten, över vilket han äger att när som helst förfoga, (eller ock måste checktrassaten hava på förhand beviljat trassenten en motsvarande checkkredit). Men vidare och framför allt måste checken vara dragen å en trassat, som alltid har likvida medel i tillräcklig omfattning till hands, och detta krav kan endast den beräknas fylla, som driver en reguljär penningrörelse, d. v. s. en bank eller en därmed likställd inrättning. Kravet på att checktrassaten skall vara en bank är sålunda ägnat att stärka förtroendet till checken. Samtidigt bidrager det till att förhindra, att checken får naturen av kreditmedel, ty enligt vad som framhålles i lagmotiven, tyder erfarenheten från vissa länder på att »under en lagstiftning, som medgiver frihet att utställa checkar på vilka trassater som helst, checken lätt kan komma att i viss mån spela rollen av ett kreditpapper och därmed förlora den likvärdighet med reda pengar, som den i allmänhetens ögon bör äga».

4. Syftet att förhindra checkens utveckling till ett kreditmedel tjänar ytterligare regeln, att en check *icke* kan *accepteras*. I 1898 års checklag var denna regel uttryckligen uttalad, i 1932 års checklag framgår samma regel, ehuru blott indirekt, av 25 § andra stycket. Av första stycket i samma paragraf framgår emellertid att denna regel får vidkännas ett visst undantag. Checken kan visserligen icke accepteras, men den kan av trassatbanken »*bekräftas*». Det sker genom att banken förser checken med »undertecknad påskrift, som giver anledning till antagande, att checken

kommer att av banken betalas»; härvid kunna olika uttryck begagnas, t. ex. »bekräftas», »certifieras», »noteras», »viseras» eller dylikt. Samma innebörd har dessutom också ett anbringande av bankens blotta firmateckning å checkens framsida. Ett bekräftande av checken innebär, att banken förpliktar sig att inlösa checken, om den presenteras till inlösen inom viss kortare tid, den i 29 § angivna s. k. uppvisningstiden. Till en längre gående förpliktelse kan trassatbanken däremot icke binda sig (25 § andra stycket).

På sätt och vis har checklagen genom regeln om bekräftande av check brutit mot regeln, att check icke kan accepteras, men man har menat, att detta avsteg från huvudregeln endast är ägnat att befordra checkens fungerande som betalningsmedel och, enär trassatbankens utfästelse gäller för så begränsad tid, icke kan medföra någon verklig risk för att checken skulle börja fungera som kreditpapper.

5. Eftersom checklagen icke tillägger trassatbankens acceptering av en check annat än den ovan angivna begränsade betydelsen, föreligger uppenbarligen i fråga om checken i allmänhet knappast något behov av att hava tillgång till *dupletter* av handlingen. I regel är det därför icke medgivet att utställa duplett av check. Undantagsvis kan dock även i fråga om checken ett visst behov av dupletter föreligga, i det utställaren, då han har att under prekära omständigheter sända en check till en mottagare utomlands, genom att försända olika exemplar av checken på skilda vägar förskaffar sig ökad säkerhet för att checken verkligen kommer att nå adressaten. Med hänsyn härtill medger lagen utställaren att utfärda check i flera likalydande exemplar, därest checken är betalbar utom riket. Detta medgivande gäller dock ej beträffande innehavare-checkar, enär faran för missbruk av checkdupletter i dylika fall skulle vara särskilt stor.

6. Då utställandet av en check förutsätter, att utställaren disponerar ett tillgodohavande hos trassatbanken, är det givet, att något infriande av check genom *intervention* av en tredje man *icke* kan komma i fråga. Växellagens regler om interventionsbetalning sakna sålunda motsvarighet i checklagen.

V. Av grundläggande betydelse för checkens funktion som betalningsmedel äro de regler, varigenom checkinnehavaren tillförsäkras trygghet för att checken kommer att infrias. I dessa regler framträder en principiell överensstämmelse mellan checkrätten och växelrätten. Det gäller härvid framför allt *dels* reglerna om checkgäldenärernas ansvarighet för chec-

kens betalning, *dels* reglerna om checkens egenskap av löpande handling. Till dessa regler komma vidare flera andra, som i sin mån bidraga till att stärka förtroendet för checken som betalningsmedel. Flera av dem hava redan nämnts i det föregående; här må särskilt erinras om reglerna angående certifiering av check. Av de övriga äro främst att nämna reglerna om checkens s. k. »täckning». Härtill komma reglerna om korsning av check och reglerna om checkborgen (aval).

1. 1) Reglerna om *checkgäldenärernas ansvarighet* innebära, att liksom i fråga om växeln såväl utställaren som den, vilken å check tecknat överlåtelse (indossent), är ansvarig för checkens betalning (12 och 18 §§). Utställarens ansvar är ovillkorligt, medan däremot indossent kan genom olika klausuler (»utan ansvar»; »icke till order») i större eller mindre utsträckning fritaga sig från ansvarigheten enligt regler som överensstämma med motsvarande regler i fråga om växel. Att däremot trassatbanken regelmässigt, d. v. s. bortsett från reglerna om certifiering av check, icke har någon checkrättslig ansvarighet för checkens betalning har framgått av det föregående; en annan sak är att en rent civilrättslig skyldighet därtill i regel åvilar banken gentemot checkräkningshavaren (trassenten) på grund av checkkontraktet.

Från regeln om indossents ansvarighet gör lagen ett *undantag* så till vida, som överlåtelse till trassatbanken gäller blott såsom kvitto (15 § femte stycket). Sådan överlåtelse anses sålunda alltid innebära, att banken infriat checken och att checkens omlopp är slut. I överensstämmelse därmed stadgas också att överlåtelse, som tecknas av trassatbanken, är ogill (15 § tredje stycket). Till utställare, indossent eller avalist kan checken däremot överlätas, och sådan innehavare äger i sin tur överlåta checken vidare (14 § tredje stycket).

Regeln att överlåtelse till trassatbanken icke gör överlåtaren ansvarig för checken, får emellertid i sin tur för ett visst fall vidkännas ett *undantag*. Om trassatbanken har flera avdelningskontor och checkinnehavaren överlåter checken till ett annat bankkontor än det, å vilket checken är dragen, blir överlåtaren ansvarig, ehuru hans överlåtelse till nämnda kontor ju innebär en överlåtelse till trassatbanken. Detta motiveras av att det bankkontor, som i dylikt fall inlöser checken, icke kan veta, huruvida täckning för checken finnes å det andra kontoret.

2) Liksom växelgäldenärernas regressansvar är också checkgäldenärernas ansvarighet för checkens betalning beroende av vissa rigorösa förutsättningar.

a) En förutsättning för checkgäldenärernas ansvarighet är — i överensstämmelse med vad som i detta hänseende gäller beträffande växelgäldenärernas ansvarighet — att checken blivit inom viss tid för trassaten *uppvisad till betalning*. 1898 års lag hade i detta avseende mycket korta, delvis dock allenast relativt bestämda frister. Enligt 1932 års checklag (29 §) skall check uppvisas inom tjugu dagar från utställningsdagen, dock att check, som är utställd i något utom Europa beläget land, som ej gränssar till Medelhavet, skall uppvisas inom sjuttio dagar från utställningsdagen.

Uppvisas icke checken inom föreskriven tid, går checkinnehavaren förlustig sin rätt gent emot utställare och indossenter, checkrätten *prejudiceras*; och skulle checken vara certifierad eller försedd med aval, så förlorar checkinnehavaren även sin på checken grundade rätt mot trassatbanken och avalisten. Detta hindrar emellertid icke, att trassatbanken äger betala checken, även om den presenteras senare, förutsatt att den ej blivit återkallad (32 § andra stycket).

Med uppvisande av checken till betalning likställs enligt 31 § att den inlämnas å avräkningskontor (clearing house).

b) För att checkgäldenärernas ansvarighet skall kunna göras gällande förutsättes vidare att, sedan trassatbanken vägrat infria checken, betalningens uteblivande styrkes genom *protest*, som dock kan ersättas med antingen en av trassatbanken å checken tecknad, daterad *förklaring*, vari dagen för uppvisandet angives, eller en motsvarande förklaring av ett avräkningskontor (40 §). Protest eller därmed likställt bestyrkande skall verkställas före uppvisningstidens utgång, dock att om uppvisandet ägt rum å uppvisningstidens sista dag, protest eller bestyrkande kan äga rum påföljande söckendag.

Om hinder för uppvisande och protest på grund av force majeure, om protestförrättare samt om tid, plats och sätt för upptagande av protest gälla regler, som överensstämma med växellagens motsvarande bestämmelser (48 §, 55 och 56 §§ samt 66—70 §§ ChL). Likaså innehåller också checklagen regler om notifikationsplikt för checkinnehavare och indossenter (42 §).

3) Checkgäldenärs ansvarighet göres gällande genom s. k. *återgångstalan* (regress). Liksom växelgäldenärerna ansvara checkgäldenärerna solidariskt, och checkinnehavaren har rätt till s. k. hoppande regress (se ovan s. 92). Rätt till regress har givetvis även regressgäldenär, som infriat checken (44 §). Däremot är, såsom Grönvall påpekat (a. a. s. 191),

stadgandet om regressgäldenärs regressrätt (44 § tredje stycket) trots ordalagen (»checkgäldenär») i regel icke tillämpligt å trassatbank, som certifierat check; endast i det i 15 § femte stycket åsyftade fallet är trassatbanken regressgäldenär (jfr dock även beträffande detta fall *Hessler*, Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 113 ff, 248 f).

Reglerna om regressen överensstämma även i övrigt så gott som helt med växellagens motsvarande föreskrifter. Beträffande regressbeloppets storlek är emellertid att märka det undantag, att här någon rätt till provision icke kommer i fråga. — Även reglerna om rättegången i checkmål (71—73 §§) överensstämma med motsvarande regler i växellagen.

2. Att checkgäldenärerna, trassenten och indossenterna, äro ansvariga för checken är numer av faktisk betydelse främst så vitt angår indossenternas ansvar. Att även trassenten är ansvarig framstår som betydelsefullt egentligen endast i det fall, att trassaten skulle vara insolvent. Detta är emellertid något som man numer, sedan checklagen infört regeln, att blott bank kan vara checktrassat, endast i mycket sällsynta undantagsfall har anledning räkna med.

Trassenten har emellertid även ett ansvar av en långt större faktisk betydelse. Den som utställer en check ansvarar för att han hos trassatbanken äger ett mot checksumman svarande tillgodohavande, varöver han, på grund av uttrycklig överenskommelse eller eljest föreliggande omständigheter, äger förfoga medelst check. Checken skall med andra ord ha »täckning» i trassatbanken. Den som utställer en check, för vilken saknas sådan täckning, ådrager sig straffansvar. Ofta föreligger i ett dylikt fall ett bedrägeribrott, men alldeles oberoende härav är utställandet av en check utan täckning straffbart, så snart det länt »till förfång» för annan; och utställaren skall straffas, vare sig han handlat med uppsåt eller av vårdslöshet, låt vara att straffet i sistnämnda fall blir lindrigare (74 §).

Frågan vad som skall anses utgöra sådant »förfång» som avses i lagen är, icke minst i betraktande av de olika meningar därom, som gjorde sig gällande vid lagens tillkomst, vansklig att besvara. Somliga mena att checkinnehavaren alltid lider förfång, om icke checken omedelbart infrias, då den presenteras. Andra framhålla, att man under alla förhållanden måste undvika en chikanös rättstillämpning. Detta senare påpekande är givetvis riktigt men löser icke frågan. Den får blott en annan form: vad är i dessa fall chikanöst?

Här kan detta spörsmål icke närmare diskuteras. Det gäller att kryssa

mellan Scylla och Charybdis. Å ena sidan måste rättstillämpningen här vara sträng, om icke straffbestämmelserna skola förlora sin avsedda effekt. Å andra sidan kan man icke rimligen straffa varje än så obetydlig oförsiktighet av checkutställaren. Med anslutning till vissa uttalanden under förarbetena till lagen torde man böra utgå från att ett helt ringa dröjsmål med checkvalutans tillhandahållande åt checkinnehavaren icke bör anses medföra verkligt förfång, för så vitt icke checkinnehavaren haft ett avsevärt intresse av att erhålla betalning utan dröjsmål. Som exempel på domstolarnas bedömning av denna fråga kan nämnas SvJT 1935 rf s. 3 och 1946 rf s. 41 samt NJA 1942 s. 32, 1945 s. 348 och 1950 s. 210; se även Hessler i SvJT 1955 s. 43 f. Rörande frågan i vad mån utställande av täckningslös check kan vara att betrakta som bedrägeri, se NJA 1962 s. 414, 1963 s. 227 och 1964 s. 197 samt Hessler i SvJT 1964 s. 528 f. och Strahl i SvJT 1967 s. 422 f.

Vanskelig kan frågan om utställarens straffbarhet te sig icke minst, då en postdaterad check vid uppvisande före den i checken angivna utställningsdagen befinnes sakna täckning. Har checkmottagaren på grund av checkens postdatering förstått, att täckning icke kunde beräknas vara för handen före den i checken angivna utställningsdagen, torde han i allmänhet icke kunna anses ha lidit förfång; beträffande denna fråga se SvJT 1935 rf s. 3 och NJA 1942 s. 32 samt Erik Bergendal i SvJT 1938 s. 265 ff och 1939 s. 588 ff ävensom Hessler i SvJT 1955 s. 43 f.; jfr Ljungman i Festskrift tillägnad Gösta Eberstein s. 137 not 2.

Enligt samma regler som gälla beträffande utställande av check utan täckning bestraffas också det förfarande, som består i att utställaren före utgången av uppvisningstiden utan skälig anledning *återkallar* checken eller *förfogar* över täckningen. Att en innehavare av checkkonto utställt en check kan enligt vår rätt, i motsats till vad fallet är enligt exempelvis den franska rätten, icke anses innebära, att han till checkremittenten överlåtit en mot checksumman svarande del av tillgodohavandet på checkkontot; om innebörden av den franska rättens ståndpunkt och om den i fransk doktrin utbildade läran angående checkinnehavarens rätt till »la provision» se en artikel av K. Dahlberg i Festskrift tillägnad Erik Marks von Würtemberg s. 119 ff. Den som utställt en check till annan kan tvärtom, förutsatt att checken icke certifierats, när som helst genom meddelande till trassatbanken återkalla checken, i det att denna betraktas blott som ett till banken givet betalningsuppdrag, vilket i likhet med andra uppdrag kan av uppdragsgivaren bringas till upphörande, så länge det icke

blivit utfört (32 §). Men om utställaren återkallar checken »utan skälig anledning», ådrager han sig straffansvar (74 §).

I detta sammanhang må framhållas att den omständigheten, att utställaren dör eller förlorar sin rättsliga handlingsförmåga, icke inverkar å checkens giltighet. Detta säges uttryckligen i 33 §. Däremot har lagen icke sagt något om betydelsen av utställarens konkurs. Av allmänna konkursrättsliga regler i vår rätt torde emellertid följa att trassatbanken, sedan utställaren blivit försatt i konkurs, icke äger att med verkan mot konkursboet inlösa av konkursgäldenären tidigare utställda checkar.

Reglerna om checkgäldenärernas ansvarighet samt straffansvaret för den, som utställer check utan täckning, ävensom flera andra i det föregående nämnda regler bidraga givetvis i hög grad till att stärka förtroendet för checken. I samma riktning verkade tidigare också den relativt restriktiva hållning bankerna iakttog vid öppnande av checkräkning och den noggranna individuella prövning som därvid verkställdes. Genom det alltmer utbredda checklönesystemet — som mångdubblat antalet checkräkningar — har en ändring härvidlag skett; systemet innebär ju att checkräkningar ges kollektivt åt de anställda på en arbetsplats.

3. Beträffande checkens egenskap av *löpande papper* gälla regler, som i stort sett överensstämmer med motsvarande regler beträffande växeln.

1) I fråga om *checkinnehavarens legitimation* må till en början erinras om att checken kan vara ställd till innehavaren. Såsom innehavarecheck betraktas även en check, som är ställd till viss man med tillägg av orden »eller till innehavaren» eller som icke alls angiver, till vem den skall betalas. Lyder checken på betalning »till innehavaren» — varmed måste förstås att något av nyssnämnda fall är för handen — bevarar den sin egenskap av innehavarepapper, även om en överlåtare skulle påföra den ett indossament; icke ens genom att tillfoga klausulen »icke till order» kan överlåtaren betaga checken dess egenskap av innehavarecheck (20 §). Detta hindrar emellertid icke, att den som tecknar indossament på en innehavarecheck, därmed gör sig ansvarig för checkens infriande.

Även en check som är ställd till viss man är ett löpande papper och helt likställd med check som är ställd till viss man eller order. En namncheck kan emellertid utställas med rektaklausul (»icke till order») och följer i så fall de regler, som »i allmänhet [gälla] i fråga om överlåtelse av fordran», d. v. s. reglerna angående överlåtelse av enkelt skuldebrev.

Innehavarecheck överlåtes genom checkens traderande. Orderchecken överlåtes liksom växeln genom indossament, namnindossament eller blanco-

indossament, varvid är att märka, att även ett indossament till innehavaren gäller som blancoindossament. Blancoindosserad check kan överlåtas genom blancotradition, genom utfyllande av indossamentet eller genom fullständigt indossament.

Bortsett från att innehavare av innehavarecheck är legitimerad genom blotta innehavet av checken gälla angående checkinnehavares legitimation i stort sett samma regler, som gälla angående växel innehavares legitimation (19 §). Vad som kräves är sålunda även beträffande check, som »gäller till order», allenast formell legitimation, d. v. s. trassatbanken har, då checken presenteras till inlösen, allenast att förvissa sig om »att överlåtelserna utgöra en behörigen sammanhängande följd men ej att pröva äktheten av överlåtarens underskrifter» (35 §). Därutöver måste emellertid, ehuru det icke uttryckligen sagts, av trassatbanken krävas god tro, i överensstämmelse med vad som gäller enligt växellagens motsvarande stadgande. Om trassatbanken erlagt checkbeloppet till en formellt legitimerad men materiellt icke berättigad checkinnehavare, får sålunda banken räkna sig betalningen till godo i förhållande till trassanten endast under förutsättning, att »svek eller grov vårdslöshet» icke ligger banken till last.

Ehuru checklagens legitimationsregler innebära, att den formellt legitimerade checkinnehavaren är behörig att uppbära checksumman, gäller dock i ett visst avseende en särskild ordning, som kan sägas innefatta en betydelsefull modifikation av legitimationsreglerna. Vad som åsyftas är reglerna om korsade checkar.

Reglerna om *korsning av check*, som utvecklats i den engelska checkrätten, hava till huvudsyfte att bereda checkinnehavare skydd mot att checken, efter att hava kommit på avvägar, presenteras till inlösen av en obehörig person. Ett behov av dylikt skydd gör sig gällande icke minst då check lyder på innehavaren. I dylikt fall skall ju checksumman betalas till presentanten utan att trassatbanken har någon skyldighet eller ens möjlighet att pröva dennes materiella rätt. Önskvärt är därför att trassatbanken icke utbetalar checksumman till någon annan checkinnehavare än en sådan, som är känd av banken såsom pålitlig. Detta syfte kan endast vinnas, om en checkinnehavare, som är okänd för trassatbanken, kan av denna hänvisas att för checkens infriande eller inkasserande vända sig till en annan bank, där han är känd. Ofta bruka väl bankerna av egen drift iakttaga en dylik ordning. Genom korsningen av checken vinnas emellertid en garanti för att berörda ordning blir iakttagen. Reglerna härom äro följande.

Check kan korsas antingen redan av utställaren eller av en checkinnehavare. Det sker genom att på checkens framsida anbringas två jämnlöpande streck. Korsningen kan vara antingen allmän eller särskild. Den är allmän, då den består blott av de två strecken, liksom ock då mellan dessa anbragts ordet »bank» eller liknande uttryck. Den är särskild, då namnet å en bank utsatts mellan strecken. Då rättsverkningarna av en särskild korsning äro rigorösare än rättsverkningarna av en allmän korsning, är det klart, att särskild korsning ej får ändras till allmän, medan däremot intet hindrar, att allmän korsning ändras till särskild (37 §). Ej heller får en särskild korsning ändras genom tillfogande på checken av ytterligare en särskild korsning. Har så likväl skett, får checken, bortsett från visst undantagsfall, icke inlösas av trassatbanken (38 § fjärde stycket).

Innebörden av korsningen, som i 1898 års checklag var angiven på ett synnerligen otillfredsställande sätt, har i 1932 års checklag (38 §) uttryckts i följande klara regler:

Check med *allmän korsning* får trassatbanken betala allenast till bank eller till kund hos trassatbanken.

Check med *särskild korsning* får trassatbanken betala allenast till den namngivna banken eller, om denna är trassatbanken själv, till en av sina kunder. Den namngivna banken får dock inkassera checken genom en annan bank.

Beträffande båda slagen av korsade checkar gäller vidare en motsvarande inskränkning för annan bank än trassatbanken. Sådan bank får endast av kund hos banken eller av annan bank förvärva korsad check, och den får ej för andra än de nämnda inkassera sådan check.

Vem som skall räknas som »kund» hos en bank, har lagen icke angivit. Enligt ett i lagens förarbeten återgivet uttalande bör man därmed förstå »en person som på grund av tidigare affärsförbindelse med en bank har räkning hos denna».

I tysk checkrätt har korsningssystemet icke vunnit insteg. I stället för korsade checkar brukas i Tyskland s. k. *avräkningscheckar*. Om en check försetts med påskriften »nur zur Verrechnung» eller motsvarande uttryck, skall checkvalutan icke utbetalas kontant till checkinnehavaren utan i stället tillgodoföras hans konto i banken. Härigenom tillgodoser avräkningschecken i det hela samma syfte som den korsade checken. Med hänsyn härtill skall en utom riket utställd check med sådan påteckning i Sverige behandlas som en korsad check. Härtill kan fogas den anmärkningen, att enligt vad som upplysts om bankpraxis (se Fogelclou i Ekono-

misk revy 1957 s. 520) bankerna i praktiken i själva verket dragit ut parallellen mellan korsade checkar och avräkningscheckar i motsatt riktning, i det man trots checklagens regler behandlar korsade checkar, som om de vore avräkningscheckar; man utbetalar sålunda icke valutan för korsad check kontant utan gottgör checkinnehavaren via hans konto hos banken.

2) Beträffande checkinnehavares skyddande mot *checkgäldenärs invändningar* gälla regler, som i allt väsentligt överensstämmer med motsvarande regler i växellagen; jfr ovan s. 103 ff. Även växellagens regler om prokuraindossament och om efterindossament hava sin motsvarighet i checklagen (23 och 24 §§; beträffande sistnämnda stadgande se NJA 1957 s. 156). Däremot finns av naturliga skäl (checkens korta omloppstid) ingen motsvarighet till växellagens regler om pantindossament.

3) Av det föregående har framgått, att checken liksom växeln är ett legitimationspapper med värdepapperskvalitet. På grund härav intager checken även i sakrättsligt hänseende samma ställning som växeln. Den är sålunda föremål för *kvalificerat extinktivt godtrosvärvär* enligt regler som motsvara dem, vilka gälla beträffande växeln, dock givetvis med den modifikation som betingas av att checken kan vara ställd till innehavaren. Vid *dubbelöverlåtelse* har senare förvärvare, som fått handlingen i sin besittning, företrädare framför tidigare förvärvare, förutsatt beträffande ordercheck att denne förvärvares fångeskedja icke brytes av något icke utstruket indossament till den förste förvärvaren. Slutligen gäller också beträffande checken att förvärvare vinner *skydd gentemot överlåtarens borgenärer* genom checkens traderande. — Någon pantsättning av check kommer som redan nämnts icke i fråga.

VI. Ett medel att i det särskilda fallet öka tilliten till en check erbjuda reglerna om *checkborgen* (aval) (26 och 27 §§). Dessa regler överensstämmer i stort sett med motsvarande regler i fråga om växel. Att märka är blott den skillnaden, att checkborgen icke kan tecknas av trassatbanken; denna regel sammanhänger med att checken icke kan av trassatbanken accepteras.

VII. På samma sätt som fordran på grund av växel *preskriberas* också checkinnehavares fordran efter en tid, som är väsentligt kortare än den allmänna preskriptionstiden. Preskriptionstiden är en och densamma, vare sig fordringen riktar sig mot utställaren, överlåtare eller övriga checkgäldenärer, inklusive trassatbanken; preskription inträder sex månader

från utgången av uppvisningstiden. Även den regressfordran, som tillkommer checkgäldenär, sedan han inlöst checken i regressväg, preskriberas efter samma tid, ehuru utgångspunkten för preskriptionstiden då i första hand är den dag, då regressgäldenären inlöste checken.

Till sist är att märka att checkinnehavare, vars fordran preskriberats eller prejudicerats, har samma möjlighet som en växelinnehavare i motsvarande fall att, såsom i vanligt skuldfordringsmål, föra talan mot checkgäldenär, som genom checkrättens bortfallande skulle göra en *obehörig vinst* (57 §; se NJA 1957 s. 156 med kommentar i SvJT 1964 s. 521 ff). Som en olikhet i förhållande till växellagens 74 § framstår regeln att den obehöriga vinsten in dubio skall anses motsvara checksumman.

Kap. 3. Försäkringsbrevet

Vid bedömandet av försäkringsbrevet såsom »värdepapper» i vidsträckt mening måste man först och främst skilja mellan sådana försäkringsbrev, som utgöra bevis om skadeförsäkring, t. ex. brandförsäkring eller ansvarighetsförsäkring, och sådana, som utgöra bevis om summaförsäkring, t. ex. livförsäkring och annan personförsäkring.

A. Det utmärkande för *skadeförsäkring* är, att försäkringsersättning icke utgår till någon annan än den, vilken såsom innehavare av det försäkrade *intresset*, i dess helhet eller till viss del, genom försäkringsfallet tillfogas en förmögenhetsskada. Härmed sammanhänger att det i dylik försäkring alltid är fullständigt ovisst, huruvida något försäkringsfall kommer att inträffa. Den enskilda försäkringen kan på grund härav i dessa fall icke representera något värde utöver värdet av den erlagda premien. Ja, i själva verket har den icke ens detta värde för någon annan än den, som är innehavare av det försäkrade intresset. Redan härav är det klart, att försäkringsbrevet i dessa fall icke är ägnat att fungera såsom något för om-sättning lämpat värdepapper. Det är helt enkelt fullständigt värdelöst för var och en som icke innehar åtminstone någon del av det försäkrade intresset, ty själva försäkringen kan icke skiljas från detta intresse. Därest försäkringstagaren skulle överlåta försäkringen till någon, som icke är innehavare av försäkringsintresset, kommer på grund av 54 § FAL, i brist på motstående bestämmelse i försäkringsavtalet, försäkringsersättningen alltid, trots överlåtelsen, att tillfalla den, som är innehavare av det försäkrade intresset; och i varje fall kommer försäkringsersättningen på grund av 39 § FAL aldrig att tillfalla någon annan. Och på samma sätt blir det, om försäkringen pantsättes hos någon, som icke har något intresse i försäkringsobjektet — pantsättningen blir utan verkan.

Grunden till dessa regler är densamma som uppbär förbudet mot s. k. vadförsäkring, d. v. s. risken att försäkringsfallet skall avsiktligt framkallas av en person, som endast har fördel av dess inträffande. Med skäl kan dessutom påpekas — så *G r u n d t*, Lærebok i norsk forsikringsrett (1939) s. 401 — att en motsatt ordning skulle komma att alltför mycket

skada försäkringshavarens borgenärer och knappast kunna förenas med den beträffande lösöreköp och pantsättning gällande traditionsprincipen.

Det nu sagda utesluter tydligen icke, att en verksam överlåtelse eller pantsättning av en skadeförsäkring kan ske; förutsättning därför är blott, att förvärvaren resp. panthavaren innehar det försäkrade intresset i motsvarande omfattning. Av betydelse blir en dylik transaktion därför blott i sakförsäkringen. En sakförsäkring kan överlätas till annan i samband med överlåtelse av det försäkrade objektet, och den kan pantsättas hos den, som har panträtt i detta objekt. Även i detta hänseende är emellertid en överlåtelse eller pantsättning av försäkringen i de flesta fall utan praktisk betydelse, enär enligt 54 § första stycket FAL, bortsett från ett undantagsfall beträffande sjöpanträtt och luftpanträtt, varje sakförsäkring, oberoende av om den överlåtes eller pantsättes, gäller till förmån för den, som vid försäkringsfallets inträffande är innehavare av det försäkrade intresset. Om emellertid försäkringsgivaren genom förbehåll i avtalet skulle satt den dispositiva regeln i 54 § första stycket FAL ur kraft, kan en överlåtelse eller pantsättning av försäkringen tänkas bli av betydelse. Säkert är det dock icke, för så vitt icke försäkringsgivaren i avtalet medgivit sådana förfoganden eller åtminstone icke förklarat, att de sakna verkan mot honom.

I de fall där överlåtelse eller pantsättning av en sakförsäkring kan äga rum, uppstår frågan, huruvida *försäkringsbrevet* spelar någon roll vid sådana förfoganden. Detta torde knappast kunna antagas. Försäkringsbrevet är i dessa fall under alla omständigheter aldrig bärare av någon betalningsförpliktelse. Dess företeende utgör regelmässigt intet villkor för rätten att utfå ersättningen, och det har å andra sidan i allmänhet icke någon verkan som legitimation. Klart är dessutom att ny innehavare av försäkringsbrevet kan mötas med alla invändningar, både rent försäkringsrättsliga och andra, vilka försäkringsgivaren kunnat rikta mot företräddaren. Försäkringsbrevet har således i regel ingen annan betydelse, än att det utgör ett bevis rörande försäkringsavtalets innehåll, och det är därför, som »värdepapper» betraktat, närmast jämförbart med ett enkelt skuldebrev.

Vid sådant förhållande kan man fråga, huruvida man, med analog tillämpning av 31 § SkL (jfd m. 10 §), för överlåtelser eller pantsättningsverkan mot borgenärerna bör kräva denuntiation hos försäkringsgivaren. Icke heller detta torde emellertid böra antagas. Har överlåtelser eller pantsättningen alls någon verkan, framstår denna i själva verket i första hand som en följdverkan av det försäkrade objektets överlåtelse eller pantsättning; den överlåtna eller pantsatta rätten över försäkringsobjektet fortfar

på grund av »överlåtelsen» eller »pantsättningen av försäkringen» att gälla i försäkringsobjektets surrogat, försäkringsersättningen (surrogationsprincipen). Det för skyddet mot borgenärerna avgörande blir därför vad som i detta hänseende gäller beträffande överlåtelse eller pantsättning av försäkringsobjektet.

B. Helt annorlunda än i skadeförsäkringen är försäkringsbrevets ställning i *summaförsäkringen* gestaltad. Här gör sig förbudet mot vadförsäkring icke gällande, och här finns därför icke något hinder mot en överlåtelse eller pantsättning av försäkringshavarens rätt. Även med hänsyn till de rent faktiska betingelserna för utnyttjandet av den på försäkringsavtalet grundade rätten såsom objekt för omsättning och som kreditbas är läget ett annat än i skadeförsäkringen. Icke sällan representerar försäkringen redan före försäkringsfallet ett avsevärt penningvärde. Så blir fallet i de flesta avtal angående livförsäkring av typen kapitalförsäkring. Det beror dels på att det i dylika fall alltid är säkert, att försäkringsfall kommer att inträffa, och ovisst blott när det skall ske, dels även på existensen av den s. k. premiereserv, som i dessa fall uppsamlas under försäkringens löptid. Annorlunda förhåller det sig åter beträffande olycksfalls- och sjukförsäkring, där det alltid liksom i sakförsäkringen råder ovisshet om huruvida något försäkringsfall kommer att inträffa. Och annorlunda är det även beträffande livränteförsäkring, huvudsakligen av det skälet att sådan försäkring saknar återköpsvärde.

Då en kapitalförsäkring redan före försäkringsfallet har penningvärde samt kan överlåtas och pantsättas, är det naturligt, att försäkringsbrevet i fråga om dessa försäkringar kommit att utnyttjas som medel för de rättsliga förfogandena. Av gammalt har också *livförsäkringsbrev* avseende *kapitalförsäkring* i stor utsträckning blivit föremål för överlåtelse och framför allt pantsättning. Emellertid var det länge synnerligen ovisst, vilken betydelse man borde tillmäta livförsäkringsbrevet. Först genom försäkringsavtalslagen blev dess ställning som värdepapper erkänd genom de i 113 och 114 §§ givna stadgandena. Genom dessa har livförsäkringsbrevet i vissa hänseenden erhållit naturen av löpande handling och därigenom blivit bättre än förut ägnat att tjänstgöra framför allt som kreditobjekt.

Dessa regler hava emellertid icke tillbakaverkande kraft. De äro sålunda icke tillämpliga på försäkringsavtal, som slutits före 1/1 1928. På grund härav har man att skilja mellan »gamla» och »nya» livförsäkringsbrev, allteftersom de tillkommit före nämnda datum eller senare.

I. *Gamla livförsäkringsbrev* torde fortfarande i stort sett vara att bedöma enligt de angående icke löpande handlingar gällande reglerna. Enligt dessa regler böra alla till viss man eller till viss man eller hans rättsinnehavare ställda livförsäkringsbrev bedömas. Undantagsvis hava emellertid förr livförsäkringsbrev utställts att betalas till innehavaren. Beträffande sådana livförsäkringsbrev har det varit en omtvistad fråga, huruvida de skola anses hava löpande natur eller ej. Med hänsyn härtill är det nödvändigt att här behandla vartdera slaget av gamla livförsäkringsbrev för sig.

1. Gamla livförsäkringsbrev som äro ställda till *försäkringstagaren* eller till *försäkringstagaren eller hans rättsinnehavare* eller till någon *särskilt angiven tredje man*, äro enligt allmän åsikt att i såväl obligationsrättsligt som sakrättsligt hänseende jämställa med enkla skuldebrev. Detta lærer gälla oavsett om det förfogande över försäkringsbrevet, som är i fråga, företagits före eller efter försäkringsavtalslagens ikraftträdande; att förfogandet skett efter nämnda dag är sålunda *i och för sig* utan betydelse.

Om detta är väl motiverat kan dock förefalla tvivelaktigt, så vitt angår exempelvis ett sådant förfogande, som avses i 113 § FAL (dubbelöverlåtelse), varav försäkringsgivarens eller försäkringstagarens rättsställning icke beröres. Att det redan existerande rättsförhållandet mellan försäkringsgivare och försäkringstagare icke skall förändras genom nya reglers tillkomst är naturligt, men däremot synes det icke föreligga något avgörande skäl, varför icke en tvesalusituation, som uppstår efter ikraftträdandet av en ny regel om dubbelöverlåtelse, borde bedömas enligt denna nya regel, förutsatt att redan den första överlåtelsen skett efter regelns ikraftträdande.

En riktigare uppfattning angående nu berörda spørsmål har lagts till grund för övergångsbestämmelserna till skuldebrevslagen (6 § SkLP). Enligt detta stadgande skola bl. a. de i skuldebrevslagen givna nya reglerna angående förhållandet mellan ny innehavare av skuldebrevet och fångemannens borgenärer, angående förutsättningarna för pantsättning och angående dubbelöverlåtelse tillämpas även å skuldebrev, som utfärdats före lagens ikraftträdande, därest det förfogande, varom fråga är, ägt rum efter ikraftträdandet.

Ehuru enligt det nu sagda försäkringsavtalslagens promulgationslag i detta avseende synes intaga en annan ståndpunkt än skuldebrevslagens promulgationslag, torde man icke kunna underlåta att vid bedömandet av gamla livförsäkringsbrev fästa avseende vid de angående skuldebrev gällande övergångsbestämmelserna. Man kan, med andra ord, då man bedö-

mer livförsäkringsbrev i enlighet med de om icke löpande skuldebrev gällande reglerna, icke bortse från att dessa regler i väsentliga avseenden ändrats och att de ändrade reglerna i viss omfattning ansetts böra äga tillämpning även på handlingar utgivna före skuldebrevslagens ikraftträdande den 1/1 1937. Är detta riktigt, så har man även beträffande gamla livförsäkringsbrev att skilja mellan en äldre och en nyare rättslig ordning, varvid den äldre ordningen är att följa beträffande sådana förfoganden, som företagits före 1/1 1937, den nyare åter beträffande sådana förfoganden, som företagits efter nämnda tidpunkt. I enlighet härmed torde följande huvudregler kunna fastställas.

1) Förfoganden över gamla livförsäkringsbrev av nu ifrågavarande slag, verkställda före 1/1 1937: Liksom enkla skuldebrev hava dylika livförsäkringsbrev endast betydelse som bevismedel rörande innehållet av en förpliktelse men äro icke i något avseende bärare av någon rättighet. På grund härav borde besittning av försäkringsbrevet principiellt sakna betydelse såväl i obligationsrättsligt som i sakrättsligt hänseende. I överensstämmelse med denna uppfattning har ock högsta domstolen i fallet NJA 1909 s. 318 uttryckligen förklarat, att enär livförsäkringsbrevet i fråga ej innefattade fordringsbevis av löpande beskaffenhet, det vore utan betydelse för försäkringshavarens rätt gent emot försäkringsgivaren, att försäkringsbrevet ej kunde återställas till denne. I enlighet med den ståndpunkt rättspraxis beträffande enkla skuldebrev intog i det bekanta rättsfallet NJA 1926 s. 454, där pantsättning av sådant skuldebrev ansågs fullbordad genom tradition av skuldebrevet, hava domstolarna emellertid även beträffande gamla livförsäkringsbrev i motsvarande och likartade fall tillmätt besittningen av handlingen avgörande betydelse.

Beträffande *pantförskrivning* av gammalt livförsäkringsbrev, verkställd före 1/1 1937, har sålunda högsta domstolen (NJA 1933 s. 526) fastställt, att fullbordad pantsättning icke kommit till stånd, enär panthavaren icke erhållit försäkringsbrevet i sin besittning. Till detta resultat kom domstolen, oaktat denuntiation hos försäkringsgivaren, som hade försäkringsbrevet i sin besittning, hade ägt rum. Att försäkringsgivaren denuntierats var således i och för sig utan betydelse. Denuntiationen hade emellertid icke heller någon betydelse för frågan om besittningen av försäkringsbrevet, enär försäkringsgivaren på grund av uttryckligt förbehåll i denna handling icke kunde anses hava avgivit sådan utfästelse, som för pantsättning av lös pant förutsattes i 1872 års kungl. förklaring.

Enligt samma grundsats, som högsta domstolen tillämpat i det nu be-

rörda fallet, har domstolen även behandlat en *benefik överlåtelse* av ett gammalt livförsäkringsbrev, verkställd före 1/1 1937. Sålunda har i fallet NJA 1934 s. 124 en dylik överlåtelse förklarats sakna verkan mot överlåtarens borgenärer, enär den tredje man, som hade brevet i sin besittning (försäkringsgivaren), icke före överlåtarens död underrättats om överlåtelser; också i detta fall, som torde böra tolkas mot bakgrunden av det kort tid förut avgjorda, ovan nämnda fallet NJA 1933 s. 526, torde således frågan om besittningen ha tillagts avgörande betydelse; jfr referatrubrikens ord: »... då *innehavaren* ej före överlåtarens död underrättats om överlåtelser ...» (kurs gjord här).

Frågan om förvärvarens ställning till fångesmannens borgenärer vid *onerös överlåtelse* av gammalt livförsäkringsbrev har icke varit föremål för domstolarnas prövning. Analogien från reglerna om enkla skuldebrev medför emellertid, att besittning av försäkringsbrevet i detta fall *ej* får någon betydelse.

Utan betydelse blir besittningen av försäkringsbrevet även vid *dubbelöverlåtelse*, varför den förste förvärvaren får företräde framför den senare, även om denne i god tro skulle fått besittningen av försäkringsbrevet eller ha denuntierat; att detta även överensstämmer med rättspraxis framgår av det förutnämnda rättsfallet NJA 1933 s. 526. Redan härav framgår också att livförsäkringsbrevet icke heller kan vara föremål för *extinktivt godtrosförvärv*, något som synes fastslaget redan i rättsfallet NJA 1910 s. 348; i fråga om detta senare rättsfall se *Almgren*, Om förfoganden över livförsäkring (1956) s. 307.

2) Beträffande förfoganden över gamla livförsäkringsbrev av förut nämnda slag, verkställda *efter 1937 års ingång*, torde en analog tillämpning av reglerna om enkla skuldebrev böra innebära, att denuntiationsprincipen lägges till grund vid de sakrättsliga konflikternas bedömande i den mån den adopterats av skuldebrevslagen. Sålunda bör överlåtelse av försäkringen, såväl *onerös* som *benefik*, bli gällande mot överlåtarens borgenärer först i och med att försäkringsgivaren denuntierats, pantsättning fullbordas på samma sätt och vidare vid dubbelöverlåtelse företräde tillerkännas den som först denuntierat och därvid var i god tro. Något *extinktivt godtrosförvärv* torde emellertid icke heller i dessa fall vara möjligt.

2. Gamla livförsäkringsbrev som äro ställda att betalas *till innehavaren*. Sådana livförsäkringsbrev torde numer endast sällan utställas men voro förr icke ovanliga. Deras rättsliga innebörd har varit omtvistad. Enligt en

av U n d é n (i Panträtt i rättigheter. 1 uppl., s. 160 ff och SvJT 1917 s. 107 ff) utvecklad uppfattning, som även haft andra anhängare, skulle dylika försäkringsbrev i vissa hänseenden vara av löpande natur, så att bl. a. pantsättning av rätten enligt försäkringsbrevet skulle förutsätta tradition av detta och brevet skulle kunna vara föremål för extinktivt godtrosvärv. I försäkringspraxis torde emellertid denna mening icke hava vunnit anslutning. Sålunda gjorde G u n n a r P a l m e i en uppsats i SvJT 1917 s. 107 ff gällande, att livförsäkringsbrev, som ställts att vid försäkringstagarens död betalas till innehavaren, icke betraktades som löpande i vidare mån, än att efter timat försäkringsfall innehavaren av brevet var legitimerad att lyfta försäkringssumman.

Denna senare uppfattning torde vara bäst grundad. En föreskrift i försäkringsbrevet om försäkringssummans utbetalning till innehavaren av brevet är med andra ord, såsom Palme framhållit, regelmässigt att närmast fatta som en form för angivande av en »förmånstagare» och bör lika litet som andra förmånstagareförordnanden beröra rättsförhållandet till försäkringsgivaren före inträffat försäkringsfall. Innehavaren bör således icke anses legitimerad att fordra återköp eller fripolis eller att belåna försäkringsbrevet hos försäkringsgivaren m. m.

En följd härav borde vidare vara, att försäkringsbrevets innehavare före försäkringsfallet icke heller borde anses legitimerad att förfoga över försäkringen i förhållande till tredje man och att sålunda något *extinktivt godtrosvärv* av försäkringsbrevet före försäkringsfallet icke borde erkännas. I detta senare avseende har emellertid vår rättspraxis intagit en motsatt ståndpunkt. I det i NJA 1937 s. 546 refererade fallet har sålunda högsta domstolen, som dess motivering för domen ger vid handen, utgått från att ett försäkringsbrev, som ställts att betalas till innehavaren, även före försäkringsfallet kan bli föremål för extinktivt godtrosfång; jämför även, beträffande dubbelöverlåtelse, notisfallet NJA 1904 not. A nr 292, varom A l m g r e n a. a. s. 316.

Till stöd för den av högsta domstolen adopterade uppfattningen har anförts ett par äldre rättsfall, Naum.T 1869 s. 552 och NJA 1923 s. 45. I dessa fall ansågs besittare av livförsäkringsbrev, som ställts att betalas till innehavaren, redan genom besittningen tillräckligt legitimerad att yrka utbetalning av försäkringsloppet. Dessa avgöranden liksom flera andra, i vilka livförsäkringsbrev tillagts dylik aktiv legitimationskraft — se NJA 1910 not. A nr 557, 1917 not. A nr 548 och 1929 not A nr 109, kommenterade av A l m g r e n a. a. s. 313 f — stämma tydligen väl med den upp-

fattning, som här utvecklats, men utgöra knappast något stöd för högsta domstolens dom i nyssnämnda fall (1937 s. 546). Därav att innehavaren av försäkringsbrevet ansetts legitimerad att göra försäkringskravet gällande *efter* försäkringsfallet kan nämligen icke slutas, att han även skulle vara legitimerad att göra anspråk ur försäkringsavtalet gällande *före* försäkringsfallet. Men har livförsäkringsbrevet icke i detta avseende haft löpande karaktär före försäkringsfallet, kan dess i nyssnämnda äldre rättsfall antagna legitimationsverkan icke heller utgöra någon grund för att anse det som löpande i vindikationshänseende före försäkringsfallet.

Tveksamt är om det ens *efter* försäkringsfallet bör kunna bliva föremål för exstinktivt godtroshörvärv. Trots förbehållet om utbetalning till innehavaren framstår försäkringsbrevet icke alls som bärare av någon betalningsförpliktelse ens sedan ett anspråk på försäkringsbeloppet uppkommit, eftersom innehavaren alltid måste räkna med att försäkringsgivaren, gäldenären, kan hava åtskilliga invändningar mot ett krav, såväl rent försäkringsrättsliga som allmänt civilrättsliga. Det ifrågavarande förbehållet synes i ljuset härav åtminstone i regel framstå såsom likvärdigt allenast med en *legitimationsklausul*, d. v. s. en klausul som försäkringsgivaren betingar sig för att icke på egen risk behöva pröva behörigheten hos den, som gör krav gällande. En legitimationsklausul gör emellertid icke ett till sin allmänna typ icke-löpande papper invindikabelt. Och att något annat borde gälla beträffande gamla livförsäkringsbrev finnes så mycket mindre någon anledning att antaga, som försäkringsavtalslagen, trots att den i flera avseenden förstärkt livförsäkringsbrevets värdepappersegenskaper, måste anses hava t. o. m. helt förhindrat, att nya livförsäkringsbrev göras invindikabla; därom se nedan s. 140.

Även om de anförda rättsfallen icke genom att tillägga innehavareklausulen förutnämnda begränsade legitimationsverkan stödja åsikten, att gamla livförsäkringsbrev, ställda till innehavaren, böra anses invindikabla, kunna naturligen andra skäl tänkas motivera en dylik åsikt. Avgörande för dessa klausulers bedömning i nu ifrågavarande avseende bör, såsom Almgren framhållit (a. a. s. 310 ff), till sist bli *dels* den särskilda klausulens språkliga avfattning, *dels* den uppfattning av klausulens innebörd, som kan antagas vara gängse bland personer, vilka i egenskap av förvärvare, panthavare etc. hava att taga ställning till frågan om klausulens rättsverknningar. Ur dessa synpunkter kan man hava anledning att med Almgren (a. a. s. 311 ff) skilja mellan två olika huvudgrupper av innehavarebrev:

1) den ena gruppen består av sådana försäkringsbrev, där någon annan berättigad än innehavaren av brevet över huvud icke anges: det är fråga om *dels* rena livstidsförsäkringar med betalningsutfästelse till innehavaren, *dels* blandade liv- och kapitalförsäkringar med betalningsutfästelse till innehavaren såväl för livsfall som för dödsfall;

2) den andra gruppen består av sådana försäkringsbrev, där i första hand, nämligen för livsfall, exempelvis den försäkrades uppnående av 60 års ålder, försäkringssumman skall utbetalas till viss angiven person, regelmässigt naturligen den försäkrade, och där först i andra hand, nämligen vid utbetalning på grund av den försäkrades död, försäkringssumman skall erläggas till försäkringsbrevets innehavare; det är således här fråga om blandade liv- och kapitalförsäkringar med betalningsutfästelse till innehavaren endast för dödsfall, med vilka försäkringar äro att jämställa sådana, där innehavareklausulen är placerad bland de allmänna försäkringsvillkoren och sålunda mer eller mindre undanskynd.

Beträffande försäkringsbrev tillhörande den *första* gruppen kunna vissa skäl för invindikabilitet anföras, främst den språkliga avfattningen av betalningsutfästelsen och vidare en i omsättnings- och kreditlivet möjligen förefintlig föreställning om dessa försäkringsbrevs löpande natur. Sådana skäl böra, enligt Almgrens åsikt (a. a. s. 313), motivera, att dylika försäkringsbrev betraktas som löpande och sålunda anses *invindikabla*. Måhända är det också sådana skäl, som motiverat högsta domstolens avgörande i fallet NJA 1937 s. 546. Utgår man från detta, kvarstår emellertid frågan, huruvida dessa skäl kunna motivera, att dessa försäkringsbrev tillerkännas legitimationskraft i förhållande till försäkringsgivaren i fråga om rätten till återköp, rätten till fripolis, rätten till belåning o. s. v. Av högsta domstolens ståndpunkt synes följa som en nödvändig konsekvens, att denna fråga måste bejakas.

Vad åter angår försäkringsbrev tillhörande den *senare* gruppen måste man antaga, att de allenast utgöra legitimationspapper med passiv legitimationskraft, d. v. s. innehavareklausulen utgör en legitimationsklausul till försäkringsgivarens förmån och intet annat. Beträffande skälen härför må — utöver vad redan ovan anförts — hänvisas till Almgren a. a. s. 317 ff, varest även rättspraxis diskuterats; huruvida rättsfallen NJA 1931 s. 633 och 1931 not. A nr 358, såsom Almgren antager, böra uppfattas såsom stridande mot den här utvecklade meningen synes med hänsyn till den faktiska situationen i målen kunna diskuteras.

II. *Nya livförsäkringsbrev.* Genom 113—115 §§ FAL har livförsäkringsbrevet numer i ett par väsentliga hänseenden tillagts de egenskaper, som utmärka löpande handlingar, men åter i ett visst hänseende uttryckligen fränkänts en egenskap, som utmärker sådana handlingar. De åsyftade reglerna avse emellertid allenast kapitalförsäkringsbrev, d. v. s. försäkringsbrev beträffande en försäkring, vid vilken försäkringsgivarens prestation går ut på att vid försäkringsfallets inträffande utbetala ett visst kapitalbelopp, antingen hela kapitalet på en gång eller viss del därav under ett fixerat antal utbetalningsterminer. Helt andra regler gälla däremot beträffande försäkringsbrev avseende livränteförsäkring, d. v. s. en försäkring vid vilken försäkringsgivarens prestation består i utbetalningen av en periodisk prestation, en ränta, vars varaktighet är beroende av en eller flera personers livstid.

1. Beträffande livförsäkringsbrev avseende *kapitalförsäkring* gälla följande regler.

1) För att skydda förvärfvare och panthavare m. fl., som förvärva rätt till livförsäkringsbrev, har lagen gjort livförsäkringsbrevet i viss utsträckning *negotiabelt*. Genom 114 § har sålunda förvärfvare i god tro vunnit skydd mot vissa av försäkringsbrevet icke framgående invändningar av gäldenären, försäkringsgivaren.

Att skydd icke kunnat beredas i samma omfattning som vid löpande skuldebrev är naturligt. Försäkringsbrevet har aldrig såsom skuldebrevet karaktären av ett abstrakt betalningslöfte, utan försäkringsgivarens prestation framstår redan enligt själva handlingen såsom betingad av åtskilliga villkor och förutsättningar. Dessa villkor och förutsättningar måste kunna göras gällande även mot förvärfvare i god tro, eftersom de bestämma själva grundvalen för försäkringsgivarens verksamhet. På grund härav kan försäkringsgivaren alltid göra invändning om att upplysningsplikten blivit åsidosatt, att premien icke erlagts i rätt tid o. s. v. Men icke blott sådana försäkringsrättsliga invändningar äger försäkringsgivaren framställa, utan även invändningar som gå ut på, att avtalet är ogiltigt av annan grund. Kan han åberopa en bestämmelse i avtalet eller i försäkringsavtalslagen om påföljderna av oriktig upplysning, bör han också kunna åberopa en annan lagregel eller allmänna rättsgrundsatser om påföljderna av t. ex. svikligt eller oredligt förfarande.

Enligt en i lagmotiven uttalad mening bör försäkringsgivaren över huvud kunna framställa bl. a. alla sådana ogiltighetsinvändningar som avses i 29—33 §§ AvtL. Denna mening har emellertid Almqvist funnit

diskutabel (a. a. s. 283 f). Almgren anser, att sådana ogiltighetsinvändningar, som icke äro »av typiskt försäkringsrättslig art», böra bedömas på motsatt sätt; sålunda bör försäkringsgivaren ej mot godtroende förvärfvare kunna framställa invändning om att försäkringsbrevet genom felskrivning eller genom något fel vid behandlingen av försäkringstagarens ansökan om försäkring fått annat innehåll, än som var avsett. Huruvida denna åsikt är hållbar de lege lata synes tvivelaktigt. Utan stöd av handlingens innehåll eller av uttrycklig lagregel synes handlingens utfärdare icke böra förlora sin invändningsrätt.

Helt annorlunda än i hittills berörda fall är läget, då försäkringsgivarens invändning avser verkställd betalning eller annat, därmed jämställt förhållande. Härom gäller att lagen gjort livförsäkringsbrevet till *presentationspapper*; i 114 § stadgas sålunda att den som påkallar utbetalning av försäkringsbelopp eller återköp av försäkring eller vill träffa överenskommelse om försäkringsavtalets ändrande, skall hos försäkringsgivaren förete försäkringsbrevet. Detta är uppenbarligen stadgat icke blott i försäkringsgivarens utan även i *tredje mans intresse*. Det är därför en plikt för försäkringsgivaren att icke betala till eller förhandla med någon annan än innehavare av försäkringsbrevet; och när han betalat eller träffat överenskommelse om ändring av avtalet, måste han sörja för att anteckning härom göres å försäkringsbrevet, därest icke detta återställs. Göres icke sådan anteckning, kan betalningen eller överenskommelsen icke åberopas mot innehavaren av försäkringsbrevet, där denne i god tro vunnit rätt till försäkringen och fått försäkringsbrevet i handom.

2) Beträffande frågan om försäkringshavarens *legitimation* innebär det nu sagda, att innehav av försäkringsbrevet är oundgänglig förutsättning för legitimationen. Därmed är icke sagt att innehav också vore en i detta hänseende tillräcklig förutsättning. Så är alls icke fallet. Av uttryckligt stadgande i 115 § framgår tvärtom, så vitt angår försäkringsbrev, som ställts att betalas till innehavaren eller som överlåtits till innehavaren, att formell legitimation genom innehav av försäkringsbrevet icke är till fyllest; innehavaren av försäkringsbrevet är ej berättigad till beloppet, med mindre han visas vara i följd av överlåtelse eller eljest, t. ex. på grund av arv, att anse såsom försäkringstagarens rättsinnehavare.

Denna regel gäller uttryckligen allenast sådana försäkringsbrev, som ställts att betalas eller överlåtits till innehavaren. Det kan därför frågas, huruvida beträffande andra försäkringsbrev formell legitimation kan antagas vara till fyllest. Så antages vara fallet i dansk och norsk rätt; (se hän-

visningarna hos Almgren a. a. s. 280). Detta synes dock vad svensk rätt angår knappast riktigt. Någon slutsats *e contrario* från 115 § kan icke anses motiverad, ty detta stadgandes begränsning till innehavarebrev finner helt säkert sin förklaring i att beträffande andra försäkringsbrev kravet på materiell legitimation ansetts ligga i sakens natur. Även i fråga om försäkringsbrev, ställda att betalas till försäkringstagaren eller till honom eller hans rättsinnehavare, torde därför böra krävas *materiell* legitimation. Härvid är dock att märka att försäkringsgivaren, liksom gäldenär som inlöser enkelt skuldebrev, i två undantagsfall kan bli frigjord från sin skuld genom betalning till annan än den verkligen berättigade. Det inträffar 1) om han betalar till försäkringsbrevets förste innehavare utan att känna till eller hava skäl misstänka, att denne redan överlåtitt rätten enligt försäkringsbrevet till någon annan; och vidare 2) om han i god tro betalar till en ny innehavare av försäkringsbrevet, då denne åberopar sig på skriftlig överlåtelse, vilken sedan befinnes vara ogiltig av någon sådan ogiltighetsgrund, som omförmäles i 29—33 §§ AvtL eller som är att därmed jämställa (däremot icke om överlåtelsen är förfalskad eller behäftad med annan grövre ogiltighetsgrund).

3) Redan av nu nämnda regler angående betydelsen av försäkringsbrevets besittning i obligationsrättsligt hänseende torde vissa slutsatser angående dess ställning i *sakrättsligt* hänseende kunna dragas. Det synes befoget att därvid utgå från de grundsatser, vilka vunnit tillämpning å sådana enkla skuldebrev, som äro presentationspapper. Då dessa grundsatser emellertid genom tillkomsten av skuldebrevslagen delvis förändrats, torde man även här böra hava i sikte möjligheten av att i motsvarande mån olika regler gälla, allteftersom fråga är om förfoganden över nytt livförsäkringsbrev före skuldebrevslagens ikraftträdande eller därefter. Detta torde dock kunna ifrågasättas få någon betydelse allenast i ett enda fall, onerös överlåtelse.

a) Beträffande överlåtelse av nytt livförsäkringsbrev, som verkställt *efter 1/1 1937*, torde försäkringsbrevets traderande utgöra förutsättning för *skydd mot överlåtarens borgenärer*. Detta lär gälla såväl vid onerös som benefik överlåtelse.

Så vitt angår *benefik* överlåtelse framgår regeln numer av stadgandet i gåvolöfteslagen 3 §, enligt vilken gåva av bl. a. varje handling, som har naturen av presentationspapper, fullbordas då gävtogaren fått handlingen i sin besittning.

Beträffande *onerös* överlåtelse finnes åter icke något omedelbart tillämpligt lagrum att åberopa. Klart är att försäkringsbrevet icke faller un-

der lösöresköpsförordningen och att sålunda i den icke kan hämtas något stöd för traditionsprincipens tillämpning å dessa papper. Ett sådant stöd synes däremot erbjudas av det stadgande 32 § SkL innehåller angående vissa enkla skuldebrev, som äro presentationspapper. Ifrågavarande skuldebrev, exempelvis vissa av bank utfärdade insättningsbevis, såsom depositionsbevis med presentationsklausul och motböcker, ävensom s. k. förlagsbevis, hava genom nämnda stadgande erhållit negotiabel natur; innehav av handlingen i god tro bereder skydd mot bl. a. betalningsinvändning av gäldenären. Detta innebär i sin tur, att dessa handlingar hava värdepapperskvalitet. Härav har ansetts utan vidare böra bliva en konsekvens, att förvärvare av dylik handling bör erhålla skydd mot överlåtarens borgenärer först genom tradition av handlingen. Men har detta blivit en konsekvens av den negotiabilitet med åtföljande värdepapperskvalitet, som tillagts nämnda skuldebrev, synes det rimligt att ex analogia tillämpa samma grundsats även på livförsäkringsbrev, vilka äro åtminstone partiellt negotiabla och därför i motsvarande mån även böra anses hava värdepapperskvalitet; jfr *Almgren* a. a. s. 284 ff och 290 ff och *Hellner*, Försäkringsrätt s. 619 f.

Det nu sagda bör utan vidare gälla även beträffande ett nytt livförsäkringsbrev, vilket *utgivits före 1/1 1937*, därest överlåtelsen ägt rum efter nämnda datum; jfr 9 § SkLP. Tvivelaktigare är däremot, såsom ovan redan antytts, huruvida det kan gälla även beträffande överlåtelse av dylikt livförsäkringsbrev, som ägt rum tidigare än 1/1 1937. För dylika överlåtelser kan i varje fall stadgandet i 32 § SkL icke tillerkännas någon betydelse. Likväl synes det icke oberättigat att antaga, att beträffande nya livförsäkringsbrev redan från början samma grundsats varit tillämplig även utan stöd av något uttryckligt lagbud. De sakliga skälen för en sådan regel hava ju varit för handen beträffande alla efter försäkringsavtalslagens ikraftträdande utfärdade livförsäkringsbrev. Och i ett annat hänseende, beträffande dubbelöverlåtelse, har även försäkringsavtalslagen tillagt försäkringsbrevets traderande avgörande betydelse.

b) Beträffande *dubbelöverlåtelse* gäller nämligen enligt 113 § FAL i fråga om alla nya livförsäkringsbrev, att den som i god tro fått försäkringsbrevet i handom har företräde.

c) Kan man hysa någon tvekan beträffande traditionsprincipens tillämpning med avseende å överlåtelse av livförsäkringsbrev, synes det åter otvivelaktigt, att *pantsättning* av rätten enligt sådan handling sker genom dess traderande och att sålunda denuntiation hos försäkringsgivaren saknar

betydelse. Genom att livförsäkringsbrevet i förut nämnda hänseende erhållit en löpares rättsverkningar kommer handlingens traderande att fylla det syftemål, som genom kravet på tradition av pantobjektet skall förverkligas. Ett visst indirekt stöd för det nu sagda erbjuder för övrigt numer regeln i gåvolöfteslagen 3 § angående fullbordande av gåva av presentationspapper.

d) Till det ovan sagda är nya livförsäkringsbrevs löpande natur begränsad. Framför allt är således att märka att sådana försäkringsbrev *icke* kunna utgöra föremål för *extinktivt godtroshång*; jfr emellertid Eklund & Hemberg, Lagen om försäkringsavtal, 3 uppl., s. 197. Detta torde framgå både av 113 §, som skyddar godtroshåvarare allenast vid dubbelöverlåtelse och likartade förfoganden, och av 115 § som, låt vara med begränsning till försäkringsbrev ställda att betalas till innehavaren, fränkänner innehavet legitimerande verkan i förhållande till försäkringsgivaren. Den senare regeln, som måste antagas hava sin utgångspunkt i ett allmänt krav på materiell legitimation, då fordran enligt livförsäkringsbrev göres gällande, bör enligt sakens natur hava motsvarande tillämpning beträffande legitimationen i förhållande till tredje man.

2. Allt vad i det föregående sagts angående livförsäkringsbrevets betydelse avser, såsom redan inledningsvis nämnts, allenast livförsäkringsbrev rörande kapitalförsäkring. Detta innebär framför allt den viktiga begränsningen, att *livräntebrev* och *livräntebok* hava ställts utanför. Beträffande sådana handlingar torde i brist på särskilda bestämmelser de angående enkla skuldebrev gällande reglerna böra ex analogia vinna tillämpning i överensstämmelse med de beträffande gamla livförsäkringsbrev utvecklade synpunkterna.

III. De ovan framställda reglerna angående livförsäkringsbrevet såsom värdepapper kunna förmodligen förefalla något svåröverskådliga. En kort sammanfattning är kanske därför på sin plats.

Till en början kan då erinras om den begränsningen i det sakrättsliga skyddet, att inga livförsäkringsbrev, utom vissa gamla till innehavaren ställda brev, kunna bli föremål för *extinktivt godtroshåvarv*.

I övrigt har man att skilja mellan

- 1) reglerna ang. gamla livförsäkringsbrev, äldre ordningen, avseende förfoganden över dylika brev före 1/1 1937;
- 2) reglerna ang. gamla livförsäkringsbrev, nyare ordningen, avseende förfoganden över dylika brev efter 1937 års ingång;

3) reglerna ang. nya livförsäkringsbrev.

Enligt förstnämnda kategori av regler uppehålls i praxis traditionsregeln beträffande pantförskrivning och gåva, medan däremot beträffande onerös överlåtelse och dubbelöverlåtelse innehav av försäkringsbrevet torde sakna betydelse.

Enligt den andra kategorien av regler torde i samtliga nyss nämnda avseenden denuntiationsprincipen böra gälla.

Enligt den tredje kategorien av regler åter torde i samtliga avseenden traditionsprincipen gälla.

Kap. 4. Konossementet, järnvägsfraktsedeln och flygfraktsedeln

§ 1. Konossementet

I. Sjölagens 5 kap. innehåller regler om befraktning, d. v. s. om sådana fraktavtal, varigenom en redare eller annan s. k. bortfraktare i förhållande till en annan person, befraktaren, åtager sig att utföra en sjötransport. Fraktavtalet kräver icke viss form men avfattas ofta skriftligt i ett s. k. certeparti. Vad parterna på ena eller andra sättet överenskommit bestämmer deras inbördes förhållande. I den mån de icke genom avtalet själva reglerat detta förhållande, gälla sjölagens regler, vilka för övrigt i vissa delar äro tvingande och sålunda under alla omständigheter för parterna förpliktande.

Skall enligt avtalet gods försändas och utlämnas till någon annan än befraktaren, blir tydligen denne lastmottagares rätt i förhållande till bortfraktaren i första hand helt beroende av vad fraktavtalet innehåller. Bättre rätt än den befraktaren har, kan lastmottagaren icke göra gällande, när han icke har annat än fraktavtalet att stödja sig på. I regel har emellertid lastmottagaren en mycket säkrare ställning, i det att han erhållit ett s. k. *konossement*.

Ett konossement är enligt 151 § SjöL, jfd m. 95 §, en å en bortfraktares vägnar av ett fartygs befälhavare, eller den som eljest är därtill be- myndigad, t. ex. en fartygsagent, på avlastares begäran utfärdad handling, i vilken den förre *dels* erkänner sig hava mottagit visst gods för befordran med fartyget, *dels* förbinder sig att i bestämmelseorten avlämna godset till behörig innehavare av handlingen. Konossementet har i enlighet härmed en dubbel funktion. Det innefattar *dels* ett mottagningsbevis, ett receptisse, *dels* en utfästelse om att fullgöra en prestation, att avlämna godset.

Det senare momentet, konossementsutfästelsen, ger konossementet dess säregna karaktär. Genom sjölagens regler har nämligen konossementsutfästelsen blivit så utformad, att konossementet kan sägas vara *bärare* av en *självständig förpliktelse* att till behörig innehavare av handlingen utlämna det mottagna, i handlingen närmare angivna godset. Detta har åstadkom-

mits genom två huvudregler beträffande konossementet. Den ena avser det s. k. konossementsansvaret (jfr betr. denna term Wilkens a.a. s. 143), den andra handlingens egenskap av legitimationspapper.

1. Grundläggande äro reglerna om *konossementsansvaret*, d. v. s. det ansvar som redaren, bortfraktaren, genom konossementets utfärdande påtager sig. Bortfraktaren utfäster sig genom befälhavaren eller den som eljest utfärdar konossementet att befordra och avlämna godset *i enlighet med innehållet av konossementet*. Detta betyder till en början, att villkoren för godsets befordran och utlämnande bestämmas av konossementet, så vitt angår förhållandet till mottagaren, varför innehållet i fraktavtalet icke kan åberopas mot innehavaren av konossementet, därest icke detta innehåller en hänvisning till fraktavtalet. Vidare innebär emellertid konossementsansvaret, att bortfraktaren icke kan i förhållande till konossementets innehavare göra invändning om att godset icke mottagits ombord eller att det vid mottagandet hade de skador det företer vid utlämnandet. Han *garanterar* för riktigheten av konossementets uppgifter i dessa och andra avseenden (160 §). Härigenom blir tydligen förpliktelsen att utlämna godset oberoende av vad befälhavaren faktiskt mottagit. Och därmed är förutsättningen för konossementets framträdande som en självständig utfästelse given.

Ursprungligen hade konossementet blott naturen av ett bevismedel, ett förstahandsbevis för att de däri angivna varorna mottagits, ett bevis *prima facie*, som sålunda kunde göras till föremål för motbevisning från bortfraktaren. Detta är i själva verket alltså den principiella innebörden av den engelska konossementsrätten och även av vår s. k. Haaglag. Med tiden har emellertid konossementet fått en allt större betydelse. I engelsk rätt har detta skett genom att man på denna handling tillämpat bl. a. reglerna om estoppel, varigenom i stor utsträckning motbevisning mot konossementets *prima facie*-bevis uteslutits. I tysk och skandinavisk rätt åter tog utvecklingen en annan väg — bortfraktaren ansågs, oberoende av vad han mottagit, ansvarig i enlighet med sin utfästelse; han hade ett *scripturaansvar*, ett ansvar på grund av vad han skrivit. Han var sålunda bunden av sitt i konossementet avgivna löfte att till innehavaren av denna handling utlämna det däri angivna godset. Detta får naturligen ej missförstås; det betyder *icke*, att bortfraktaren skulle förpliktat sig att tilläventyrs utlämna mer gods, än vad han mottagit, blott därför att konossementet innehåller en felaktig uppgift i detta avseende. Större kvantitet gods eller annat gods, än befälhavaren mottagit, kan bortfraktaren naturligen aldrig, trots utfäs-

telsens innehåll, förpliktas utlämna, utan i dylikt fall resulterar hans utfästelse i en skadeståndsförpliktelse.

2. Till den nu angivna egenskapen hos konossementsutfästelsen anknyter den andra huvudgrundsatsen, som bestämmer konossementets ställning som värdepapper: konossementet har i *legitimationsbänseende* gjorts till ett *löpande papper*. Är handlingen ställd till innehavaren legitimerar blotta innehavet, är den ställd till viss man, med eller utan orderklausul, legitimerar innehavet, under förutsättning att å konossementet finnes en sammanhängande och till innehavaren fortgående följd av överlåtelser (indossament). Genom att i handlingen infoga en rektaklausul (»icke till order») kan emellertid utfärdaren betaga handlingen egenskapen av legitimationspapper.

Vare sig konossementet är ett ordinärt konossement eller ett rektakonossement har det ytterligare egenskapen att vara ett *presentationspapper*, d. v. s. handlingens företeende utgör ett villkor för att befälhavaren skall vara skyldig utlämna godset till ägaren. Dessutom anses det, enligt en uppfattning, som numera sannolikt är härskande, i båda fallen hava *värdepapperskvalitet*, så att godset icke får utlämnas till någon annan än den, som innehar konossementet.

För ett fall gäller beträffande legitimationen en särskild regel. Ett konossement kan utfärdas i ett *flertalexemplar*. Det skall, enligt 155 § SjöL, utfärdas i så många exemplar som avlastaren finner nödiga. Alla dessa exemplar äro att betrakta som originalexemplar. De skola därför vara likalydande, och antalet exemplar skall angivas i texten. Hava flera exemplar utfärdats — och det är det vanliga — gäller beträffande godsets utlämnande på annan ort än bestämmelseorten en särskild legitimationsregel. Sedan fartyget ankommit till bestämmelseorten, är varje innehavare av ett konossements-exemplar legitimerad att utfå godset. Om däremot godsets ägare önskar få det lossat på ett annat ställe, måste han kunna förete samtliga konossementsexemplar; i annat fall måste han ställa säkerhet för anspråk, som innehavare av utelöpande exemplar kan göra gällande mot bortfraktaren (156 § andra stycket).

Med hänsyn till de viktiga rättsverkningar som knutits till konossementet har detta gjorts till en *formfordrande* handling. Enligt 151 § andra stycket SjöL måste handlingen för att gälla som konossement innehålla fartygets namn samt uppgift å det inlastade godset och till vem godset skall i bestämmelseorten avlämnas ävensom ort och dag för utställandet samt underskrift. Lastmottagaren kan dock, såsom redan nämnts, angivas som

konossementets innehavare, och godset behöver angivas endast genom en allmän beteckning; på begäran skall emellertid, enligt 152 §, angivas även, bland annat, godsets art, dess vikt, mått eller stycketal och dess förpackning ävensom för godsets igenkännande erforderliga märken.

II. De i det föregående nämnda reglerna angående konossementets innehåll och betydelse kunna tydligen sägas innebära, att konossementet representerar godset och att besittning av konossementet kommer att möjliggöra *sakrättsliga förfoganden* över godset. Konossementet har, som man brukar uttrycka detta, naturen av ett sakrättsligt papper eller traditionspapper. I överensstämmelse härmed gälla följande regler.

1. Liksom andra löpande papper (i det följande bortses tills vidare från rektakonossement) kan konossementet förvärfvas genom ett *extinktivt godtroshöfvervärf*. Sålunda stadgas i 165 § SjöL att där någon med sådan åtkomst, som innefattar formell legitimation, fått konossementet i händer, är han ej pliktig att (ens mot lösen) utlämna konossementet till den, för vilken det förkommit, där han vid dess förvärfvande var i god tro. Det är således fråga om ett kvalificerat godtroshöfverfång, och det kommer an på god tro vid förvärfvet, närmare bestämt besittningstagandet, av konossementet; vetenskap som vinnes därefter men före godsets utlämnande är utan betydelse (så ock Wilkens a.a. s. 169).

I detta fall betyder tydligen godtroshöfvervärf av konossement ett godtroshöfvervärf av själva godset. Den frågan kan då uppkomma, huruvida samma regel gäller även om det i konossementet avsedda godset skulle tillhöra någon annan än den, som i egenskap av avlastare fått konossementet till sig utlämnat och som sedan överlåt it detta. Enligt allmän svensk rättsuppfattning är så fallet. Konossementsinnehavaren är även i sådant fall skyddad. Konossementsförvärfvaren anses genom innehav av konossementet vara i besittning av godset, och därest han är i god tro, bör han därför vinna skydd för sitt förvärfv av detta. Huruvida detta godtroshöfvervärf blir kvalificerat kan åter synas tvivelaktigt; strängt taget är det icke ett godtroshöfvervärf av konossementet, som i detta fall föreligger, utan ett genom konossementets besittning förmedlat förvärfv av själva godset, och det vore väl därför ganska rimligt, om liksom vid godtroshöfverfång av lösören i allmänhet rätter ägare tillerkändes lösningsrätt; (att rätter ägare har lösningsrätt antager W i n r o t h (Köp av lös egendom s. 222). Frågan må dock i brist på säkra hållpunkter för dess besvarande lämnas öppen.

2. Även för fall av *dubbelöverlåtelse* av godset har godtroshöfvervärf av

konossement betydelse. Här är dock läget något komplicerat därigenom att, när ett konossement utfärdats i flera exemplar, dubbelöverlåtelse av godset kan ske genom överlåtelse av skilda konossementsexemplar, vilka avse samma gods. Skulle en tvesalukonflikt uppstå genom att godsets ägare överlåtitt skilda konossementsexemplar till olika personer, beror företrädet dem emellan i första hand på, vilkendera som först får godset i sin besittning. Den som i bestämmelseorten får godset lossat behöver ej lämna ifrån sig, vad han redan i god tro utbekommit (164 § andra punkten). Det fordras således här god tro vid besittningstagandet, och förvärvet är kvalificerat. Skulle emellertid vid godsets framkomst flera innehavare av konossement anmäla sig till utfående av godset, äger ingen av dem utfå detta, utan bortfraktaren har att för vederbörande lastemottagares räkning upplägga godset under säker vård. I denna situation bestämmes sedan företrädet mellan de olika konossementsinnehavarna så, att innehavaren av det exemplar, som först mottagits, äger bättre rätt, förutsatt att han vid konossementets mottagande var i god tro (164 § första punkten).

Har endast ett konossementsexemplar utfärdats, kan naturligen en dubbelöverlåtelse av godset taga formen av en *dubbelöverlåtelse av konossementet*. Denna konfliktsituation har sjölagen icke särskilt uppmärksammat. Den torde vara att bedöma på samma sätt som dubbelöverlåtelse av löpande skuldebrev, d. v. s. den som i god tro får konossementet i sin besittning äger behålla detta och äger därmed också företrädesrätt till godset.

En särskild komplikation genom dubbelöverlåtelse uppstår i det fall, att godsets ägare *dels* överlåter konossement till en person, *dels* överlåter äganderätten till godset utan konossement till en annan person. En sådan överlåtelse av godset kan naturligen ske antingen före eller efter överlåtelse av konossementet. I regel skall i dylikt fall den, som saknar konossement, icke kunna utfå godset från fartyget, eftersom konossementets uppvisande är ett villkor för befälhavarens rätt och plikt att utlämna godset. Om emellertid, t. ex. på grund av någon besättningsmans slarv, den som i god tro förvärvat äganderätten till godset lyckas utfå detta, oaktat han icke kan förete konossementet, torde hans rätt böra bedömas på samma sätt, som om han eljest i god tro förvärvat gods, som kommit på avvägar från fartyget. På grund av vår rätts allmänna regler om godtrosförvärv av lösöre torde han sålunda vara skyddad även mot den, som i god tro förvärvat konossementet. Huruvida hans godtrosfång är kvalificerat, så att konossementsförvärvaren icke ens kan utöva någon lös-

ningsrätt, kan åter måhända förefalla tveksamt, sedan rättspraxis övergått till att vid tvesala av lösören medgiva lösningsrätt för förste förvärvaren. Dock synes det riktigast att icke medgiva någon lösningsrätt; åtminstone bör detta gälla för det fall, då godtrosbesittaren av godset gjort sitt förvärv, innan innehavaren av konossementet förvärvade detta.

3. I fråga om *skyddet mot överlåtarens borgenärer* torde man numer även då inlastat gods överlåtes genom överlåtelse av konossement böra utgå från att traditionsprincipen är fullt ut tillämplig. Därest gods inlastats i fartyg utan att konossement utfärdats, vinner förvärvare skydd mot överlåtarens borgenärer uteslutande genom tradition av godset. I och med att godset genom inlastningen kommit i tredje mans, befälhavarens, omedelbara besittning, anses ju emellertid tradition till förvärvaren ske därigenom, att befälhavaren denuntieras angående överlåtelsen. Därest konossement utfärdats kan åter en dylik åtgärd icke vara tillfyllest, eftersom befälhavaren, vilka order eller underrättelser godsets ägare eller förvärvare än ger honom, icke får utlämna godset till någon annan än innehavare av konossementet. Denne är genom sin besittning av konossementet i besittning av godset. Genom konossementet är, som man uttryckt saken, »bildlikt talat förfärdigad den nyckel som ensam kan öppna tillgång till varornas gömma».

Emellertid kan man fråga sig, huruvida detta kan gälla även då konossementet utfärdats i flera exemplar och överlåtaren kanske behållit ett av dessa. I detta fall har ju även han »en nyckel till varornas gömma», och han synes således icke hava förlorat den rådighet över varorna, som borde förutsättas, för att dessa skola kunna anses traderade. I verkligheten är emellertid överlåtarens rådighet, trots att han innehar ett konossements-exemplar, icke sådan, att han kunde anses fortfarande ha varorna i sin besittning. Redan i och med att han överlåter ett exemplar och traderar detta, förlorar han rätten att råda över varorna under transporten — han kan under transporten icke utfå dem utan att hava alla exemplaren. Visserligen kan han såsom konossementsinnehavare efter varornas framkomst framställa anspråk på att utfå dem. Men om så sker kan också innehavaren av det överlåtna konossementsexemplaret samtidigt anmäla sitt anspråk, och i dylikt fall skola varorna uppläggas hos tredje man. Någon rådighet över varorna kan överlåtaren således icke heller i denna situation utöva. Den omständigheten åter att överlåtaren kan tänkas hinna presentera sitt konossementsexemplar och utfå godset, innan konossementsförvärvaren förete sitt exemplar, kan knappast, ur de synpunkter som motivera tradi-

tionskravet, förtjäna beaktande; det finns framför allt ingen anledning att i dylikt fall misstänka en allenast simulerad överlåtelse.

4. De nu anförda synpunkterna torde bli va avgörande även då det gäller frågan om *pantsättning* av konossement. Otvivelaktigt är att pantsättning av transportgods, för vilket konossement utfärdats, kan ske genom pantsättning av konossementet. Också i detta hänseende gäller att konossementet representerar godset. Beträffande konossementets pantsättning åter är det givet, att sådan kan ske genom tradition av handlingen; eftersom konossementet (bortsett från rektakonossementet) är en löpande handling, bör den angående löpande skuldebrev gällande regeln vinna analog tillämpning. Förmodligen bör detta gälla även så till vida, att papperets besittningstagande är tillräckligt, även när det är fråga om ett till viss man, med eller utan orderklausul, ställt konossement, så att själva pantsättningen anses giltig, även om konossementet skulle sakna transportpateckning; av samma uppfattning är numer även U n d é n (Svensk sakrätt I, 5 uppl., s. 199), som tidigare uttalade en motsatt åsikt (Panträtt i rättigheter, 2 uppl., s. 125).

Även i fråga om pantsättning av konossement har man att särskilt uppmärksamma det fall, att flera konossementsexemplar utställts. Man kan fråga, huruvida det i dylikt fall är tillräckligt, att *ett* av exemplaren traderas till panthavaren. Frågan har varit omtvistad. Av samma skäl, som i det föregående utvecklats beträffande motsvarande spörsmål rörande skyddet mot borgenärerna, bör en giltig pantsättning anses ske genom överlämnande av *ett* exemplar; så ock Undén (s. a. a. s. 125 f). Tillrådligt är emellertid det oaktat att panthavaren fordrar att få samtliga exemplar, ty så snart något exemplar är utelöpande, har han alltid risken, att detta kommer på godtroende förvärvares hand och att hans egen rätt därigenom får vika.

5. Ehuru såsom av det föregående framgått ett konossement kan sägas *representera* det däri avsedda godset, så att besittning av handlingen räknas likvärdig med besittning av själva godset, måste dock denna regel vidkännas ett par *undantag*.

1) Det ena har framgått redan av regeln om *dubbelöverlåtelse* i 164 § SjöL, enligt vilken, då konossementsexemplar överlåtits till flera personer, besittningstagande i god tro av själva godset ger företrädare oavsett tidpunkten för konossementets förvärvande.

2) Det andra undantaget framgår av sjölagens regler om säljares s. k. *stoppningsrätt*, 166 §. Förutsättning för säljares rätt att vid köparens obestånd stoppa det sålda godset är, att köparen icke redan fått godset i sin

besittning. Om nu besittning av konossement även i detta avseende vore att räkna som likvärdig med besittning av godset, skulle tydligen säljaren vara utesluten från rätten att stoppa godset, så snart köparen erhållit konossement. Detta har ansetts mindre lämpligt, och därför har i 166 § stadgats, att reglerna om säljarens stoppningsrätt skola äga tillämpning, »ändå att konossement å godset blivit till köparen överlämnat». Klart är emellertid att detta endast gäller i förhållandet mellan säljare och köpare. Skulle konossementet hava kommit i godtrosförvärvares hand, kan stoppningsrätt gent emot denna icke utövas.

6. Allt vad hittills sagts gäller, det må ännu en gång betonas, närmast allenast ordinära, löpande konossement. Genom *rektaklausul* kan konossementet göras icke löpande. I så fall blir det i princip att behandla enligt de för enkla skuldebrev gällande reglerna, så långt likheten med dessa sträcker sig. Detta har framför allt den betydelsen, i obligationsrättsligt hänseende, att det av den som begär att utfå godset måste krävas materiell legitimation samt att innehavaren av konossementet kan mötas med de invändningar bortfraktaren kunnat rikta mot föregående innehavare. Även i sakrättsligt hänseende förändras emellertid konossementets ställning. Dock är att märka att det icke följer reglerna för det enkla skuldebrevet i alla avseenden. Trots rektaklausulen bevarar nämligen konossementet sin natur av presentationspapper, så att dess uppvisande utgör villkor för bortfraktarens prestationsskyldighet; och dessutom anses enligt en numer sannolikt härskande uppfattning gälla, att prestation icke får ske till någon annan än den, som innehar konossementet. Även ett rektakonossement har således enligt denna uppfattning värdepapperskvalitet i den bemärkelse Nial tillagt detta begrepp.

I enlighet med det nu sagda komma följande regler att gälla.

1) Rektakonossementet kan *icke* vara föremål för *extinktivt godtrosförvärv*. Detta är ju en konsekvens av att formell legitimation icke är tillfyllest. Det är avsett, att regeln skall framgå av 165 § med dess hänvisning till 156 §; en större tydlighet i förstnämnda stadgandes formulering hade dock otvivelaktigt varit önskvärd.

2) Annorlunda är läget beträffande *dubbelöverlåtelse*. Regeln därom i 164 § SjöL för det fall, att konossementsexemplar överlåtas åt flera, är så formulerad, att den även avser rektakonossement. I motsats till vad som skulle vara fallet, om skuldebrevsreglerna vore analogt tillämpliga, kommer således konossementets besittningstagande att giva företräde åt senare förvärvare i god tro, medan däremot befälhavarens denuntierande är utan

betydelse. Detsamma torde med hänsyn till rektakonossementets antagna egenskap av värdepapper få anses gälla även om blott ett exemplar utfärdats och detta blivit föremål för dubbelöverlåtelse.

3) Även i fråga om *skyddet mot borgenärerna* blir samma omständighet av avgörande betydelse. Trots att konossementet försetts med rektaklausul, gäller som nyss nämndes enligt sannolikt härskande uppfattning regeln, att befälhavaren icke äger utlämna godset utan att återfå konossementet. Följden härav är, att varken överlåtarens konkursborgenärer eller hans utmätningssökande borgenärer kunna åtkomma de varor konossementet avser, sedan detta kommit i en förvärvares hand.

4) Då enligt nyss nämnda uppfattning även den som *pantsatt* ett rektakonossement genom konossementets traderande skilt sig från förfoganderätten över varorna, på samma sätt som om konossementet varit löpande, synes det rimligt att från nämnda utgångspunkt antaga, att även pantsättning av rektakonossement kan ske genom konossementets överlämnande i panthavarens besittning och att denuntiation hos befälhavaren är utan betydelse. I denna del har visserligen U n d é n (Panträtt i rättigheter, 2 uppl., s. 125) uttalat en motsatt åsikt, utan att dock närmare motivera denna. Undéns uttalande gjordes emellertid före tillkomsten av 1936 års ändringar i sjölagen, d. v. s. innan rektakonossementet ännu kunde ifrågasättas hava värdepapperskvalitet i förut angiven mening.

§ 2. Järnvägsfraktsedeln

I. Järnvägsfraktsedeln är såsom värdepapper väsentligt svagare utbildad än konossementet men företer dock i vissa hänseenden en betydelsefull likhet med denna handling. Likheten har sin grund i de regler som i enlighet med den internationella järnvägsfrakträtten (Bernkonventionen år 1880 — med flera senare revisioner — vars bestämmelser ligga till grund för vår järnvägstrafikstadga av 1966) gälla angående den s. k. *fraktsedelsdubblen*.

Till bevis om att järnvägen mottagit visst gods till befordran utfärdar den en fraktsedel, originalfraktsedeln. Denna medföljer godset och tillställs godsmottagaren vid godsets utlämnande efter framkomsten. Samtidigt med originalfraktsedeln utfärdar järnvägen en fraktsedelsdublett, vilken utlämnas till godsets avsändare.

Utgångspunkten för de om fraktsedelsdubblen gällande bestämmelserna är den i järnvägstrafikstadgan (JSt) 45 och 46 §§ upptagna, förr utan

inskränkning gällande regeln, att vid järnvägstransport avsändaren är ensam berättigad att på olika sätt, t. ex. genom stoppande under vägen, kvarhållande på bestämmelsestationen, returnering m. m., disponera över godset, intill dess detta framkommit till bestämmelsestationen och den i fraktsedeln angivna mottagaren antingen erhållit originalfraktsedeln eller genom stämning å järnvägen yrkat att utfå godset. I denna regel har genom fraktsedelsdubblettens införande skett den ändringen, att avsändaren icke kan utöva sin dispositionsrätt utan att han innehar fraktsedelsdubbletten. Så länge avsändaren besitter fraktsedelsdubbletten, är han i förhållande till järnvägen *legitimerad* att utöva dispositionsrätten över godset, medan detta är på väg, men i och med att han lämnar dubbletten ifrån sig, förlorar han sin legitimation. Detta innebär tydligen att mottagaren, därest han erhållit fraktsedelsdubbletten, är skyddad mot att järnvägen utlämnar godset till avsändaren. Skulle järnvägen efterkomma avsändarens föreskrifter utan att fordra, att han företer fraktsedelsdubbletten, blir järnvägen, därest mottagaren erhållit dubbletten, ansvarig för den skada som denne kan lida till följd av järnvägens oriktiga förfaringssätt (68 § JSt). Detta kan sägas innebära, att dubbletten under transporten har värdepapperskvalitet. Att märka är emellertid att den legitimationsverkan och värdepapperskvalitet, som sålunda är knuten vid innehavet av fraktsedelsdubbletten, efter godsets ankomst till bestämmelseorten upphör i och med att fraktsedelsoriginalet utlämnats till mottagaren eller denne utan att innehava någon fraktsedel framställt krav på godsets utlämnande.

Nu nämnda regler innebära tydligen, att innehav av fraktsedelsdublett bereder godsets i fraktsedeln angivna mottagare ett säkert skydd gent emot obehöriga dispositioner av avsändaren under transporten. Härigenom fullgör fraktsedelsdubbletten i ett viktigt avseende samma funktion som konossementet. I följande avseende *skiljer sig* emellertid fraktsedelsdubbletten från konossementet.

1. Fraktsedelsdubblettens legitimationsverkan upphör praktiskt taget i och med godsets ankomst;
2. handlingens företeende utgör följaktligen icke någon förutsättning för utbekommande av godset på mottagningsstationen;
3. fraktsedelsdubbletten får icke ställas till innehavaren eller till order; och
4. fraktsedelsdubbletten får icke utfärdas i mer än ett exemplar.

II. På grund av inskränkningarna i fraktsedelsdubblettens legitimationsverkan är den uppenbarligen föga ägnad att fungera såsom omsätt-

ningspapper. Den är *icke* i något avseende ett *löpande papper*; (så ock W i n r o t h, Köp av lös egendom s. 223 men annorlunda åter A l m é n, Om köp och byte av lös egendom, 4 uppl. Tillägg till §§ 39—41 not 25 a). Endast för godsets avsändare och för dess i fraktsedeln angivna mottagare har den betydelse. För dem i deras ömsesidiga förhållande kan fraktsedelsdubblotten sägas liksom konossementet hava den innebörden, att den som innehar handlingen därigenom innehar godset i sin besittning. Härigenom får fraktsedelsdubblotten en viss betydelse även i sakrättsligt hänseende. Följande regler torde kunna antagas gälla.

1. Visserligen kan *icke* på fraktsedelsdubblotten grundas något *extinktivt godtroshång*, men däremot synes det rimligt att vid *dubbelförsäljning* av godset giva den företråde, som i god tro i egenskap av godsets i fraktsedeln angivna mottagare fått fraktsedelsdubblotten till sig utlämnad. Genom fraktsedelsdubblotten är i dylikt fall mottagaren i besittning av godset.

2. Av samma skäl synes böra gälla att godsets förvärfvare i och med att han fått fraktsedelsdubblott till sig utlämnad men också först då är skyddad mot *överlåtarens borgenärer*.

3. Slutligen får man även antaga, att godsets mottagare, innan det framkommit, kan erhålla *panträtt* i detsamma genom överlämnande av fraktsedelsdubblotten (så ock U n d é n, Panträtt i rättigheter, 2 uppl., s. 126 not 2), ett fall som dock ter sig tämligen opraktiskt.

För övrigt torde man böra antaga beträffande fraktsedelsdubblotten liksom i fråga om konossementet, att köparens innehav av handlingen icke utgör något materiellt hinder för utövande av säljarens *stoppningsrätt*. En annan sak är emellertid, att säljarens avstående från handlingens besittning väl i regel faktiskt kommer att medföra förlust av stoppningsrätten, i det säljaren icke, såsom då han behållit ett konossementsexemplar, har något medel i handen för att hindra godsets utlämnande till adressaten. Endast om säljaren skulle lyckas utverka kvarstad å godset, torde han i dylikt fall kunna utöva sin stoppningsrätt.

§ 3. Flygfraktsedeln

Liksom det vid järnvägsfrakt utfärdas en fraktsedel, utfärdas det vid flygfrakt en flygfraktsedel, vilken i likhet med den förra handlingen i första hand skall tjäna avsändaren som bevis om fraktavtalet och dess innehåll men vilken därutöver fyller en funktion även som bevis om vem rätten att förfoga över godset tillkommer. Reglerna om flygfraktsedeln hava för vår rätts del, i överensstämmelse med en internationell konvention, 1929 års Warszawakonvention, utformats i lagen den 5 mars 1937 om befordran med luftfartyg (luftbefordringslagen); se numera även 1957 års luftfartslag 9 kap. Dess regler överensstämmer i mycket med reglerna om järnvägsfraktsedeln men avvika dock från dessa i flera avseenden.

En olikhet består i att fraktföraren här äger fordra, att avsändaren skall upprätta och avlämna fraktsedeln. Denne senare äger å sin sida fordra, att fraktföraren skall mottaga fraktsedeln och lämna viss medverkan vid dess undertecknande. Härom gäller följande.

Flygfraktsedeln utfärdas i tre originalexemplar, varjämte regelmässigt ett avsevärt antal (vanligen åtta) kopior samtidigt utlämnas. Det första originalexemplaret skall förses med beteckningen »för fraktföraren» och undertecknas av avsändaren. Det andra exemplaret skall betecknas »för mottagaren»; det undertecknas av avsändaren och fraktföraren samt åtföljer godset. Det tredje exemplaret (det s. k. avsändareexemplaret) undertecknas av fraktföraren och återställs av honom till avsändaren i samband med att godset mottages för befordran.

Avsändareexemplaret fyller en funktion, som i stort sett överensstämmer med fraktsedelsdubblettens. På samma sätt som enligt järnvägsfrakträtten är också enligt luftbefordringslagen avsändaren befogad att förfoga över godset under transporten. Det kan han göra exempelvis genom att återtaga det å avgångs- eller bestämmelseflygplatsen, genom att stoppa det vid landning under resan o. s. v. Då flygfraktsedel utfärdats, kan emellertid avsändaren icke utöva denna befogenhet utan att förete avsändareexemplaret. Utför fraktföraren avsändarens order utan att dennes exemplar av flygfraktsedeln företes, blir fraktföraren ansvarig för skada, som därigenom tillskyndas rätte innehavaren av flygfraktsedeln. Om den i flygfraktsedeln angivne mottagaren erhållit avsändareexemplaret, är han således skyddad mot att avsändaren förfogar över godset.

Den rätt att förfoga över godset, som enligt nu anförda bestämmelser tillkommer avsändaren, upphör när, efter det godset framkommit till bestämmelseorten, rätten att utfå flygfraktsedeln och godset övergår på mottagaren. Vid denna tidpunkt har avsändareexemplaret spelat ut sin roll, och mottagaren behöver sålunda ingen särskild handling för att kunna utfå godset. Det enda han har att göra är att betala, vad fraktföraren kan ha att fordra, samt att i övrigt fullgöra de befordringsvillkor, som angivits i flygfraktsedeln.

Vilken den avgörande tidpunkten är har lagen emellertid icke angivit på ett fullt otvetydigt sätt. Lagens ordalag tala närmast för att »godsets framkomst till bestämmelseorten» borde anses vara avgörande; se de inledande orden i 13 §. I överensstämmelse härmed var också det lagförslag som legat till grund för lagen avfattat. Den åsyftade bestämmelsen i lagförslaget ströks emellertid och ersattes med en alldeles intetsägande bestämmelse om att avsändarens rätt upphör, då mottagarens rätt inträder. Avsikten härmed var att lämna frågan oavgjord och att hålla vägen fri för en tolkning, som mera överensstämmer med järnvägsfrakträttens regel om när avsändarens rätt att förfoga över godset upphör. Enligt en sådan tolkning skulle den avgörande tidpunkten inträffa i och med att, efter godsets framkomst, det för mottagaren avsedda exemplaret av flygfraktsedeln utlämnats till denne eller han gjort anspråk på godset. Till stöd för åsikten, att »godsets framkomst till bestämmelseorten» icke betecknar den utan vidare avgörande tidpunkten, har anförts, att i det ifrågavarande stadgandet i 13 § antydes, att enligt 12 § en annan tidpunkt kan vara avgörande; man har härvid haft i sikte de i 13 § förekommande orden: »där ej annat föranledes av vad i 12 § stadgas». Vill man giva dessa ord någon verklig mening, synes man nödsakad antaga, att avsändaren enligt 12 § kan utöva sin förfoganderätt över godset icke blott genom meddelande till fraktföraren, som når denne före godsets framkomst, utan även genom ett senare ankommande meddelande. Vilken den avgörande tidpunkten är, synes det emellertid under sådana förhållanden icke vara möjligt att avgöra med stöd av ifrågavarande stadganden i luftbefordringslagen.

Reglerna om flygfraktsedeln torde kunna sägas innebära, att handlingen, så länge godset är *under transport* och fram till den enligt 12 och 13 §§ avgörande tidpunkten, vilken denna nu må vara, har viss legitimationsverkan och värdepapperskvalitet. På grund härav komma beträffande flygfraktsedeln att i sakrättsligt hänseende gälla samma regler som

beträffande järnvägsfraktsedeln. Dessa torde kunna kort sammanfattas på följande sätt.

Flygfraktsedeln är *icke* något *löpande papper* och kan icke vara föremål för exstinktivt godtrosförvärv. Vid dubbelförsäljning synes emellertid besittningstagande av avsändareexemplaret böra giva senare förvärvare i god tro företräde framför tidigare förvärvare. Likaså bör avsändareexemplarets traderande till mottagaren medföra, att denne såsom förvärvare av godset blir skyddad mot överlåtarens borgenärer. — Någon pantförskrivning av luftbefordrat gods torde icke ifrågakomma.

Kap. 5. Upplagsbeviset och lagerbeviset

§ 1. *Upplagsbeviset*

I. Upplagsbeviset fyller i rättslivet en funktion, som mycket liknar konossementets. Liksom konossementet tjänar upplagsbeviset som ett omsättnings- och kreditmedel beträffande varor, som för ägarens räkning omhänderhavas av annan.

Behovet av upplagsbevis (s. k. warrants) framträdde hos oss under senare delen av 1800-talet och föranledde riksdagen att år 1871 göra en framställning till Kungl. Maj:t om utarbetande av en lag angående upplag av produkter och varor. Därvid framhöll man önskvärdheten av att varor kunde uppläggas i upplagshus eller på upplagsplatser mot kvitto av sådan beskaffenhet, att det representerade själva varan, så att denna ej kunde säljas eller pantsättas utan genom ett överflyttande av beviset och ej heller utmätas eller beläggas med kvarstad utan att den exekutiva åtgärden träffade själva beviset.

Riksdagens framställning blev utan åsyftat resultat. Kungl. Maj:t betvivlade, att det förefanns något behov av särskild lagstiftning i ämnet. Upplagshus kunde nog vara nyttiga, men att tillskapa sådana bevis över upplagda varor, som ifrågasatts, d. v. s. bevis som skulle representera varan vid köp eller pantsättning, syntes alltför mycket avvika från dithills i vår lagstiftning gällande grundsatser, och något behov av sådana bevis syntes icke föreligga. Redan enligt gällande lagstiftning kunde enligt Kungl. Maj:ts mening de faktiskt förefintliga behoven tillgodoses. Endast i ett avseende kunde möjligen ett ingripande från lagstiftarens sida vara behöfligt. Tvekan hade nämligen uttalats rörande möjligheten att med laga verkan pantsätta varor, som lämnats i förvar hos tredje man. För att undanröja denna tvekan utfärdades kungl. förklaringen den 24 maj 1872, enligt vilken reglerna om förmånsrätt för handpant i HB 17: 3 förklarades avse även det fall, att gods, vari panträtt är av ägaren medgiven, innehaves av tredje man, som »förbundit sig att godset eller dess värde panthavaren tillhandahålla».

Med detta avgörande var frågan om införande av särskilda regler om upplagshus och upplagsbevis förd å sido för lång tid framåt. Efter det första världskrigets slut aktualiserades den emellertid ånyo, och efter långvariga förarbeten tillkom slutligen lagen den 21 maj 1931 om upplagshus och upplagsbevis.

Denna lag har upptagit det s. k. dubbelbevissystemet vid sidan av enkelbevissystemet. Upplagsbevis kan i enlighet härmed enligt 20 § utfärdas antingen med eller utan »upplagspantbevis», d. v. s. en särskild handling vid sidan av upplagsbeviset, vilken är avsedd att möjliggöra de upplagda varornas pantförskrivning med bevarande av möjlighet att trots pantförskrivningen avyttra dem på ett bekvämt sätt; därom se vidare nedan.

Ett upplagsbevis är enligt 1931 års lag en handling som utfärdas till bevis om att varor upplagts i ett sådant av Kungl. Maj:t koncessionerat upplagshus, som avses i lagens 1 §. Upplagsbeviset är att noga skilja från ett s. k. *lagerbevis*, d. v. s. ett bevis om att varor mottagits till förvaring i lagerhus eller magasin, som icke är koncessionerat. Upplagsbeviset har genom de särskilda reglerna därom i 1931 års lag gjorts till ett löpande papper, omsättningspapper, vilket liksom konossementet kan sägas vara bärare av förpliktelsen att utlämna de upplagda varorna. Lagerbeviset åter följer vanliga civilrättsliga regler.

Med hänsyn till upplagsbevisets karaktär av omsättningspapper har det gjorts *formfordrande* (21 §). Till den nödvändiga formen hör framför allt att handlingen skall innehålla ordet »upplagsbevis», resp. »upplagspantbevis». Därutöver hör till formkraven att handlingen skall innehålla, förutom utfärdarens, lagerhållarens, underskrift, tid och ort för utfärdandet samt uppgift å lagerhuset, angivande att det är koncessionerat, ävensom uppgift å varans art och dess vikt, mått eller stycketal samt till vem den skall utlämnas. Tillika skall i beviset uppgivas huruvida det utfärdats med eller utan upplagspantbevis.

Upplagsbevis, liksom upplagspantbevis, kan *ställas* till viss man, till viss man eller order eller till innehavaren. Även om det är ställt till viss man, gäller det som orderpapper, därest icke utfärdaren genom att tillfoga en rektaklausul (orden »icke till order» eller liknande) gjort förbehåll mot överlåtelse (22 §). Dessa regler innebära, att upplagsbeviset liksom växeln och konossementet regelmässigt är ett *löpande* papper men, om parterna så önska, kan göras icke löpande.

Vad som ger upplagsbeviset dess juridiska särmarke är framför allt, att

det innefattar en *självständig utfästelse* av utfärdaren, upplagshållaren, i förhållande till varje innehavare av beviset att till honom vid handlingens företeende utgiva de däri angivna varorna. Detta kommer till uttryck genom regeln i 25 §, enligt vilken upplagsbeviset »bestämmer rättsförhållandet mellan upplagshållaren och innehavaren av sådant bevis». Därmed avses framför allt att bringa till uttryck, att den rätt som tillkommer innehavaren av ett upplagsbevis är principiellt *oberoende av det uppläggningsavtal*, som föranlett utfärdandet av beviset. Detta betyder, att innehavaren av beviset på detta kan grunda en självständig rätt, d. v. s. att upplagshållaren, då innehavaren av beviset begär att utfå de i detta angivna varorna, icke kan göra invändning om, exempelvis, att han icke mottagit den kvantitet, som beviset angiver, eller att de upplagda varorna varit skadade. Upplagshållaren kan i dylikt avseende icke göra andra invändningar än sådana, som kunna grundas på beviset eller på upplagshållarens förhållande till innehavaren av beviset. Endast i ett avseende gör lagen ett undantag från denna huvudgrundsats, i det att innehavaren av beviset måste finna sig i att upplagshållaren av honom fordrar i upplagshusets fastställda taxa bestämd avgift för varornas förvaring, även om denna fordring ej framgår av beviset. På samma sätt måste han även för att utbekomma varorna utgiva ersättning för sådan utgift, till vilken upplagshållaren varit befogad utan särskilt uppdrag, t. ex. utgift för åtgärd som varit nödvändig för varornas bevarande.

Vad i det föregående sagts om den självständiga naturen av den rätt, som innehavaren av beviset kan grunda på detta, gäller, väl att märka, i allmänhet icke beträffande bevis med rektaklausul. Innehavare av ett sådant, icke löpande upplagsbevis kan icke mot upplagshållaren göra gällande bättre rätt än vad bevisets förste innehavare hade. I ett fall framträder emellertid utfästelsens självständiga natur även i förhållande till en innehavare av icke löpande upplagsbevis. Det är fallet om den förste innehavaren är någon annan än uppläggaren. I så fall kan nämligen upplagshållaren icke mot en sådan innehavare av det icke löpande beviset åberopa något förhållande, som har sin grund i uppläggningsavtalet men icke upptagits i upplagsbeviset.

Med den självständiga rätt upplagsbeviset i nyss berörda avseende ger innehavaren sammanhänger att upplagsbeviset principiellt även framträder som ett löpande papper i fråga om upplagshållarens möjlighet att möta innehavaren av beviset med *andra invändningar* än de nyss nämnda, exempelvis med invändning om ogiltighet eller om redan verkställd prestation

m. m. I detta avseende har man att på upplagsbevis i allmänhet (d. v. s. de löpande) tillämpa de grundsatser, som kommit till uttryck i skuldebrevslagen beträffande löpande skuldebrev, medan upplagsbevis med rektaklausul följa reglerna för icke löpande skuldebrev.

Det hittills sagda innebär att upplagsbeviset är ett *negotiabelt* papper. Därutöver framträder det som ett löpande papper även i *legitimationshänseende*. De regler som gälla därom enligt 22—23 §§ motsvara helt och hållet legitimationsreglerna vid konossement. Enligt dessa stadganden är den formellt legitimerade innehavaren behörig att göra gällande den rätt, äganderätt eller panträtt, som för innehavaren grundas å beviset.

Slutligen är att märka, att upplagsbeviset är *presentationspapper*; sålunda stadgas i 29 § att innehavare av upplagsbevis ej är berättigad att av upplagshållaren utfå varan, med mindre upplagsbeviset med påtecknat kvitto återställs till upplagshållaren. Då något undantag icke göres beträffande upplagsbevis med rektaklausul, måste denna regel antagas gälla även beträffande de icke löpande upplagsbevisen.

Huruvida den nu nämnda regeln dessutom bör tolkas så, att upplagshållaren, även då beviset är icke löpande, ej heller *äger* att utlämna varan till någon annan än innehavare av beviset, är däremot osäkert; därom se ovan s. 24. Att en sådan regel gäller beträffande de löpande bevisen är dock naturligen otvivelaktigt. Dessa hava sålunda värdepapperskvalitet. Upplagshållaren äger icke att utlämna varan till någon annan än innehavare av upplagsbeviset.

II. På grund av de ovan angivna grundsatser, vilka reglera upplagsbevisets rättsverkningar i obligationsrättsligt hänseende, kommer beträffande upplagsbeviset att i *sakrättsligt* hänseende gälla i stort sett samma regler som beträffande konossementet. Särskilt i ett betydelsefullt avseende, nämligen beträffande förutsättningarna för pantsättning, avvika dock reglerna om upplagsbeviset från vad som gäller om konossement.

Vad som gäller angående de sakrättsliga spörsmålen torde i huvudsak kunna sammanfattas i följande regler.

1. Upplagsbeviset, liksom upplagspantbeviset, är enligt 24 § föremål för *extinktivt godtroshöfvervärd*, och detta förvärd är kvalificerat. Den som genom ett förvärd, som ger honom själv formell legitimation enligt 23 §, fått beviset i händer, är icke pliktig att utlämna det till den, för vilken det förkommit, med mindre det visas, att han vid sitt förvärd icke var i god tro. Detta betyder tydligen, att bevisets förvärdare genom sitt fång

av detta även förvärvar rätten till den upplagda varan; och detta skall enligt härskande uppfattning gälla även om varan icke tillhörde uppläggaren.

Vad nu sagts gäller givetvis endast löpande upplagsbevis. Sådana bevis som försetts med rektaklausul äro icke föremål för exstinktivt godtrosförvärv.

2. Enligt samma grundsats som nyss nämnts har man att vid *dubbelöverlåtelse* av upplagsbevis lösa kollisionen mellan förvärvarna; den som får upplagsbeviset i sin besittning och därvid är i god tro har företräde. Skulle dubbelöverlåtelse ske genom försäljning av de upplagda varorna *utan* upplagsbevis åt en person och överlåtelse av upplagsbeviset åt en annan, torde den senare få stå tillbaks för den förre, därest denne utan att innehava upplagsbeviset skulle lyckas utbekomma varorna och därvid var i god tro. — Någon motsvarighet till de kollisioner, som kunna uppstå genom att ett konossement kan utfärdas i flera likalydande exemplar, är icke möjlig i fråga om upplagsbevis.

Huruvida nu angivna regler äro att tillämpa även beträffande icke löpande upplagsbevis är ovisst. För denna fråga synes vara avgörande, huruvida ett sådant upplagsbevis bör anses hava värdepapperskvalitet. Skulle så anses vara fallet, bör även beträffande dubbelöverlåtelse av det icke löpande upplagsbeviset gälla, att den som i god tro får beviset i sin besittning bör hava företräde framför tidigare förvärvare.

3. Skydd mot *överlåtarens borgenärer* erhåller förvärvare av upplagsbevis i och med upplagsbevisets besittningstagande. Denna regel gäller, väl att märka, även om upplagsbeviset är icke löpande. Denuntiation hos upplagshållaren är således, därest upplagsbevis utfärdats, utan betydelse. Anorlunda åter givetvis, om något sådant bevis *icke* blivit utställt.

4. Beträffande *pantsättning* av upplagda varor gälla, som nämnts, speciella regler. Då de upplagda varorna, såsom framgår av det föregående, kunna överlätas, exempelvis försäljas, genom överlåtelse av upplagsbeviset, är det naturligt, att de jämväl böra kunna pantsättas på motsvarande sätt, d. v. s. genom överlämnande av upplagsbeviset i panthavarens besittning. Denna möjlighet står också till buds enligt 31 §. En pantsättning av upplagsbeviset utgör emellertid icke den enda form, vari panträtt i upplagda varor enligt nämnda stadgande kan stiftas.

I främmande rätt har flerstädes utvecklat sig ett system med s. k. dubbelbevis, och detta system har, såsom i det föregående redan nämnts, även vår lag adopterat, låt vara blott som ett valfritt alternativ vid sidan av

enkelbevissystemet. Uppläggaren kan sålunda begära, att jämsides med det egentliga upplagsbeviset utfärdas ett annat dylikt bevis, ett s. k. upplagspantbevis. Syftet med denna anordning är, att uppläggaren skall hava *ett* bevis, upplagspantbeviset, som han skall kunna överlämna till panthavaren vid pantsättning av de upplagda varorna, och *ett annat* bevis, upplagsbeviset, som han skall kunna begagna vid en försäljning av varorna. Genom dubbelbevissystemet uppnår uppläggaren således fördelen att kunna bekvämt försälja varorna, trots att de redan pantsatts. Detta förutsätter emellertid givetvis, att det sörjes för att av själva upplagsbeviset framgår, att varorna blivit graverade genom en pantsättning. Med hänsyn härtill har lagen även givit särskilda föreskrifter om hur pantsättning av upplagspantbevis skall ske. Till viss del hava dessa föreskrifter gjorts tillämpliga även på pantsättning av enkelt upplagsbevis, ehuru orsaken till deras tillämpning i detta senare fall onekligen förefaller mindre klar.

I enlighet med nu antydda grundsatser har lagens regler om pantsättning av upplagsbevis och upplagspantbevis utformats i 31, 32 och 39 §§. Därom stadgas sålunda följande.

1) Panträtt i upplagd vara stiftas genom överlämnande av antingen upplagsbevis eller upplagspantbevis; det förra alternativet förutsätter, att upplagsbeviset utfärdats *utan* upplagspantbevis. Att märka är för övrigt att panträtt stiftas på detta sätt även om upplagsbeviset eller upplagspantbeviset genom rektaklausul skulle gjorts icke löpande.

2) Såsom en för båda fallen gemensam, oeftergivlig formfordran gäller att pantförskrivningen skall hava formen av ett *indossament* å beviset. Detta skall vara undertecknat av pantsättaren och utvisa, att överlåtelsen skett såsom pant för fordran samt angiva pantfordringens storlek till kapital och ränta. Denna regel måste iakttagas även om beviset är ställt till innehavaren. Åsidosättes denna formfordran är pantförskrivningen ogiltig. Detta innebär, att ogiltighet kommer att drabba även en s. k. fiduciarisk äganderättsöverlåtelse i säkerhetssyfte, d. v. s. en överlåtelse som avser att bereda pantsäkerhet men som icke ger detta syfte till känna genom någon pantklausul.

3) Sker pantsättningen genom överlåtelse av upplagspantbevis, tillkommer såsom förutsättning för dess giltighet, att pantförskrivningen skall *antecknas å upplagsbeviset* och att upplagshållaren skall förse upplagspantbeviset med *intyg* om anteckningen. Innan detta skett, är överlåtelsen icke gällande. Anledningen till denna föreskrift är givetvis hänsynen till tredje man, d. v. s. en person, som efter pantsättningen förvärvar upp-

lagsbeviset. Samma hänsyn har för övrigt också föranlett en föreskrift om att upplagshållaren, sedan han tecknat nyssnämnda intyg å upplagsbeviset, även skall införa överlåtelsen i ett hos upplagshuset fört register samt meddela intyg om införingen på båda bevisen. Detta utgör emellertid ingen formföreskrift, och en försummelse i denna del har därför ingen inverkan å pantsättningsens giltighet. Sådan införing i upplagshusets register, som sålunda föreskrivits beträffande pantsättning av upplagspantbevis, kan även ske vid pantsättning av upplagsbevis men är i detta fall icke obligatorisk.

§ 2. Lagerbeviset

I. Upplagsbevis som uppfylla formfordringarna enligt 1931 års lag utfärdas, enligt vad som uppgivits, endast sällan. De koncessionerade upplagshusen äro få, och de utfärdade formenliga upplagsbevis endast i mycket få undantagsfall (se R o d h e a. a. § 62 s. 744). Vid sidan av upplagsbevis i egentlig mening förekomma därför i stort antal andra bevis om hos tredje man lagrade varor, vanliga *lagerbevis*, utfärdade antingen av upplagshus utan iakttagande av formkraven för upplagsbevis eller av andra lagerhus. Till denna kategori av handlingar har man även att räkna s. k. vågattester (därom se U n d é n, Svensk sakrätt I, 1 uppl., § 28 II s. 313 not 2) och s. k. delivery-orders.

Ett lagerbevis utgör i första hand ett skriftligt bevis om att varor mottagits till förvaring i ett lagerhus, ett receptisse. Härtill ansluter sig i andra hand regelmässigt en utfästelse av lagerhusets innehavare, depositarien i uppläggningsavtalet, att utlämna varorna antingen till viss person, regelmässigt deponenten, eller till den som innehar lagerbeviset. Stundom förekommer en förklaring, att varorna utlämnas »endast mot återställande av lagerbeviset» eller någon liknande klausul. Till sitt innehåll överensstämmer lagerbeviset sålunda så till vida nära med konossementet och upplagsbeviset. Frågan är då, huruvida lagerbeviset kan tilläggas samma rättsverkinningar som dessa värdepapper, därigenom att beviset ges den sedvanliga formen av en löpande handling genom att ställas till innehavaren eller till viss man eller order, eller kanske oberoende därav. Härom råda olika meningar.

Enligt en av W i n r o t h uttalad åsikt (Köp av lös egendom s. 223) bör ett »löpande» lagerbevis — varmed Winroth väl förstår ett sådant som är ställt till innehavaren eller till viss man eller order — kunna vara

föremål för sådant godtroshöfvervärf, som omtalas i 166 § andra stycket SjöL. Samma rättssatser, som enligt nämnda lagrum gälla beträffande konossementet, böra enligt Winroth kunna tillämpas även beträffande »löpande» lagerbevis. Detta innebär, det framgår av Winroths utläggning av nämnda rättssatser, att enligt hans mening lagerbevis, ställda till innehavaren eller till viss man eller order, kunna vara föremål för extinktivt godtroshöfvervärf öfver huvud, d. v. s. icke blott i de situationer som avses i 166 § andra stycket SjöL. Däremot synes det ovisst, huruvida man av Winroths uttalanden bör draga slutsatsen, att han skulle anse det »löpande» lagerbeviset vara negotiabelt; (jfr emellertid R o d h e, Obligationrätt, § 62, s. 744 not 21).

Till Winroths åsikt har A l m é n anslutit sig (Om köp och byte av lös egendom, 4 uppl., Tillägg till §§ 39—41 not 25 a). En motsatt åsikt har åter uttalats av U n d é n (Panträtt i rättigheter, 2 uppl., s. 130, Svensk sakrätt I, 1 uppl., s. 230). Enligt Undéns mening kan man i brist på uttryckligt lagstadgande icke tillägga ett lagerbevis, ens då det ställts till deponentens order eller till innehavaren, löpande natur i avseende å rätten till det deponerade godset. Lagerbeviset bör, framhåller Undén, icke tilläggas den legitimerande verkan, att innehavaren vore befogad att utfå godset utan ytterligare bevis om sin materiella rätt (aktiv legitimationskraft), och än mindre borde innehavare av lagerbeviset kunna åberopa godtroshöfvervärf i förhållande till tidigare höfvervärfare utan besittning eller till senare höfvervärfare, som kommit i besittning av själva godset.

Av det sagda torde framgå att vår rätt, åtminstone sådan den återspeglas i de refererade uttalandena av representanter för doktrinen, icke erbjuder några säkra hållpunkter för bestämmandet av lagerbevisets rättsverkningar. Man torde emellertid med skäl kunna göra gällande, att den av Undén hävdade åsikten bäst överensstämmer med vår rätts allmänna principer, sådana dessa kunna skönjas exempelvis i rättsutvecklingen beträffande livförsäkringsbrevet. Till stöd för denna åsikt kan också anföras, att den överensstämmer med den vid utfärdandet av 1872 års förklaring rådande rättsuppfattningen. Denna rättsuppfattning åter synes i sin tur hava bekräftats genom utfärdandet av 1931 års lag om upplagshus och upplagsbevis, som genom sina restriktiva regler (koncessionstvång för upplagshusen, formkrav för upplagsbevisen m. m.) framhåvt de där avsedda handlingarnas natur av löpande papper såsom något extraordinärt. Till sist kunna till stöd för ifrågavarande åsikt även anföras vissa i det följande närmare berörda avgöranden i rättspraxis.

II. I enlighet med vad ovan anförts torde man, vad först angår lagerbevisets rättsverkningar i *obligationsrättsligt* hänseende, böra antaga att lagerbeviset, även om det är ställt till innehavaren eller till viss man eller order, icke är negotiabelt. Rodhe, som menar att det är »osäkert» om en sådan handling är negotiabel, gör samtidigt gällande, att lagerbevis i affärslivet i stor utsträckning behandlas, som om de voro negotiabla. Rodhe fäster också uppmärksamheten vid rättsfallet NJA 1921 s. 326, vilket enligt hans uppfattning »möjligen kan innebära ett ståndpunktstagande för bevisets negotiabilitet».

Trots vad sålunda anförts torde det dock knappast vara tillrådligt att betrakta ett lagerbevis som en negotiabel handling, för så vitt det icke kan styrkas, att den uppfattning angående lagerbevisets natur, som säges vara vanlig i affärslivet, har den fasthet, att den kan sägas innefatta ett verkligt handelsbruk.

Att ett sådant handelsbruk kan existera beträffande vissa typer av lagerbevis är visserligen otvivelaktigt. Ett exempel därpå utgör det förut nämnda rättsfallet NJA 1921 s. 326. Detta gällde innebörden av en s. k. delivery-order, som utstälts av ett rederiombud och som avsåg viss del av en last, angiven i ett till rederiombudet överlämnat konossement. Under uttryckligt återopande av handelsbruk beträffande dylika handlingar förklarade högsta domstolen en köpare, som skulle prestera köpeskillingen »mot dokumenter», pliktig att godtaga en dylik delivery-order i stället för konossement; (jfr rättsfallet NJA 1923 s. 355). Härav kan emellertid icke dragas någon slutsats om att andra, egentliga lagerbevis skulle vara att bedöma på samma sätt. Rättsfallets betydelse är för övrigt icke ens beträffande delivery-order fullt klar. Jämställandet av dylika handlingar med konossement kan visserligen synas innebära, att de vore att anse som negotiabla liksom konossementen. Därvid är emellertid att märka, att frågan om handlingens negotiabilitet dock icke var direkt aktuell i målet. Även av detta skäl bör rättsfallet bedömas med försiktighet.

Av större intresse än det nyss nämnda rättsfallet synes rättsfallet NJA 1931 s. 613 vara. I detta fall hade till säkerhet för en långivare en fullt verksam pantsättning av en hos speditör upplagd vara kommit till stånd, varvid dels till långivaren överlämnats transporterade lagerbevis å varan, dels hos speditören gjorts anmälan om överlåtelse av bevisen. Då pant-havaren begärde att utfå varan, gjorde speditören gällande, att han ägde rätt att vägra utgiva denna, innan han av lagerbevisens innehavare erhållit betalning för oguldna lagringskostnader m. m. Samtliga instanser

antogo enhälligt, att en sådan rätt tillkom speditören. Rättsfallet bestyrker sålunda, att lagerbevisens förvärvare icke hade någon av den förste innehavarens förhållande till speditören (depositarien, upplagshållaren) oberoende rätt att utfå den i bevisen angivna varan. Eller med andra ord: lagerbeviset utgjorde icke någon negotiabel handling.

III. Vad i det föregående anförts angående lagerbevisets rättsverkningar i obligationsrättsligt hänseende torde giva vissa hållpunkter även för bedömandet av dess ställning i *sakrättsligt* hänseende.

1. Är lagerbeviset icke ett negotiabelt papper, är det tydligen föga ägnat att vara objekt för ett *extinktivt godtrosförvärv*, även om det skulle vara försett med en klausul, enligt vilken de mottagna varorna skola utlämnas »mot avgivande av beviset» eller »endast till deponenten eller hans rättsinnehavare mot återställande av beviset». En klausul av nämnda innehåll utgör allenast en i lagerhusets intresse betingad presentationsklausul, och den är därför icke ägnad att i förhållande till tredje man bereda bevisets innehavare någon sådan legitimation, som skulle kunna motivera ett extinktivt godtrosförvärv. Mera rimligt vore det att så uppfatta bevisets utställande till innehavaren eller som orderpapper. Men kan man icke antaga, att lagerbevisets utfärdare därmed velat göra beviset negotiabelt, synes det naturligast att utgå från att utfärdaren genom att giva beviset detta innehåll endast avsett att till sin egen säkerhet giva detta *passiv* legitimationskraft, så att det verkar som ett legitimationspapper. Icke heller i detta fall finnes därför någon anledning att betrakta lagerbeviset som ett i godtrosförvärvares hand invindikabelt papper.

2. Vad ovan anförts innebär att lagerbeviset, även om det innehåller en presentationsklausul av förut angivet innehåll eller utställts till innehavaren eller som orderpapper, dock icke har värdepapperskvalitet. Därav följer, att det vid *dubbelöverlåtelse* av lagerbeviset saknar betydelse, att den senare förvärvaren tilläventyrs fått beviset i sin besittning. Sannolikt blir, liksom vid enkla skuldebrev, denuntiation hos utfärdaren härvidlag avgörande.

3. Med utgångspunkt i vad ovan anförts har man även att bedöma frågan om förutsättningarna för att förvärvare av lagerbevis skall erhålla *skydd mot överlåtarens borgenärer*. Eftersom ett lagerbevis av förut angivet innehåll varken är något löpande papper eller en handling med värdepapperskvalitet — angående möjligheten att tillskapa lagerbevis med värdepapperskvalitet se dock nedan under 5. — synes också borgenärsskyd-

det vara att anknyta till denuntiation hos bevisets utfärdare, lagerhuset; jfr rättsfallet NJA 1888 s. 8, ävensom nedannämnda fall NJA 1961 s. 192.

4. Ej heller kan *pantsättning* ske genom bevisets traderande utan man får i enlighet med reglerna om enkla skuldebrev denuntiera hos utfärdaren. Ev. har man att följa reglerna för pantsättning av lös egendom i tredje mans besittning i 1936 års lag; denuntiationsförfarandet avviker där något från vad som gäller enligt 31 § SkL. Se NJA 1928 s. 606.

5. Intet bör emellertid kunna hindra en depositarie, som utfärdar ett lagerbevis, att förse detta med en uttrycklig *värdepappersklausul*, således en klausul enligt vilken han är hindrad utlämna varorna till annan än den som innehar beviset (jfr diss. votum i NJA 1928 s. 606). I dylikt fall bör de upplagda varorna kunna pantsättas genom bevisets traderande till panthavaren. Vid överlåtelse av beviset bör vidare besittningstagande bereda skydd mot överlåtarens borgenärer. Vid dubbelöverlåtelse bör den som i god tro får beviset i sin hand ha företräde.

I detta sammanhang må hänvisas till NJA 1961 s. 192, som gällde av riksgäldskontoret utfärdat förvaringsbevis rörande hos kontoret deponerade premieobligationer. Av fallet synes framgå att man ansett det möjligt, att ett bevis av denna art utrustas med värdepapperskvalitet. På grund av att förekommande klausuler befanns motsäggande ansågs emellertid beviset icke äga sådan kvalitet utan vara att betrakta som ett slags motsvarighet till enkelt skuldebrev. Målet gällde, huruvida gåva av beviset blivit fullbordad genom tradition därav; så ansågs sålunda icke, utan härför hade fordrats denuntiation hos bevisets utfärdare (kontoret), se 1936 års gävoslag 3 §. Det är att observera, att man sålunda synes ha anknutit till reglerna om enkla skuldebrev och icke till regler om lös egendom (d. v. s. här obligationer) som finns i tredje mans besittning; själva beviset har i viss mån tillerkänts självständig ställning och icke behandlats blott som ett kvitto rörande en deposition. — Avgörandet är av intresse även av det skälet att det bekräftar, att en klausul, som endast skulle vara en presentationsklausul — d. v. s. innebära rätt för gäldenären att kräva presentation men icke skyldighet för honom att göra detta — icke godtages (jfr ovan s. 54 f).

Huruvida rättsfallets betydelse är begränsat till just förvaringsbevis (och s. k. certifikat) rörande deponerade obligationer eller om det kan anses vägledande även beträffande de ovan berörda lagerbevisen rörande upplagda varor är svårt att säga med bestämdhet; intet talar väl dock mot den senare uppfattningen.

Kap. 6. Aktiebrev och andra aktierättsliga dokument

§ 1. Aktiebrevet

I. Aktiebrevet utgör i våra dagar ett av de viktigaste värdepapperen, kanske det allra viktigaste. Trots detta saknades länge i vår lagstiftning på aktiebolagsrättens gebit alla i egentlig mening dokumenträttsliga regler. Följden blev att stor ovisshet rådde angående de regler som borde tillämpas beträffande överlåtelse av eller andra förfoganden över aktier.

Aktiebrev kunna ställas antingen till innehavaren (innehavareaktier) — detta förutsätter dock särskilt tillstånd av kommerskollegium — eller till viss man (namnaktier). I brist på uttryckliga regler antogs att aktiebrev av förstnämnda slag borde bedömas enligt de för löpande skuldebrev gällande grundsatserna, medan åter, åtminstone enligt den härskande åsikten, aktiebrev av sistnämnda slag borde bedömas på samma sätt som icke löpande skuldebrev. Så småningom framträdde emellertid på flera håll den meningen, att även namnaktier i större eller mindre utsträckning borde likställas med löpande papper. Genom lagstiftning år 1936 i samband med tillkomsten av skuldebrevslagen vann denna uppfattning i ett viktigt avseende lagens sanktion, i det att genom en ny paragraf i 1910 års aktiebolagslag (27 a §) namnaktier gjordes invindikabla. Sedermera har i 1944 års aktiebolagslag (ABL) de år 1936 i lagen införda reglerna kompletterats i viktiga avseenden. Därigenom har aktiebrevets ställning i sakrättsligt hänseende helt klarlagts. Fortfarande råder emellertid ovisshet i fråga om aktieförvärvares rättsställning i förhållande till bolaget.

II. Aktiebrevet utgör ett bevis om aktierätt i subjektiv mening. Det är med andra ord ett *bevis om delägarerätt* i aktiebolag. Sådan delägarerätt kan sägas innefatta två särskilda grupper av anspråk. Den ena omfattar de s. k. förvaltningsbefogenheterna, d. v. s. rätten att tillsammans med övriga aktieägare taga del i bolagets förvaltning genom att i enlighet med bolagslag och bolagsordning deltaga i och utöva rösträtt på bolagsstämma, klandra bolagsstämmbeslut m. m. Den andra gruppen omfattar vissa

»direkt ekonomiska rättigheter». Dessa kunna i sin tur särhållas i å ena sidan en abstrakt medlemsrättslig andelsrätt, innefattande anspråk på delaktighet i vinst, företrädesrätt till nyteckning, rätt till s. k. fondaktier (förr kallade »gratisaktier») m. m., å andra sidan vissa självständigblivna konkreta förmögenhetsrättsliga anspråk, såsom rätt till beslutad vinstutdelning, rätt till kapitalåterbäring i samband med nedsättning av aktiekapitalet, rätt till likvidationskvot m. m.

Skillnaden mellan förvaltningsbefogenheterna, å ena, och de direkt ekonomiska rättigheterna, å andra sidan, får betydelse, då det gäller aktieägarens *legitimation*. För legitimationen är emellertid dessutom avgörande, huruvida fråga är om innehavareaktier eller namnaktier.

Ägare av *innehavareaktier* legitimerar sig i båda de nämnda hänseendena genom att förete aktiebrevet. Innehav av aktiebrevet är således i detta fall erforderligt men är å andra sidan också tillräckligt.

Annorlunda förhåller det sig i fråga om *namnaktier*. Här har man att observera aktiebolagslagens regler om den s. k. aktieboken. Denna innefattar en förteckning över aktiebolagets samtliga aktier, i vilken dessa genom styrelsens försorg upptagas i nummerföljd med uppgift å ägarna och i vilken jämväl anmälda förändringar i äganderätten till aktier skola antecknas. Beträffande innehavareaktier har aktieboken ingen annan betydelse, än att där antecknade aktieägare erhålla meddelanden om bolagsstämmor m. m. Beträffande namnaktier åter stadgas i 39 § 2 mom. tredje stycket ABL, att den, till vilken aktie övergått, ej gentemot bolaget är att anse som aktieägare, innan han införts i aktieboken.

Detta stadgande motsvarar ett i 1910 års aktiebolagslag (28 § fjärde stycket) förekommande. Innebörden av detta senare stadgande var omstridd. Enligt en uppfattning avsåg det att knyta legitimationen till införingen av aktieförvärvet i aktieboken såväl i fråga om förvaltningsbefogenheterna som i fråga om direkt ekonomiska anspråk; härom se Hult i TfR 1931 s. 414 ff. Enligt en annan åsikt, framförd av Nial (Om aktiebrev s. 14 ff, särskilt s. 25 ff), avsåg lagen allenast att i fråga om förvaltningsbefogenheterna anknyta legitimationen till aktieboken, medan åter i fråga om direkt ekonomiska anspråk företeende av aktiebrevet erfordrades och var tillräckligt.

De olika åsikterna angående tolkningen av den äldre rätten kunna numera lämnas därhän. Genom den nya aktiebolagslagen och motiven till denna torde den av Nial framförda åsikten numer få anses sanktionerad. Vad som stod emot denna var framför allt dels motiven till 1910 års aktie-

bolagslag, dels en till huvudregeln i 28 § fjärde stycket i nämnda lag fogad undantagsregel; därom se Hult s. a. st. Vid utformningen av 39 § 2 mom. tredje stycket ABL har nämnda undantagsregel avsiktligt utesluts, och genom klara motivuttalanden i anslutning till denna förändring av lagtexten ha förarbetena till 28 § fjärde stycket av 1910 års aktiebolagslag förlorat sin betydelse. På grund härav måste nu i fråga om namnaktier anses gälla att för utövande av rösträtt å bolagsstämma och likartade rättigheter fordras legitimation genom anteckning i aktieboken, för utövandet av rätt att uppbära utdelning eller kapitalåterbäring på grund av att aktiekapitalet nedsatts eller likvidationskvot samt för rätten att erhålla aktier vid nyemission m. m. fordras åter, att aktieägaren legitimerar sig genom att förete aktiebrevet, och är å andra sidan sådan legitimation tillräcklig; jfr 56 §, 64 § 2 mom., 65 § 66 § 2 mom. och 164 § ABL.

För införing av ett aktieförvärv i aktieboken måste naturligen krävas att förvärvaren legitimerar sig som aktieägare. Härvid liksom eljest, då förvärvaren av aktie har att legitimera sig, är det tillräckligt med en formell legitimation enligt regler, vilka i stort sett överensstämmer med legitimationsreglerna i fråga om löpande skuldebrev; beträffande en avvikelse från dessa regler, så vitt angår familjerättsliga förvärv, se emellertid nedan.

III. Synnerligen vansklig är frågan, huruvida aktiebrevet utgör en *negotiabel* handling, d. v. s. huruvida förvärvare i god tro åtnjuter skydd mot utställarens invändningar om handlingens ogiltighet och om att prestation, t. ex. utdelning, redan erlagts till en föregående innehavare m. m. Enligt en allmän uppfattning inom svensk doktrin är visserligen innehavareaktiebrevet *negotiabelt*; se hänvisningar hos Nial (a. a. s. 70 not 242). Däremot torde i allmänhet namnaktiebrevet icke tilläggas *negotiabilitet*. Inom doktrinen har emellertid Nial i fråga om namnaktiebrevet intagit en motsatt ståndpunkt och hävdar, att i princip också ett sådant aktiebrev är *negotiabelt*, låt vara att principen vid sin tillämpning i särskilda fall måste vidkännas åtskilliga undantag; se Nial a. a. s. 69 ff. Den till stöd för denna åsikt anförda argumentationen är otvivelaktigt av stort intresse. Bedömd ur gällande rätts synpunkt har den emellertid givit anledning till vissa tvivelsmål; se Hult i TfR 1931 s. 422 ff. Huruvida de mot Nials åsikt anförda argumenten hava tillräcklig styrka skall dock icke här undersökas; att frågan är ytterst svårbedömbär är otvivelaktigt, och detta torde väl också vara förklaringen till att lagstiftaren av-

stått från att försöka utforma en lösning. Detta spörsmål bör, förklarade lagberedningen, nu liksom tidigare överlämnas åt rättsvetenskap och rättstillsämpning.

IV. 1. Såsom redan ovan nämnts äro aktiebrev numer *invindikabla*, vare sig de äro ställda till innehavaren eller de äro ställda till viss man. Beträffande förutsättningarna för ett exstinktivt godtrosförvärv med avseende å fångesmannens legitimation, aktiebrevets traderande till förvärvaren, arten av det fång som grundlägger godtrosförvärvet och innebörden av godtroskravet gälla regler, som i allt överensstämman med motsvarande regler i fråga om löpande skuldebrev. Anmärkas må att sålunda vid förvärv av namnaktier den för legitimationen erforderliga fångeskedjan icke nödvändigt behöver bestå uteslutande av indossament utan kan inrymma även överlåtelser genom fristående skriftlig handling. I fråga om godtroskravet skall vidare erinras om att, i enlighet med vad redan vid framställningen av reglerna om det löpande skuldebrevet utvecklats, det vid förvärv av aktier genom s. k. fondkommissionär är utan betydelse, att denne tilläventyrs var i ond tro vid förvärvet; se ovan s. 52 f samt ett uttalande av lagrådet, återgivet i NJA avd. II 1945 s. 323 f. Slutligen råder överensstämmelse med reglerna om godtrosförvärv av skuldebrev även i det avseendet, att rätter ägare saknar lösningsrätt.

I ett avseende har emellertid reglerna om godtrosförvärv av aktier kompletterats med en betydelsefull regel, som saknar motsvarighet i skuldebrevslagen. Den åsyftade regeln avser det fall, att en förvärvare av namnaktie stödjer sitt förvärv på en fångeskedja, i vilken ingår »*annat fång än överlåtelse*», exempelvis ett arv eller annat familjerättsligt fång. För så vitt detta fång är oantastligt men någon i fångeskedjan ingående överlåtelse är bristfällig, är en godtrosförvärvare skyddad, oberoende av att överlåtelsekedjan på angivet sätt är avbruten genom det familjerättsliga fånget. Om åter det familjerättsliga fånget är bristfälligt, är läget ett annat. I så fall brister i denna länk icke blott den materiella rätten utan också den formella legitimation, som utgör grunden för godtrosförvärvet. Enligt en av lagberedningen uttalad mening skulle nu visserligen det oaktat ett godtrosförvärv kunna erkännas i detta fall, i det att man skulle kunna ex analogia tillämpa den regel som gäller, därest i fångeskedjan ingår en överlåtelse av en föregiven fullmäktig eller representant eller över huvud taget en ställföreträdare, som av någon anledning saknar behörighet. Huruvida en sådan analogi skulle komma att godtagas av domsto-

larna är väl åtminstone tvivelaktigt. Säkert är emellertid att starka sakskaäl tala för en sådan regel.

Detta har nu lagstiftaren så vitt angår namnaktier beaktat genom regeln i 36 § 2 mom. ABL. Därvid har man dock gått ett steg längre, än vad nyssnämnda analogi skulle innebära, i det att man under viss förutsättning tillagt det familjerättsliga fånget verkan av att utgöra *formell legitimation* för förvärvaren. Förutsättningen är, att fånget efter viss prövning av dess giltighet blivit infört i aktieboken. Sedan så skett äger en förvärvare av aktien utan särskild prövning utgå från att fånget i fråga är giltigt. Införingen i aktieboken skapar sålunda formell legitimation. Härmed vinnes den ytterligare fördelen, att sådana handlingar, som styrka det familjerättsliga fånget, i motsats till vad eljest vore nödvändigt, icke behöva åtfölja aktien vid kommande överlåtelser eller andra förfoganden.

2. Någon särskild regel angående *dubbelöverlåtelse* av aktie innehåller icke aktiebolagslagen. Det oaktat gäller givetvis, att senare förvärvare, som är i god tro och fått aktiebrevet i sin besittning, har företräde framför tidigare förvärvare. Av skäl som anförts ovan s. 51 f i fråga om dubbelöverlåtelse av löpande skuldebrev synes det böra anses betydelselöst, huruvida den innehavare av aktien, som verkställer det dubbla förfogandet, var formellt legitimerad eller icke.

3. Frågan under vilka förutsättningar överlåtelse av aktie äger *verkan mot överlåtarens borgenärer* var tidigare livligt omstridd; härom se N i a l, Om aktiebrev s. 63 ff och Hult i TfR 1931 s. 419 ff. Genom 1944 års aktiebolagslag löstes denna fråga, i det genom ett särskilt stadgande, 36 § 3 mom., uttryckligen föreskrevs, att samma regel, som genom 22 § SkL lagfästs i fråga om överlåtelse av löpande skuldebrev, d. v. s. traditionsprincipen, skall gälla även i fråga om överlåtelse av aktie. Såväl beträffande innehavareaktien som beträffande namnaktien gäller sålunda att överlåtelse av aktiebrev ej är gällande mot överlåtarens borgenärer med mindre den, till vilken överlåtelser skett, fått handlingen i sin besittning.

Vad sålunda föreskrivits i aktiebolagslagen i fråga om överlåtelse av aktiebrev gäller också i fråga om *benefik* överlåtelse av sådan handling på grund av regeln i 3 § lagen 1936 angående vissa utfästelser om gäva.

4. Vad ovan sagts angående överlåtelse av aktie gäller givetvis också beträffande *pantsättning* av sådan handling. Pantsättningen är fullbordad först i och med att panthavaren fått aktien i sin besittning; se 36 § 3 mom. ABL.

§ 2. Aktierättsliga dokument vid sidan av aktiebrevet

Förutom aktiebrevet förekomma åtskilliga andra aktierättsliga dokument med större eller mindre betydelse.

Av stor praktisk betydelse är *utdelningskupongen*. Denna har emellertid av lagstiftaren betraktats som ett skuldebrev, varför reglerna om sådana kuponger bibehållits i skuldebrevslagen (24 §).

Av varierande betydelse äro följande i aktiebolagslagen upptagna handlingar: interimisbevis, teckningsrättsbevis och delbevis samt teckningsbevis. Till dessa kan fogas den s. k. talongen.

I. *Talongen*. När till ett aktiebrev höra utdelningskuponger, brukar kupongarket vara försett med en s. k. talong, mot vars företeende nytt kupongark skall utlämnas, sedan de gamla kupongerna förbrukats. Beträffande denna handling finnas inga regler i aktiebolagslagen. Den anses, även om den skulle vara ställd till innehavaren, allenast utgöra ett legitimationspapper men saknar i öfrigt det löpande papperets rättsverkningar. Förmodligen har talongen emellertid icke allenast passiv utan också aktiv legitimationskraft.

Beträffande talongens rättsverkningar se i öfrigt N i a l, Om aktiebrev s. 136 ff.

II. *Interimisbeviset*. Därmed förstås ett provisoriskt bevis om aktierätt, vilket efter det bolaget bildats och styrelse valts, utgives av styrelsen — eller, efter dess bemyndigande, av bank — innan aktiebrev utfärdats, och vilket skall till bolaget återställas vid utbekommande av brev å aktien. Sådant bevis skall ställas till viss man. Det oaktat är det emellertid enligt 36 § 4 mom. ABL ett löpande papper, vilket följer samma regler som aktiebrevet. Det är sålunda invindikabelt, och beträffande överlåtelse och pantsättning gäller traditionsprincipen.

III. *Teckningsbeviset*. Innan aktiebolaget bildats, kan varken aktiebrev eller interimisbevis utfärdas. Under detta skede av bolagets tillblivelse kan emellertid en särskild handling, som skall tjäna till bevis om verkställd teckning av aktie, utfärdas. Om sådant bevis innehåller förbehåll, att aktiebrev eller interimisbevis ej må utbeaktas av aktietecknaren (eller den till vilken hans rätt övergått), med mindre beviset återställs, är

det ett »teckningsbevis» i lagens mening, till vilket knutits särskilda rättsverkningar. Sådant bevis skall ställas till viss man (35 § andra stycket ABL). Det är icke något löpande papper (jfr 36 §) och sålunda icke föremål för exstinktivt godtrosförvärv men har det oaktat i egenskap av presentationspapper i likhet med de i 32 § SkL nämnda presentationspapperen tillagts vissa av de löpande papperens rättsverkningar. Vid överlåtelse eller pantsättning av teckningsbevis gäller sålunda enligt 37 § ABL traditionsprincipen, och vid dubbelöverlåtelse skall den, som i god tro fått beviset i sin besittning, äga företräde. Enligt Nial (SvJT 1958 s. 180 f) är teckningsbeviset med hänsyn till nämnda rättsverkningar »ett typiskt värdepapper»; jfr emellertid ordalagen i 35 § andra stycket ABL — »ej må utbekommas» — vilka närmast motsvara en vanlig presentationsklausul, icke en värdepappersklausul.

IV. *Teckningsrättsbeviset och delbeviset.* Vid aktieteckning förekommer det ofta, att aktieägares företrädesrätt att teckna nya aktier är bestämd så, att en ny aktie får tecknas för ett visst antal gamla aktier. Under sådana förhållanden kan en aktieägare hava behov av att förvärva en eller flera »teckningsrätter» för att kunna teckna en aktie. För att underlätta sådana förvärv utfärdas teckningsrättsbevis. En aktieägare är berättigad att för varje aktie utbekomma ett, eller eventuellt flera teckningsrättsbevis av innehåll, att innehavaren av beviset äger rätt att teckna en aktie mot avlämnande av det antal teckningsrättsbevis, som erfordras för rätt att teckna en aktie (56 § första stycket ABL). Aktieägaren får sålunda härigenom den på varje aktie belöpande teckningsrätten dokumenterad i en särskild handling. För att erhålla täckningsrättsbevis måste aktieägaren först förete den aktie, varå rätten att erhålla sådant bevis grundas. Vid aktieteckningen måste sedan teckningsrättsbeviset företes och återställas.

En funktion motsvarande teckningsrättsbeviset fullgöres vid fondemission av »delbeviset» (64 § 1 mom. fjärde stycket).

Såväl teckningsrättsbevis som delbevis kan ställas antingen till viss man eller till innehavaren (35 § fjärde stycket). Även om sådant bevis ställts till viss man, är det en löpande handling, för vilken gälla samma regler som för aktiebrevet i fråga om godtrosförvärvars skydd mot vindikationstalan och i fråga om förutsättningarna för förvärvars och panthavares skydd mot överlåtarens resp. pantsättarens borgenärer (36 § 4 mom).

Kap. 7. Bevis om andelsrätt i ekonomisk förening

De bevis om andelsrätt i ekonomisk förening, varom här blir tal, kunna avse antingen rätt till andel i sådan förening som regleras genom lagen 1951 om ekonomiska föreningar eller tidigare lagstiftning rörande sådana föreningar (andelsbevis) eller ock sådant bevis som enligt lagen 1930 om bostadsrättsföreningar utfärdas till delägare med bostadsrätt i sådan förening (bostadsrättsbevis).

I. Medlemskapet i en ekonomisk förening medför liksom delägarskapet i ett aktiebolag rättigheter av två olika slag. Föreningsmedlem har för det första rätt att rösta å föreningsstämma och att klandra stämmobeslut samt att utöva även vissa andra befogenheter med avseende å föreningens förvaltning. Denna s. k. förvaltningsbefogenhet, för vilken man föreslagit termen »medlemsrätt», är av så personlig natur, att den icke kan bli föremål för överlåtelse. Därutöver har emellertid en föreningsmedlem vissa s. k. direkt ekonomiska rättigheter, såsom rätt att vid utträde ur föreningen återfå sin insats och rätt att, i den mån vinstutdelning kommer i fråga, erhålla andel i vinsten ävensom rätt att vid föreningens likvidation erhålla andel i eventuellt överskott. Dessa rättigheter kunna liksom en aktieägars motsvarande rättigheter särhållas i *dels* en abstrakt »medlemsrättslig» andelsrätt, *dels* vissa självständigblivna konkreta förmögenhetsrättsliga anspråk. De senare ha naturen av vanliga fordringsanspråk, de förra däremot icke. Samtliga dessa direkt ekonomiska rättigheter, vilka bruka sammanfattas under benämningen »andelsrätt», kunna emellertid överlåtas.

Ehuru sålunda den föreningsrättsliga andelsrätten kan bli föremål för rättsliga förfoganden, har den såsom förmögenhetsobjekt i det hela en mycket liten betydelse. Något behov att underlätta omsättningen av sådana andelsrätter genom att tillskapa ett för ändamålet lämpat bevisdokument har icke förelegat. I den nu gällande lagen om ekonomiska föreningar (10 § tredje stycket) omtalas visserligen en rätt för medlem att »på begäran erhålla skriftlig uppgift av föreningen om medlemskapet och om av honom gjorda insatser», men detta insatsbevis har, såsom vid lagens tillkomst uttryckligen framhölls, allenast naturen av »en bevishandling,

vars företeende icke erfordras för att medlemmen skall kunna göra gällande rättighet på grund av insatser i föreningen». I 1911 års lag om ekonomiska föreningar omtalades över huvud icke något andelsbevis. Likväl har det naturligen redan tidigare förekommit, att insats- eller andelsbevis utfärdats av ekonomiska föreningar. Sålunda har det exempelvis varit vanligt, att sådana handlingar i form av motböcker utfärdats av bostadsföreningar.

På grund av det nu anförda är det naturligt, att ovisshet uppstått rörande betydelsen av de ekonomiska föreningarnas andelsbevis och över huvud rörande reglerna om förfoganden över andelsrätter. Sådan ovisshet har framträtt både i doktrinen och i rättspraxis.

II. Inom doktrinen har R o d h e (Föreningslagen s. 41 ff), i överensstämmelse med sin allmänna metodståndpunkt, i det hela nöjt sig med att betona hithörande spörsmåls vansklighet under framhållande av att åtminstone i vissa fall en analog tillämpning av särskilt skuldebrevslagens regler om enkla skuldebrev vore tänkbar (a. a. s. 44 f., 47, 49 f.). Endast i ett avseende har Rodhe uttalat en bestämd åsikt, i det han beträffande pantsättning av andelsrätt helt avvisat tanken, att det i något avseende skulle spela någon roll, om ett andelsbevis överlämnas eller icke (a. a. s. 51); jfr även uttalandet beträffande verkan av överlåtelse i förhållande till överlåtarens borgenärer a. a. s. 50.

Enligt en av U n d é n uttalad mening skulle åter tradition av andelsbevis hava avgörande betydelse dels vid pantsättning (uttalandet, som avser tiden före skuldebrevslagens tillkomst, röjer dock någon tvekan) och dels vid gåva av föreningsandel, medan det däremot synes ovisst, huruvida enligt Undéns åsikt onerös överlåtelse skulle kräva tradition av beviset för att få verkan mot överlåtarens borgenärer; se beträffande pantsättning Panträtt i rättigheter, 2 uppl. s. 152, beträffande gåva Svensk sakrätt I, 5 uppl. s. 129 med not 183 (föreningsandel nämnes visserligen ej uttryckligen i det ifrågavarande uttalandet men måste anses åsyftad; jfr särskilt not 183) och beträffande onerös överlåtelse s. a. a. s. 127 ff.

Att tradition av andelsbevis icke erfordras för tillkomsten av giltig gåva har åter K a r l g r e n antagit (SvJT 1944 s. 404), samtidigt som han anmärkt, att enligt rättspraxis före tillkomsten av skuldebrevslagen giltig panträtt i andelsbevis ansetts hava kommit till stånd genom tradition av sådant bevis; jfr det försiktigare uttalandet i SvJT 1941 s. 465. I stället för tradition bör man emellertid enligt Karlgrens åsikt kräva denuntiation till föreningen, ett krav som Karlgren synes vilja uppställa, vare sig fråga är

om onerös eller benefik överlåtelse eller om pantsättning. Samma åsikt omfattar också *L i n d e n* (Förvärv och förlust av medlemskap i ekonomisk förening s. 221), i det han anser, att föreskrifterna i 3 kap. SkL äro analogt användbara beträffande såväl överlåtelse som pantsättning.

III. I rättspraxis ha frågor om den rättsliga betydelsen av andelsbevis förelegat till bedömande *dels* i ett fall rörande gåva av andel i ekonomisk förening (NJA 1941 s. 680), *dels* i ett par fall rörande pantsättning av sådan andel (SvJT rf 1933 s. 50 och NJA 1939 s. 162).

I det först nämnda fallet (NJA 1941 s. 680) hade domstolarna enligt rubriken till referatet i NJA att besvara frågan, huruvida »redan en muntlig förklaring om överlåtelse av vissa andelar i ekonomisk förening» innebure övergång av äganderätten till andelarna; och på denna fråga gav högsta domstolen det svaret, att genom den vederlagsfria överlåtelsen av andelarna hade »fullbordad gåva» av dessa kommit till stånd, oavsett att vissa av de andelsbevis, som avsåge nämnda andelar, först senare hade överlämnats till gåvotagaren. Genom detta avgörande har högsta domstolen klart fastställt, att *gåva av föreningsandel* icke kräver tradition av möjligen förekommande andelsbevis, för att gåvan skall kunna göras gällande av gåvotagaren; och samma grundsats måste, såväl på grund av de ovan citerade orden i domen som på grund av referatrubrikens formulering, domstolen antagas komma att följa även i ett fall, då det gäller gåvas verkan gent emot givarens borgenärer.

Närmast till hands ligger också, på grund av nyss angivna båda skäl, att i domen se ett uttryck för uppfattningen, att för gåvas fullbordande i nu ifrågavarande fall icke kräves någonting annat än själva gåvoutfästelsen. Emot en sådan uppfattning har emellertid *K a r l g r e n* som antytt ställt sig undrande och antytt, att visserligen icke tradition av andelsbevis men däremot *denuntiation* till föreningen borde krävas och i det ifrågavarande fallet, enligt vad som syntes framgå av revisionsakten, faktiskt också hade förekommit. Då någon antydning om att föreningen denuntierats icke finnes vare sig i rättegångsreferatet eller i domen, synes det emellertid svårt att tillmäta denna omständighet någon betydelse. Med högsta domstolens ställningstagande i andra fall, framför allt några som röra överlåtelse av byggnad å ofri grund, synes också det antagandet bäst överensstämma, att enligt domstolens mening, på sätt både domskäl och referatrubrik synas ge vid handen, överlåtelseförklaringen i och för sig är tillfyllest för att en överlåtelse av andel i ekonomisk förening skall erhålla sakrättslig verkan.

I det ovan nämnda hovrättsfallet (SvJT rf 1933 s. 50) hade vid *pantförskrivning av en andelsrätt i bostadsförening* pantgäldenärens medlemsbok överlämnats till panthavaren. Domstolarna förklarade, att vid sådant förhållande den med boken avsedda andelsrätten måste anses hava lagligen pantsatts. Enligt detta rättsfall skall sålunda panträtt i andelsrätt anses stiftad genom *tradition av andelsbeviset*.

Huruvida samma uppfattning också ligger till grund för högsta domstolens avgörande i det andra ovan nämnda pantsättningsfallet (NJA 1939 s. 162) är mera ovisst. Även i detta fall hade emellertid en medlemsbok, avseende den pantsatta andelsrätten, överlämnats till panthavaren. Domstolen förklarade här, att »pantsättningen» var »utan laga verkan», men anledningen härtill var, att andelsrätten tillhörde ett oskiftat dödsbo och att pantsättaren icke haft alla dödsbodelägarnas samtycke till pantförskrivningen. Då domstolen anförde detta skäl för att »pantsättningen» måste anses ogiltig, synes man hava fog för antagandet, att denna, därest erforderligt samtycke förelegat, skulle ansetts äga »laga verkan». Huruvida man härvid såsom Karlgren antagit (SvJT 1941 s. 465 och 1944 s. 404) tillmätt panttagarens besittning av medlemsboken avgörande betydelse för panträttens stiftande är det väl kanske icke möjligt att med säkerhet avgöra. Antagandet att så varit fallet synes emellertid åtminstone sannolikt.

IV. Bristen på lagbestämmelser och vägledande prejudikat tillika med meningsskiljaktigheterna inom doktrinen gör det delvis vanskligt att fastställa de rättsregler, som kunna antagas gälla beträffande andelsbevisen. Med stöd av det ovan utvecklade torde emellertid, vad först angår det *obligationsrättliga* förhållandet till föreningen, följande kunna anföras.

1. Tydligt är att andelsbeviset icke har vare sig någon legitimationsverkan eller någon värdepapperskvalitet. *Legitimerad* i förhållande till föreningen är allenast den, som är antagen såsom medlem; och föreningen äger otvivelaktigt att till andelsägaren fullgöra den ekonomiska prestation, som kan komma i fråga, t. ex. på grund av beslutad vinstutdelning, utan att därvid behöva fordra företeende av andelsbeviset. Skulle föreningen i dylikt fall i god tro fullgöra betalningen till någon, som åberopat en ogiltig skriftlig överlåtelse från andelsägaren, torde föreningen äga åberopa betalningen i förhållande till den senare, såvida icke ogiltigheten har sin grund i något förhållande som avses i 17 § SkL; så ock L i n d e n a. a. s. 222. I ett sådant fall, som ju avser ett på överlåtelse grundat betalningsan-

språk, synes nämligen en analog tillämpning av reglerna om enkla skuldebrev, i förevarande fall sålunda regeln i 30 § SkL, motiverad.

2. Med vad nyss sagts om andelsbevisets natur i legitimationsavseende sammanhänger att andelsbeviset *icke* utgör någon *negotiabel* handling. Har andelsrätten blivit föremål för överlåtelse, kan sålunda föreningen mot förvärvaren rikta samma invändningar, varmed den förut kunde möta överlåtaren. Enligt L i n d e n (a. a. s. 222 not 35) skulle det visserligen kunna ifrågasättas att göra undantag från denna regel i fråga om föreningens kvittningsanspråk. Något skäl för ett sådant undantag har emellertid icke anförts. — Beträffande nu berörda spörsmål må hänvisas till H e s s l e r, Om utmätning av bostadsrätt där nyttjanderätten förverkats i Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult s. 202 ff. ävensom till NJA 1961 s. 246.

V. Att andelsbeviset icke har legitimationsverkan får betydelse även i *sakrättsligt* hänseende. Härutöver blir i detta avseende av betydelse att andelsbeviset, såsom av det föregående framgått, icke heller har värdepapperskvalitet.

1. En konsekvens av förstnämnda förhållande är, att något *extinktivt godtrosförvärv* av andelsrätt icke kommer i fråga. Detta har, så vitt angår pantsättning av andelsrätt i bostadsförening, fastslagits genom det förut nämnda rättsfallet NJA 1939 s. 162, i vilket fall pantsättningen, då pantsättaren ej ägde rätt att förfoga över panten, förklarades ogiltig utan hänsyn till god tro hos panttagaren.

2. Beträffande *dubbelöverlåtelse* av andelsrätt följer av nyss inledningsvis anförda båda omständigheter, att någon företrädesrätt för senare förvärvare icke kan knytas till tradition av andelsbeviset. Emellertid har L i n d e n (a. a. s. 222) i överensstämmelse med sin förut nämnda åsikt gjort gällande, att reglerna om dubbelöverlåtelse av enkla skuldebrev här böra anses analogt tillämpliga; den av förvärvarna, som först denuntierat föreningen, skulle sålunda äga företräde. De skäl som anförts för denuntiationsprincipens tillämpning å andelsbevis äro emellertid knappast helt övertygande; därom se närmare nedan. Vid sådant förhållande torde man snarast böra utgå från att det tidigare förvärvet ger företrädesrätt.

3. Att tradition av andelsbeviset icke har någon betydelse som förutsättning för att förvärvare av andelsrätt skall vinna *skydd mot överlåtarens borgenärer* torde klart bestyrkas av det ovan anförda rättsfallet NJA 1941 s. 680. Då detta avsåg en benefik överlåtelse, är det så mycket säk-

rare, att detsamma gäller i fråga om överlåtelse mot vederlag. Samma rättsfall kan också av förut anförda skäl anföras till stöd för åsikten, att redan själva överlåtelseförklaringen är tillfyllest för att förvärvet, vare sig överlåtelsen är onerös eller benefik, skall kunna göras gällande mot överlåtarens borgenärer. Mot denna åsikt står emellertid *Karlgrens* och *Lindens* i det föregående omtalade uppfattning, enligt vilken man i förevarande avseende med analog tillämpning av reglerna om enkla skuldebrev borde kräva denuntiation till föreningen.

För så vitt överlåtelsen avser allenast ett *självständigt konkret anspråk*, exempelvis en rätt till vinst på grund av redan beslutad vinstutdelning, är väl intet att invända mot sist nämnda åsikt; ett sådant anspråk utgör ju en vanlig fordringsrätt, på vilken reglerna om enkla skuldebrev böra tillämpas ex analogia. Detsamma synes också böra gälla överlåtelse, som allenast avser rätten till avgångstillgodohavande.

Annorlunda synes däremot förhållandet vara, när överlåtelsen, såsom regelmässigt är händelsen, avser *andelsrätten i dess abstrakta gestaltning*.

Den rätt, som då utgör föremål för överlåtelsen, är icke någon konkret fordringsrätt utan ett visst moment i en med medlemskapet i föreningen sammanhängande medlemsrätt. Ett särskilt praktiskt exempel härpå föreligger vid överlåtelse av andelsrätt i bostadsförening; jfr de ovan anförda rättsfallen, som alla avse andelsrätt i sådana föreningar. I dylika föreningar torde regelmässigt rätten att vid avgång ur föreningen utkräva insatsen genom stadgarna vara medlemmarna betagen. Den enda möjlighet dessa ha att ekonomiskt tillgodogöra sig insatsens värde är att överlåta insatsen och den därmed förknippade bostadsförmånen; se *Linden* a. a. s. 236. Beträffande en rättighet av här ifrågavarande slag synas de skäl, som uppbära denuntiationsregeln i fråga om enkla skuldebrev och vanliga fordringsrätter, icke hava relevans.

Enligt *Linden* (a. a. s. 220) skulle visserligen denuntiation till föreningen vid överlåtelse av andel fylla samma ändamål som tradition resp. denuntiation vid överlåtelse av fordringar: överlåtelsen skulle därigenom göras »skönjbar utåt». Såsom enda belägg för denna sats anföres, i form av ett exempel, att »misstag då föreningen likviderar de fordringsrätter, till vilka andelsrätten är moderrätt (fordran på avgångstillgodohavande, dividend och likvidationskvot), förebyggas». Detta exempel synes emellertid knappast hava någon riktig relation till den sats *Linden* avser att motivera; det är ju där icke fråga om en legitimationsregel utan om en regel rörande tredje mans rättsställning.

Realiteten bakom satsen, att en överlåtelse, som avser en fordran, genom denuntiation till gäldenären göres »skönjbar utåt», ligger däri, att gäldenären genom att underrättas om överlåtelsen betages möjligheten att presitera till överlåtaren. Härigenom överflyttas den faktiska möjligheten att förfoga över den tillgång det gäller från överlåtaren till förvärvaren — detta är lagberedningens motivering för regeln i 31 § SkL; se NJA avd. II 1936 s. 113 — och därmed vinnes samtidigt en viss garanti för att överlåtelsen icke är allenast simulerad. Om man nu från dessa utgångspunkter diskuterar denuntiationens ifrågasatta betydelse vid överlåtelse av föreningsandel, synes den väsentliga skillnaden i förhållande till läget vid fordringscession göra sig gällande, att föreningen, som här skulle motsvara gäldenären vid cession av fordran, i motsats till denna *icke är pliktig* att taga förvärvaren för god såsom ny rättighetshavare. (Jfr dock NJA 1950 s. 471.) Därmed synes emellertid hela grundvalen för en analogi brista. Den faktiska möjligheten att förfoga över tillgången i fråga, exempelvis insatsen i en bostadsförening med därtill knuten nyttjanderätt till en viss lägenhet i föreningens hus, har genom denuntiationen ingalunda överflyttats från överlåtaren till förvärvaren.

Att i det nu berörda avseendet föreligger en skillnad i förhållande till dispositioner över fordringsrättigheter har Karlgren (s. a. st.) i det väsentliga medgivit. Detta är emellertid enligt hans mening icke avgörande. »Dispositionen kan ju avse den rätt som förvärvaren vinner *för det fall* och *i den omfattning* han av föreningen godtages som utövare av föreningsmedlems befogenheter. Även en starkt villkorad rätt kan som bekant överlåtas eller pantsättas.» Riktigheten av detta påstående är uppenbar, men däremot synes det oklart, på vad sätt enligt Karlgrens mening det anmärkta förhållandet kan hava någon relevans för det här diskuterade spørsmålet. Tankegången är väl den, att denuntiationen fyller sin genom lagen givna uppgift även beträffande villkorliga fordringar. I förevarande fall består emellertid »villkoret» i den förmenta gäldenärens, d. v. s. föreningens godkännande av överlåtelsen; och någon prestation av föreningen, motsvarande betalningen av en fordran, kommer ej i fråga. Av denna dubbla anledning synes en denuntiation icke spela någon roll som ett hinder för föreningen att fullgöra en prestation till överlåtaren. Den rättsutövning som över huvud kan komma i fråga — tillgodonjutandet av den med andelsrätten förknippade bostadsförmånen — kan föreningen, oberoende av denuntiationen, tillstådja överlåtaren.

På grund av vad nu anförts torde man kunna påstå, att denuntiations-

principens tillämpning vid överlåtelse av föreningsandel, exempelvis andelsrätt i bostadsförening, icke vore rationellt motiverad. Vid sådant förhållande synes det icke heller föreligga någon anledning för domstolarna att adoptera denna regel. Ännu en gång må emellertid erinras om vad ovan inledningsvis anförts angående överlåtelse av konkreta, självständigblivna rättsanspråk; se ovan s. 172 och 177 samt NJA 1963 not. C 601, som gällde fordran utgörande insats för bostadsrättslägenhet.

4. Frånkänner man denuntiationsprincipen tillämpning beträffande överlåtelse av andelsrätt, synes det icke heller kunna komma ifråga att kräva denuntiation då det gäller förutsättningarna för *pantsättning* av sådan rätt. Någon rationell grund för att i stället kräva tradition av andelsbeviset föreligger å andra sidan icke heller. Likväl synas de fåtaliga avgörandena i rättspraxis (SvJT rf 1933 s. 50 och NJA 1939 s. 162) giva visst stöd för en förmodan, att domstolarna anse pantsättning av andelsrätt i ekonomisk förening komma till stånd genom *tradition* av andelsbeviset. En sådan ståndpunkt skulle, ehuru föga rationell, kunna motiveras med skäl av det slag, som torde legat till grund för det bekanta avgörandet i NJA 1926 s. 454 rörande pantsättning av enkelt skuldebrev före tillkomsten av skuldebrevslagen: man skulle taga hänsyn till en gängse föreställning om att det naturliga sättet att åstadkomma en panträtt är att till panthavaren överlämna ett föremål av något slag. Härtill kan läggas att, såsom framgår av det uppmärksammade rättsfallet NJA 1954 s. 455, högsta domstolen icke tvekat att vid pantsättning uppehålla ett traditionskrav även i fråga om objekt, beträffande vilka vid överlåtelse, inklusive säkerhetsöverlåtelse, blotta avtalet tilläggas verkan i förhållande till överlåtarens borgenärer. Av nu berörda båda skäl skulle ett krav på tradition av andelsbeviset vid pantsättning av andelsrätt i ekonomisk förening kunna sägas harmoniera med rättsprinciper, som högsta domstolen tidigare följt. Att dessa principer kunna diskuteras är en annan sak. Här är emellertid icke platsen för en sådan diskussion.

VI. Ett särskilt slag av andelsbevis utgör *bostadsrättsbeviset*. Enligt lagen om bostadsrättsföreningar (33 §) skall ett sådant bevis utfärdas till varje medlem av sådan förening, som är bostadsrättshavare. Beviset skall innehålla uppgifter rörande vissa för bostadsrättshavaren särskilt betydelsefulla förhållanden. Ändras sedermera dessa förhållanden, skall bostadsrättshavaren ofördröjligen underrättas därom (33 § andra stycket), men någon anteckning i bostadsrättsbeviset om dylik ändring behöver icke ske,

förrän beviset företes för styrelsen (33 § tredje stycket). Å bostadsrättsbeviset skall vidare genom styrelsens försorg göras anteckning om verkställda inbetalningar för bostadsrätten (34 §).

Några andra bestämmelser om bostadsrättsbeviset än de nu nämnda innehåller icke lagen. Ett sådant bevis är därför i övrigt jämställt med ett vanligt andelsbevis. Det utgör allenast ett bevismedel och saknar såväl legitimationsverkan som värdepapperskvalitet. Det är icke heller något negotiabelt papper, det framgår redan av den nyss nämnda bestämmelsen i 33 § tredje stycket. Icke-negotiabiliteten belyses på ett intressant sätt i NJA 1961 s. 246, kommenterat i SvJT 1962 s. 392.

På grund av det nu anförda torde beträffande bostadsrättsbeviset även i *sakrättsligt* hänseende gälla samma regler som beträffande andra andelsbevis. Sådana bevis äro sålunda icke föremål för exstinktivt godtrosförvärv. Vid dubbelöverlåtelse av bostadsrätt bör det tidigare förvärvet hava företräde framför det senare, oberoende av om tradition av beviset eller denuntiation till föreningen förekommit. Den som förvärvar bostadsrätt genom överlåtelse från bostadsrätthavaren, onerös eller benefik, bör genom själva överlåtelseförklaringen vinna skydd i förhållande till överlåtarens borgenärer; annorlunda enligt den av Siljeström och Svennegård utgivna kommentaren till lagen 5 uppl. s. 79 (krav på denuntiation till föreningen). Och antages pantsättning av andelsrätt i annan förening kräva tradition av andelsbeviset, bör också pantsättning av bostadsrätt förutsetta bostadsrättsbevisets traderande till panthavaren, medan däremot föreningens denuntierande även i detta fall bör fränkännas betydelse; jfr nyss nämnda kommentar (a. st.), enligt vilken det »torde regelmässigt erfordras», att bostadsrättsbeviset överlämnas till panthavaren», ett uttalande vars innebörd blir något dunkel, då det strax efteråt tillägges, att det »för att pantsättningen skall få någon verkan mot överlåtarens borgenär» därjämte »lärer . . . erfordras att bostadsrättsföreningen underrättas om pantsättningen»; för så vitt meningen med dessa uttalanden är, att för giltig pantsättning av bostadsrätt skulle krävas såväl tradition av bostadsrättsbeviset som denuntiation till föreningen, torde den uttalade åsikten dock sakna täckning.

